



# ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

---

IURIDICA 2

## OBSAH

*Karel Knap*: Základní otázky systému práv k nehmotným statkům

*Otakar Plundr*: K některým otázkám demokratizace výkonu soudnictví

## СОДЕРЖАНИЕ

*Карел Кнап*: Основные вопросы системы прав на нематериальные блага

*Отакар Плундр*: К некоторым вопросам демократизации отправления правосудия

## INHALT

*Karel Knap*: Grundfragen des Systems der Rechte an immateriellen Gütern

*Otakar Plundr*: Zu einigen Fragen der Demokratisierung bei der Ausübung des Gerichtswesens







## Základní otázky systému práv k nehmotným statkům

KAREL KNAP

### I. VYTÝČENÍ PROBLÉMU

1. Mezi práva k nehmotným statkům (prava na imuščestvennyje blaga, droits sur les biens immatériels, Immaterialgüterrechte) jsou všeobecně zařazovány především dvě velké skupiny práv, a to jednak skupina práva autorského a tzv. práv příbuzných právu autorskému (droits voisins, angrenzende Rechte) jednak skupina práv průmyslových. Kromě těchto skupin práv zařazovaných již tradičně do oblasti práv k nehmotným statkům bývají v poslední době do této oblasti zařazována i tzv. všeobecná práva osobnostní (práva na ochranu osobnosti).

Z práv uvedených na prvním místě došlo k terminologické jednotnosti v právní vědě jen u práva autorského, zatímco u všech ostatních práv se setkáváme se značnou terminologickou nejednotností. To platí především již pro práva průmyslová, mezi něž se zahrnují právo k objevu, právo k vynálezu, právo k zlepšovacímu návrhu, právo k průmyslovému (chráněnému) vzoru, právo k obchodnímu názvu (jménu), právo k ochranné známce a právo k označení původu výrobků. Převážná část zahraniční právní teorie i praxe používá pro tato práva terminologického označení „práva průmyslového vlastnictví“ (droits de propriété industrielle).<sup>4)</sup> Toto terminologické označení, jehož používala i starší československá právní teorie před druhou válkou světovou, nelze považovat za vhodné. Jde vesměs o práva, jejichž předmětem jsou statky nehmotné, které jsou již vzhledem k své povaze v právních vztazích podřízeny principům značně odlišným od zásad ovládajících právo vlastnické. Vnášení vlastnických pojmů do této oblasti vede a vždy v průběhu vývoje vedlo k nedorozuměním a teoretickým zmatkům. Současná československá právní věda používá pro tuto skupinu práv ve shodě s právní vědou německou (Gewerbliche Schutzrechte, Gewerblicher Rechtsschutz) terminologického označení „práva průmyslová“. Věcné opodstatnění tohoto terminologického označení spočívá ve skutečnosti, že jde vesměs o práva, která docházejí svého spo-

<sup>4)</sup> Tak již i Pařížská úmluva z r. 1883 o ochraně průmyslového vlastnictví.



čenského uplatnění v průmyslu (v širším smyslu, tj. v opakovatelné hospodářské činnosti),<sup>1a)</sup> což platí nejen pro práva vztahující se k výsledkům tvůrčí činnosti, ale i pro práva na označení. Určitá nevýhoda tohoto označení by mohla být spatřována v okolnosti, že označení „průmyslová práva“ může v neinformované veřejnosti vyvolávat dojem, že jde o práva subjektů průmyslové činnosti, tedy o soubor práv hospodářských organizací. Vzdor tomu se však se zřetelem ke shora uvedeným skutečnostem zdá pro tuto skupinu práv označení „práva průmyslová“ nejvýstižnější a proto i nejvhodnější.

Jestliže, jak jsem již shora uvedl, je v právní teorii v celosvětovém měřítku jednotnost pokud jde o terminologické označení autorského práva, neplatí to již pro skupinu tzv. práv příbuzných právu autorskému, mezi něž se řadí právo výkonných umělců k jejich výkonu, právo rozhlasových a televizních organizací k vysíláním pořadům a právo výrobců zvukových záznamů k jimi pořízeným zvukovým záznamům. Označení práv zařazovaných do této skupiny jako tzv. práva příbuzná autorskému právu je terminologicky zcela nevhodné.<sup>2)</sup> Jestliže lze o určité, byť i vzdálené příbuznosti s právem autorským mluvit u práva výkonných umělců, u nichž se setkáváme i s některými obdobnými subjektivními právy, neplatí to v žádném případě o právech rozhlasových a televizních organizací k vysíláním pořadům ani o právech výrobců zvukových záznamů k těmto záznamům, i když i v obou těchto případech jde o práva vztahující se k nemotným statkům vznikajícím na základě výkonů. Otázka, zda lze pro všechna uvedená práva nalézt vhodné jednotné terminologické označení a jaké, či zda jde o práva, která vůbec nelze řadit vedle sebe do jedné skupiny, souvisí neoddělitelně s celou otázkou systému práv k nemotným statkům a jeho třídění.

Tím se dostáváme k otázce terminologického označení celé oblasti práv tvořící předmět této studie. V právní vědě západních zemí se ve značném rozsahu setkáváme s terminologickým označením „práva duševního vlastnictví“ (droits de propriété intellectuelle). Toto označení bylo převzato i do mezinárodní úmluvy o Světové organizaci k ochraně duševního vlastnictví, a to nejen do názvu, nýbrž i do vymezení obsaženého v § 2 této úmluvy uzavřené v r. 1967 ve Stockholmu, na níž se účastní i ČSSR. Uvedené označení, jež je výrazem staronových teoretických koncepcí tzv. duševního vlastnictví,<sup>3)</sup> nelze považovat za vhodné z důvodů, jimiž jsme se zabývali

<sup>1a)</sup> Průmyslová využitelnost je dokonce jedním z pojmových znaků těchto práv.

<sup>2)</sup> Toto označení používal i dříve platný čs. zákon o právu autorském č. 115/1953 Sb. (část šestá, §§ 83 až 96), který mezi tato práva zařazoval i práva k osobním písemnostem a podobiznám (tato práva jsou od 1. 4. 1964 zařazena mezi práva na ochranu osobnosti v § 11 až 16 o. z.). Obdobná je i úprava v platných autorských zákonech NDR z r. 1965 („Angrenzende Rechte“ §§ 73 až 90) a NSR z r. 1965 („Verwandte Schutzrechte“ §§ 70 až 87). Platný čs. autorský zákon č. 35/1965 Sb. od jednotného označení této skupiny ustoupil a upravil právo výkonných umělců a práva televizních a rozhlasových organizací a výrobců zvukových záznamů od sebe zcela odděleně (§§ 36 až 39 a § 48).

<sup>3)</sup> K znovuoživení teorie duševního vlastnictví došlo v západních zemích pro celou tuto oblast ve značném rozsahu od počátku padesátých let tohoto století. Tyto teore-



již shora v souvislosti s terminologickým označením „práva průmyslového vlastnictví“.

V sovětské právní vědě se od počátku třicátých let vžilo označení práva osobně-nemajetková (ličnyje neimuščestvennyje prava),<sup>4)</sup> který v průběhu padesátých let byl převzat i právní vědou dalších socialistických zemí, mj. i československou.<sup>5)</sup> Také toto označení bylo kritizováno jako nevyhovující, a to především již proto, že je pleonastické (všechna osobní práva jsou nemajetková) a nevystihující specifikum těchto práv. Proto bylo toto terminologické označení právem postupně opuštěno.

Od počátku šedesátých let razí v československé právní vědě Luby terminologické označení „práva osobně-majetková“, pro které vypracoval i historickoprávní zdůvodnění.<sup>6)</sup> Zasludou této práce Lubyho je, že přesvědčivě vysvětlil nedorozumění, k němuž v historickém vývoji tohoto terminologického označení došlo a uvedl je na pravou míru. Proti označení „práva osobně-majetková“ se namítá, že jde v podstatě o označení pomocí druhového povahového znaku některých práv, který nezůstává omezen jen na tuto právní oblast (povahu osobně-majetkovou mají i další práva, např. v oblasti práva rodinného, práva pracovního aj.). Označení pomocí druhového znaku se v právu zpravidla nepovažuje za vyhovující účelům individualizace (srov. např. v právu k ochranné známce). Bez ohledu na uvedenou námitku je však třeba mít na zřeteli, že povahu osobně-majetkových práv mají pouze právo autorské, právo k výkonu výkonného umělce a průmyslová práva k výsledkům tvůrčí činnosti, takže lze uvedeného označení použít jen pro tato práva,<sup>7)</sup> tedy pouze pro část práv, jejichž systemizaci se chceme zabývat, což platí ovšem stejně i pro shora zmíněné označení „práva osobně-nemajetková“.

Na rozdíl od označení „práva osobně-majetková“ popř. „práva osobně-nemajetková“ lze terminologického označení „práva k nehmotným statkům“ pojmově použít pro všechna práva, o nichž jsme se dosud zmínili.<sup>8)</sup> Zda lze toto označení považovat za vyhovující závisí především na bližším vymezení práv, jež do této oblasti mají být zařazena a na rozboru jednotlivých

tické koncepce vykonaly v některých zemích značný vliv i na vývoj zákonodárných prací v posledních desetiletích.

<sup>4)</sup> Srov. Sovjetskoje graždanskoje pravo, učebník dŕa juridičeskich škol, Moskva 1950.

<sup>5)</sup> Srov. Učebnice občanského a rodinného práva, sv. I. Praha 1955, str. 173n.

<sup>6)</sup> Š. Luby, Společná teoretická a praktická problematika osobnomajetkových práv ve sborníku „Osobnomajetková práva“, Bratislava, SAV 1968, str. 13n.; též autor v „Učebnice československého občanského práva“, svazek II, str. 384n., Praha 1965.

<sup>7)</sup> Pouze pro tato práva Luby také uvedeného označení používá (viz dále pod 3).

<sup>8)</sup> Proti terminologickému označení „práva k nehmotným statkům“ by bylo možno namítnout, že pojem nehmotných statků je příliš široký a přesahuje uvedenou oblast. Mám za to, že této námitce však nelze přisvědčit. Do zkoumané oblasti lze zařadit práva ke všem nehmotným statkům, která jsou předmětem zvláštní právní ochrany, takže mimo tuto oblast zůstávají jen nehmotné statky zvláštními právy nechráněné. Podobná tvorba terminologických označení je ve společenských vědách běžná (používá se např. označení „právo k vynálezu“, vzdor tomu, že existuje i nechráněný vynález apod.).



a diferenčiacních prvků těchto práv. To vede k závěru, že již samo terminologické označení této právní oblasti vyžaduje zabývat se především otázkou systému těchto práv a jejich třídění.

2. Chceme-li se zabývat otázkou systému právní oblasti, kterou budeme nadále prozatím označovat oblastí práv k nehmotným statkům, je především třeba, abychom si uvědomili, že práva, která jsou sem zařazována, nevznikala v historickém vývoji jako jednotný celek, nýbrž každé z těchto práv vznikalo zcela nezávisle na právech jiných jako odpověď na aktuální potřeby praxe, v nichž došlo výrazu vytvoření odpovídajících společensko-ekonomických podmínek. To platí jak pro zákonodárný vývoj v rámci jednotlivých zemí, tak i pro úpravy mezinárodní. Skutečnost, že každé ze zmíněných práv vznikalo zcela samostatně, nezávisle na právu jiném, vedla k důsledku, že mezi nimi dochází namnoze k překrývání, ba i ke kolizím. Jedním z důsledků tohoto stavu je, že jsme stále svědky snah o vytváření nových druhů právní ochrany v této oblasti i v těch případech, kdy pro požadovanou ochranu lze vystačit s již existujícími právními instituty, popřípadě kdy požadovaná další ochrana by byla v rozporu s pojetím ochrany již existující. To platí zejména pro oblast mezinárodněprávních úprav, kde lze v posledních letech mluvit již přímo o inflaci mnohostranných mezinárodních úmluv namnoze se křížících.<sup>9)</sup>

Skutečnost, že jednotlivá práva v této oblasti vznikala samostatně jako přímá odpověď na aktuální potřeby praxe, měla dále za následek, že tato práva nevznikala na základě předem vypracované teoretické koncepce, že nebyl a ze značné části dodnes není ujasněn ani vlastní předmět právní ochrany u jednotlivých práv a že jednotlivé teoretické problémy, které se vyskytly, byly řešeny ad hoc ryze empiricky, beze zřetele k odpovídající teoretické koncepci těchto práv. Skutečností také zůstává, že právní věda, pokud se touto právní oblastí zabývala, zaměřovala až na ojedinělé výjimky své zkoumání zcela odtržené na jednotlivá práva, přičemž širšího teoretického propracování se dostalo zejména právu autorskému.

Uvedené skutečnosti měly a mají nepříznivé důsledky v celé praxi, a to nejen v praxi aplikační, ale i v praxi legislativní. V aplikační praxi vznikají problémy, jejichž řešení naráží na mimořádné obtíže a při ryze empirickém postupu vede často k navzájem si odporujícím a nevyhovujícím výsledkům, zatímco možnost řešení pod zorným úhlem organického teoretického systému by zajistila řešení snadné a vyhovující. To platí obdobně i pro praxi legislativní, kde pro nedostatek takového teoretického systému dochází nejen ke zmíněnému již překrývání popř. ke kolizím, ale zejména též k tomu, že se pro neujasněnost teoretických základů projevují snahy, aby některé právní instituty z jednoho právního úseku této oblasti byly přejímány do oblasti jiné, s jejímiž teoretickými a právně-politickými základy

<sup>9)</sup> V tomto mezinárodním vývoji hrají nepochybně nikoli nevýznamnou roli též politicko-hospodářské snahy některých skupin zaměřené k tomu, aby roztríštěním obecnější právní ochrany snížily její účinnost.



jsou ve zřejmém rozporu.<sup>10)</sup> Zkoumání otázky systému práv k nehmotným statkům nemá tedy význam jen teoretický, nýbrž bezprostřední a aktuální význam pro praxi.

3. Pokusy o vypracování uceleného systému práv k nehmotným statkům byly až dosud řídké. To má svůj důvod jednak ve skutečnosti, že se jednotliví autoři, jak o tom byla shora již zmínka, zaměřovali zpravidla odtržené jen na některá práva, jednak ve skutečnosti, že převážná část těchto teoretických pokusů vycházela z jediného kritéria povahy subjektivních práv, které mohlo vést pouze k určité kategorizaci subjektivních práv, neposkytovalo však podklad pro vytvoření jednotného systému práv této oblasti ve smyslu objektivním. Většina těchto pokusů se vztahovala buď jen na právo autorské nebo jen na práva průmyslová, popřípadě jen na jejich část. Jednotlivé teoretické koncepce, které byly vypracovávány, jsou tedy ve své většině pouze teoretickým pojetím subjektivních práv, která k určitému nehmotnému statku vznikají. To platí jak o teoriích osobněprávních,<sup>11)</sup> tak i o teoriích majetkoprávních, zejména o teorii duševního vlastnictví všech odstínů.<sup>12)</sup>

Širší pojetí a tím i určitou systemizaci a klasifikaci práv umožňovaly již Picardova teorie práv duševních (*droits intellectuels*)<sup>13)</sup> a zejména Kohlerova teorie práv k nehmotným statkům.<sup>14)</sup> I obě tyto teorie však vycházejí výlučně z kritéria povahy subjektivních práv a jsou zaměřeny pouze na právo autorské a právo k vynálezům. Monistické pojetí je u Kohlera vykoupeno tím, že práva povahy osobní, jejichž existenci (na rozdíl od teorií ryze majetkových) nepopírá, vytrhává z těchto institutů a odkazuje do oblasti osobnostněprávní ochrany (jde tedy o teorii svou povahou spíše dualistickou).

Reakcí na teorie založené výlučně na kritériu povahy subjektivních práv jsou Roubierova teorie „*droits de clientèle*“,<sup>15)</sup> Rotondiho teorie „*avvia-*

<sup>10)</sup> To se projevilo např. u nás v období legislativní přípravy tzv. zákoníku průmyslových práv. Tato legislativní koncepce byla v roce 1970 opuštěna.

<sup>11)</sup> Srov. zejm. O. Gierke, *Deutsches Privatrecht*, Leipzig 1895, I., str. 702 násl.; Betaild, *Questions pratiques et doctrinelles du Code de Napoléon*, Paris 1869, díl I.

<sup>12)</sup> Srov. k starší teorii duševního vlastnictví: z německé právní teorie zejm. Kramer, *Die Rechte der Schriftsteller und Verleger*, Heidelberg 1827; z francouzské právní teorie zejm. E. Pouillet, *Traité théorique et pratique de la propriété littéraire et artistique*, Paris 1914; z předrevoluční ruské právní teorie zejm. Tabašnikov, *Literaturnaja, muzikalnaja i chudožestvennaja sobstvennost*, Moskva 1878; k tzv. obnovené teorii duševního vlastnictví srov. z německé právní teorie zejm. Hubmann, *Urheber- und Verlagsrecht* 1959, z francouzské právní teorie např. Ripert, *Forces créatrices du droit*, Paris 1955. K oživení této teorie došlo přechodně i v SSSR v období mezi první a druhou válkou světovou (viz k tomu Chejfec, *Avtorskoje pravo*, Moskva 1931, str. 47).

<sup>13)</sup> E. Picard, *Le droit pur*, Bruxelles 1899, str. 121n.

<sup>14)</sup> J. Kohler, *Handbuch des deutschen Patentrechts*, Mannheim 1900, str. 53n.; též autor *Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht*, Stuttgart 1907.

<sup>15)</sup> P. Roubier, *Le droit de la propriété industrielle*, Paris 1952, *partie générale*, str. 104n.



menta<sup>15a)</sup> a Trollerova teorie práv k nehmotným statkům.<sup>16)</sup> Roubierova teorie vychází z téze, že se nehmotné statky ve společnosti uplatňují v sou-  
těžných vztazích a je svou povahou v podstatě soutěžněprávní teorií. Z tohoto  
hlediska obdobnou povahu má Rotondiho teorie „avviamenta“ (komplexní  
výslednice spolupůsobení objektivních i subjektivních faktorů uživatel-  
ského subjektu), které Rotondi používá pro systemizaci práv průmyslových.  
Trollerova teorie vychází z nehmotných statků jako předmětu právních  
vztahů, akcentujíc zejména samostatnost a hospodářskou využitelnost těchto  
statků. Zatímco Roubierovo i Rotondiho pojetí je svým zaměřením pro  
účely širší systemizace práv k nehmotným statkům zcela nepoužitelné, po-  
skytuje nepochybně širší možnosti pojetí Trollerovo, které je zaměřeno na  
nehmotný statek jako na předmět právních vztahů. Nepochybnou zásluhou  
Trollerovou je, že jako první použil objektivního kritéria namísto až dosud  
používaných kritérií subjektivní povahy a tím vytvořil první systém neod-  
vislý od dogmatické konstrukce povahy subjektivních práv (z hlediska  
dogmatické konstrukce je Trollerovo pojetí značně blízké koncepci dušev-  
ního vlastnictví).<sup>16a)</sup> Kritériem pro vytvoření systému je však pro Trollera  
pouze nehmotný statek, tedy jen předmět právního vztahu, nikoli i ostatní  
prvky právních vztahů. Přitom Troller omezuje pojem nehmotného statku  
jako předmětu právních vztahů (práv k nehmotným statkům) jen na ty ne-  
hmotné statky, které jsou samostatné (oddělené od osobnosti) a jako takové  
hospodářsky využitelné. V rámci tohoto užšího pojetí rozlišuje Troller tři  
skupiny nehmotných statků, o něž opírá svou klasifikaci práv k nehmotným  
statkům: díla estetická, díla technická a označení.<sup>16b)</sup> Vyloučeny z této  
systemizace jsou nejen všeobecné osobnostní hodnoty (a to nejen jednotlivé  
stránky osobnosti, ale i její projevy), nýbrž i jakékoli jiné nehmotné statky,  
pokud nemají povahu děl estetických či technických nebo označení (zejména  
tedy i předměty tzv. práv příbuzných právu autorskému s výjimkou těch  
výkonů výkonných umělců, které ve shodě se švýcarským platným právem  
Troller řadí do práva autorského).

Osobitý příspěvek k vytvoření systému práv k nehmotným statkům pří-  
nesl v socialistické právní vědě Luby,<sup>16c)</sup> který při vymezení skupiny jím  
označované jako „osobně-majetková práva“ dospěl k vymezení těchto sku-  
pin práv:

1. Osobnostní práva: jednotlivé stránky osobnosti člověka
2. Osobní práva: hmotně vyjádřené projevy osobnosti člověka
3. Osobně-majetková práva: „výsledky tvořivé duševní práce člověka“  
a) práva autorská

<sup>15a)</sup> M. Rotondi, *Diritto industriale*, 5. vyd., Padova 1965, str. 461 násl.

<sup>16)</sup> A. Troller, *Immaterialgüterrecht*, Basel 1959, sv. I., str. 42n.; též autor, *Urheber-  
recht und Ontologie*, UFITA, sv. 50 B/1967, str. 365 násl.

<sup>16a)</sup> Ačkoliv shodného označení „práva k nehmotným statkům“ použil již Kohler,  
jsou právě v tomto směru Kohlerův přístup a náplň jím použitého pojmu zásadně  
odlišné.

<sup>16b)</sup> Srov. Troller, dílo cit. v pozn. 16, zejm. str. 59–63.

<sup>16c)</sup> Š. Luby, práce cit. v pozn. 6.



- b) práva výkonných umělců
- c) práva objevitelská
- d) práva vynálezcovská
- e) práva vzorová

#### 4. Souvisící majetková práva

- a) práva výrobců snímků: průmyslové výkony
- b) práva na vysílání: průmyslové výkony
- c) . . . . .<sup>17)</sup>

- d) práva známková: označení výrobků, chráněné jen jako takové

Vymezení uvedených skupin, při němž vychází z povahy subjektivních práv a zčásti i z povahy jejich předmětů nepojímá Luby jako třídění jednotného systému práv k nehmotným statkům, nýbrž jako vymezení samostatných skupin práv.

4. Chceme-li se blíže zabývat otázkou systému práv k nehmotným statkům, je především třeba, abychom si vymezili jednotlivá práva, jejichž zařazení do této oblasti přichází v úvahu, z hlediska jejich předmětů a jejich základní charakteristiky i z hlediska právních institutů, které se na úseku jednotlivých práv ve vztahu k vzniku i ke společenskému uplatnění jejich předmětů vytvořily a abychom provedli rozbor jednotlivých jednotlicích a diferenciačních pojmových prvků a přihlídlí při tom i k právně-politickému zdůvodnění právní ochrany. Jednotlicí a diferenciační prvky nelze libovolně vytvářet ani popírat; jsou objektivně dány. Musí je proto respektovat zákonodárství i právní věda. Teprve z tohoto rozboru mohou vyplynout vhodná kritéria systému a třídění těchto práv, která umožní závěry jak z hlediska nástinu systému, tak i z hlediska terminologického označení. Jen takový rozbor může vytvořit základ pro vypracování jednotné teorie této právní oblasti, která usnadní řešení naléhavých aktuálních problémů praxe. Není snad ani třeba zdůrazňovat, že účelem pokusu o vypracování systému této právní oblasti není snaha chápat tento systematický celek v rámci systému práva zcela samostatně a vytrhnout jej z právního odvětví, v němž kotví.<sup>18)</sup> Otázkou postavení práv k nehmotným statkům v systému práva se budeme zabývat ještě zvláště v závěru práce.

## II. VYMEZENÍ A ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH PRÁV K NEHMOTNÝM STATKŮM

Vymezení a základní charakteristika práv, která do zkoumané právní oblasti jsou zařazována, popřípadě i práv, jejichž zařazení do této oblasti by

<sup>17)</sup> Sem zařadil Luby za platnosti zák. 34/1957 i práva zlepšovatelská s tím, že de lege ferenda (zejména vytvořením ochrany autorství) je třeba je řadit mezi práva osobně-majetková. Tento předpoklad se splnil vydáním zákona č. 84/1972 Sb.

<sup>18)</sup> M. Rotondi označuje snahu po atomizaci právního řádu, která se projevila již i ve vztahu k této oblasti, za „zvláštní manii právníků sloužící jen k tomu, aby ospravedlnila nevědomost specialistů ohledně všeobecných otázek“ (M. Rotondi, Ein System des gewerblichen Rechts, Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht 1–2/1955, str. 59.



mohlo přicházet v úvahu, je nezbytným předpokladem každého pokusu o vypracování systému a třídění určité právní oblasti. Teprve z takto provedeného vymezení a z rozboru jednotlivých a diferenciacních pojmových prvků může vyplynout závěr nejen o tom, která práva je třeba do systému zařadit, ale i o tom, zda jsou vůbec dány předpoklady pro vytvoření jednotného systému, a v kladném případě podle jakých kritérií má být takový systém vytvořen a provedeno třídění.

Systematizaci práv lze chápat buď ve smyslu objektivním (předmětem systemizace jsou právní vztahy vytvářející jednotlivé objektivní právní celky), nebo ve smyslu subjektivním (předmětem systemizace jsou jen subjektivní práva, která v rámci takových objektivních právních poměrů vznikají). Jak jsme viděli, nesly se až dosud snahy o vytvoření systému téměř výhradně směrem na druhém místě uvedeném. Nelze pochybovat o tom, že i systemizace subjektivních práv má své opodstatnění; z hlediska cílů, které tato studie sleduje, však nelze vycházet jen z charakteristiky subjektivních práv.

Každé právo k nehmotnému statku upravuje společenské vztahy připínající se jak k vzniku nehmotného statku, tak i k jeho společenskému uplatnění. Stimulace tvorby nehmotného statku a jeho společenského uplatňování je také základním právně-politickým odůvodněním právní ochrany v této oblasti. Subjektivní práva nejsou chráněna samoúčelně. Oblast vzniku a oblast společenského uplatnění nehmotného statku nelze od sebe odtrhovat.

Chceme-li se pokusit o vytvoření systému jednotlivých práv ve smyslu objektivním nemůžeme se zaměřit v rozboru jen na subjektivní práva, která představují pouze část obsahu uvedených právních vztahů. Rozbor pro sledovaný účel musí být komplexně zaměřen na celek právních vztahů.<sup>18a)</sup> Z tohoto hlediska se jeví účelným v rámci tohoto rozboru pro účely systemizace a třídění sledovat:

- a) předmět práva (tzv. nepřímý předmět), jeho povahu a společenskou funkci;
- b) právně-politický důvod právní ochrany;
- c) právotvorné skutečnosti pro vznik subjektivních absolutních práv a jejich povahu;
- d) subjektivní práva, jejich obsah, povahu a otázku jejich časové omezenosti;

<sup>18a)</sup> K této otázce srov.: E. Kučera a kol., *Teorie státu a práva*, skripta I., 2, Praha 1974, str. 90: „V socialistické společnosti se stává základním kritériem pro diferenciaci systému socialistického práva předmět právní úpravy a obsah právních vztahů: společenské vztahy (kritérium předmětové a obsahové)“.

Ze sovětské literatury k této otázce srov. Flejšicová, Makovskij, *Teoretičeskije voprosy kodifikacii sovetskogo graždanskogo zakonodatelstva*, SGIP 1/1963, str. 87n.; Čchikvadze, Jampolska, *O sisteme sovetskogo prava*, SGIP 9/1967; Šabanov, *System zakonodatelstva kak naučnaja osnova kodifikacii*, SGIP 12/1971, str. 30n.; Aleksejev, *Obščeteoretičeskije principy issledovanija struktury prava*, SGIP 3/1971.



e) povahu právních vztahů, v nichž se předmět práva uplatňuje a povahu právních institutů, které za tím účelem byly vytvořeny.

## 1. Právo autorské

Autorské právo upravuje vztahy vznikající z vytvoření a společenského uplatnění autorských děl.<sup>18b)</sup>

Předmětem autorského práva jsou díla literární, vědecká nebo umělecká, která jsou výsledkem tvůrčí činnosti autora.<sup>19)</sup> Nechrání se sama myšlenka (řešení), nýbrž jen její individuální ztvárnění tvůrčí formou literární, vědeckou nebo uměleckou.

Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace tvorby a společenského uplatňování autorských děl.

Pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních autorských práv je tvůrčí akt projevující se vytvořením díla.<sup>20)</sup> Pouze v některých zemích přistupuje k tomuto tvůrčímu aktu ještě požadavek splnění některých formálních podmínek, popřípadě registrace státním orgánem.<sup>21)</sup> Institut priority není v autorském právu znám.

Obsah subjektivního práva autorského tvoří jednak práva ryze osobní povahy (tzv. osobní práva autorská), jednak právo k nakládání s dílem a právo na odměnu, která — i když vycházejí z osobně-právního základu — jsou v různé míře též právy majetkovými (jde tedy o práva povahy smíšené).<sup>22)</sup> Pouze u tzv. osobních práv autorských jsou dány předpoklady pro teoretický závěr o časové neomezenosti těchto práv,<sup>23)</sup> zatímco právo nakládat s dílem a právo na odměnu jsou již ze své povahy právy časově omezenými. Subjektivní autorské právo je absolutním právem tvořícím jednotný celek, jehož jednotlivé složky nelze v rámci právních vztahů od sebe odtrhovat.

Autorská díla se uplatňují v právních vztazích, které jsou charakterizovány rovností účastníků. Právní instituty, které pro společenské uplatňování autorských děl byly vytvořeny, vycházejí z relativní dispoziční volnosti. Základním institutem společenského uplatňování autorských děl je smlouva. Vyloučen je převod autorského práva jako celku. Dispozice se vztahuje jen na užití díla. V rámci omezení dispoziční volnosti vytvořilo autorské právo instituty volného užití díla, zákonné licence a nucené licence.

<sup>18b)</sup> Srov. § 1 aut. zák. č. 35/1965 Sb.; Š. Luby, *Právo autorské*, Bratislava 1962; K. Knap, *Právo autorské*, Praha 1960, též autor, *Smluvní vztahy v autorském právu*, Praha 1967.

<sup>19)</sup> Srov. § 2 odst. 1 aut. zák.

<sup>20)</sup> Srov. předchozí poznámku.

<sup>21)</sup> Srov. čl. III Všeobecné úmluvy o právu autorském z r. 1952.

<sup>22)</sup> Srov. § 12 aut. zák.

<sup>23)</sup> Z tohoto závěru vycházejí t. č. všechny platné autorské zákony socialistických zemí i některé zákony další.



Odpovědnost za porušení autorského práva je (s výjimkou odpovědnosti za škodu) založena na principu objektivní odpovědnosti.

## 2. Právo k objevu

Právo k objevu upravuje vztahy vznikající z uskutečnění objevu.<sup>24)</sup>

Předmětem práva k objevu je objev, jímž je stanovení dosud neznámých, objektivně existujících jevů, vlastností nebo zákonitostí materiálního světa, dokázané vědeckou metodou.<sup>24a)</sup>

Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace tvůrčí činnosti vedoucí k uskutečňování nových objevů.

Základní pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv k objevu je uskutečnění objevu. K této pravotvorné skutečnosti přistupuje ještě další pravotvorná skutečnost spočívající v rozhodnutí orgánu, jímž se předmět uznává za objev a stvrzuje se autorství a právo přednosti k objevu; z této právní skutečnosti vzniká autorovi právo na odměnu za objev.<sup>25)</sup>

Obsah subjektivního práva k objevu tvoří jednak práva osobní povahy, jednak právo na odměnu, které — i když vychází z osobně-právního základu práva k objevu — je svou podstatou právem povahy majetkové. Osobní práva k objevu jsou časově neomezená. Právo na odměnu je svým pojetím právem jednorázovým.<sup>26)</sup> Také subjektivní právo k objevu je třeba chápat jako právo absolutní povahy. Na rozdíl od práva autorského existuje zde institut priority.

Společenské uplatnění objevu není vzhledem k jeho povaze předmětem zvláštních právních vztahů. V rámci řízení o přihlášce objevu k právní ochraně vznikají vztahy správně-právní.

O odpovědnosti za porušení práva k objevu platí obdobně totéž, co u autorského práva.

## 3. Právo k vynálezu

Právo k vynálezu upravuje vztahy vznikající z vytvoření a společenského uplatnění vynálezů.<sup>27)</sup>

Předmětem práva k vynálezu je vynález, jímž je vyřešení technického

<sup>24)</sup> § 1 zák. č. 84/1972 Sb. o objevech, vynálezech, zlepšovacích návrzích a průmyslových vzorech mluví o vztazích vznikajících z vytvoření (v § 2 a 3 téhož zákona se místo o „vytvoření“ hovoří o „učinění“ objevu) a společenského uplatnění objevů, ve skutečnosti však jsou předmětem tohoto práva pouze vztahy vznikající z vytvoření (uskutečnění) objevu, společenské uplatnění objevů předmětem zvláštní úpravy není (srov. i § 9 až 23 zák. č. 84/1972 Sb.). Dále srov. Š. Luby, Vedecký objev jako právní pojem, Aktuality z oboru průmyslových práv, AIPPI 1968, str. 91 násl.

<sup>24a)</sup> Srov. § 9 zák. č. 84/1972 Sb.

<sup>25)</sup> Srov. § 21 cit. zák.

<sup>26)</sup> Srov. § 21, 116 cit. zák.

<sup>27)</sup> Srov. § 1 cit. zák.; K. K. Jaičkov, Izobretenije i jeho pravovaja ochrana v SSSR, Moskva 1961.



problému, které je nové a znamená ve srovnání se světovým stavem techniky pokrok projevující se novým nebo vyšším účinkem.<sup>28)</sup>

Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace tvorby a společenského uplatňování vynálezů.

Pravotvornými skutečnostmi pro vznik subjektivních práv k vynálezu jsou jednak vytvoření vynálezu, jednak rozhodnutí orgánu o udělení právní ochrany. V právu k vynálezu má významnou úlohu institut priority, který se pro toto právo vytvořil.

Obsah subjektivního (absolutního) práva k vynálezu tvoří práva osobní povahy<sup>29)</sup> a dále právo nakládat s vynálezem a právo na odměnu za využití vynálezu, která jsou povahy smíšené, jež u práv vyplývajících z patentu možnou neodvislostí těchto práv od autorství vyúsťuje do práv majetkových. Pouze u osobních práv k vynálezu jsou dány předpoklady pro teoretický závěr o časové neomezenosti těchto práv, pro ostatní práva vyplývá již z jejich povahy požadavek časové omezenosti.

V rámci řízení o přihlášce vynálezu k právní ochraně vznikají vztahy správněprávní. V právu k vynálezu se vytvořily dva specifické instituty právní ochrany, a to patent a autorské osvědčení.<sup>30)</sup> K společenskému uplatnění vynálezů dochází v právních vztazích, které jsou charakterizovány rovností účastníků. Způsob uplatnění závisí na právní formě, kterou je vynález chráněn. Vytvořily se některé zvláštní smluvní typy (zejména smlouva licenční) a dále institut nucené licence a v novém čs. právu též institut správy vynálezu.<sup>31)</sup>

O odpovědnosti za porušení práva k vynálezu platí zde totéž, jako u předchozích práv.

#### 4. Právo k zlepšovacím návrhům

Právo k zlepšovacím návrhům upravuje vztahy vznikající z vytvoření a společenského uplatnění zlepšovacích návrhů.<sup>32)</sup>

Předmětem práva k zlepšovacím návrhům je zlepšovací návrh, jímž je „konkrétní vyřešení výrobně technického, technicko-organizačního nebo organizačně hospodářského problému organizace, které je v této organizaci nové a jehož využití přináší společenský prospěch“.<sup>33)</sup>

<sup>28)</sup> Srov. § 24 cit. zák.

<sup>29)</sup> Otázka pojetí a zejména rozsahu těchto práv není na tomto úseku práva dosud dostatečně ujasněna a je předmětem diskusí v teorii i praxi různých zemí. Čs. zákon č. 84/1972 Sb. zakotvil v § 3 odst. 1 výslovně jako základní právo osobní právo na autorství k vynálezu.

<sup>30)</sup> Ani patent, ani autorské osvědčení nejsou typy jednotnými, nýbrž vyskytují se podle jednotlivých zemí v různých podobách.

<sup>31)</sup> Srov. § 6, 50 zák. č. 84/1972 Sb.

<sup>32)</sup> Srov. § 1 cit. zák.

<sup>33)</sup> Takto vymezuje zlepšovací návrh § 58 odst. 1 cit. zák. V rozsahu vymezení jsou mezi zákony jednotlivých zemí, které zlepšovací návrhy upravují, rozdílnosti.



Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace vytváření a společenského uplatňování zlepšovacích návrhů.

Pravotvornými skutečnostmi pro vznik subjektivních (absolutních) práv k zlepšovacím návrhům jsou jednak vytvoření zlepšovacího návrhu, jednak kladné rozhodnutí organizace o zlepšovacím návrhu. Obdobně jako u práva k vynálezu se i pro toto právo vytvořil institut priority.

Obsah práva k zlepšovacím návrhům tvoří zejména osobní právo na autorství a dále právo na odměnu. I zde jsou pro teoretický závěr o časové neomezenosti dány předpoklady pouze u práva na autorství, zatímco pro ostatní práva vyplývá požadavek časové omezenosti již z jejich povahy.

V rámci řízení o přihlášce zlepšovacího návrhu vznikají zvláštní vztahy hospodářsko-správní. K společenskému uplatnění zlepšovacích návrhů dochází i zde v právních vztazích, které jsou charakterizovány rovností účastníků. V novém čs. právu se i pro tyto vztahy vytvořil institut správy zlepšovacího návrhu.<sup>34)</sup>

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

## 5. Právo k průmyslovému vzoru užitnému<sup>35)</sup>

Právo k průmyslovému vzoru užitnému upravuje vztahy vznikající z jeho vytvoření a společenského uplatnění.

Předmětem tohoto práva je průmyslový vzor užitný, jímž je nové vyřešení vnější úpravy výrobku vykazující charakteristické vlastnosti projevu-jící se v technickém účinku.

Právně politickým důvodem právní ochrany je stimulace tvorby a společenského uplatňování průmyslových vzorů.

Pokud jde o pravotvorné skutečnosti, o subjektivní práva k užitnému vzoru, jejich obsah, povahu a trvání a o povahu právních vztahů, v nichž se užitný vzor uplatňuje a o právní instituty zde vytvořené, lze uvést obdobně, co bylo uvedeno u práva k vynálezu s tím rozdílem, že právo k užitnému vzoru zná jen právní institut patentu (popř. s ním shodného institutu zápisu do rejstříku užitných vzorů), institut autorského osvědčení zůstal zde neznámý.

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

## 6. Právo k průmyslovému vzoru vkusovému

Právo k průmyslovému vzoru vkusovému upravuje vztahy vznikající z jeho vytvoření a společenského uplatnění.

<sup>34)</sup> Srov. § 6, 69, 70 zák. č. 84/1972 Sb.

<sup>35)</sup> Tento právní institut zná ze socialistických zemí t. č. pouze Polsko, z ostatních zemí je zaveden zejména v NSR, Itálii, Japonsku a Brazílii.



Předmětem tohoto práva je průmyslový vzor vkusový, jímž je nové vyřešení vnější úpravy výrobku vykazující charakteristické vlastnosti projevující se v estetickém účinku.<sup>36)</sup> Na rozdíl od předmětů práv uvedených shora pod 1 až 5 spočívá funkce vkusového vzoru nejen v jeho bezprostředním působení ve společnosti (povaha tohoto působení u vkusového vzoru je estetická), ale zejména v nepřímém působení jako prostředek individualizace. V tom se vkusový vzor značně blíží předmětům práv na označení.

Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace tvorby a společenského uplatňování průmyslových vzorů, a to jak se zřetelem na jejich funkci přímou, tak i se zřetelem na jejich funkci individualizační.

Pravotvornými skutečnostmi pro vznik subjektivních práv k průmyslovému vzoru vkusovému jsou jednak vytvoření vzoru, jednak rozhodnutí orgánu o udělení právní ochrany. Obdobně jako u práva k vynálezu se i zde vytvořil institut priority.

Obsah subjektivního práva k průmyslovému vzoru vkusovému tvoří práva osobní povahy<sup>37)</sup> a dále právo nakládat se vzorem a právo na odměnu za jeho využití. I zde lze dovozovat předpoklady pro teoretický závěr o časové neomezenosti osobních práv, pro ostatní práva vyplývá již z jejich povahy požadavek časové omezenosti.

I u tohoto práva vznikají v rámci řízení o přihlášce vzoru k právní ochraně vztahy správněprávní. Jako institut právní ochrany se zde vytvořil patent (popř. s ním shodný institut zápisu do rejstříku vkusových vzorů), pouze v právu SSSR, ČSSR a NDR byl i pro toto právo (obdobou práva k vynálezu) vytvořen též institut osvědčení na průmyslový vzor.<sup>38)</sup> K společenskému uplatňování průmyslových vzorů vkusových dochází v právních vztazích, které jsou charakterizovány rovností účastníků, přičemž pokud jde o právo ČSSR, SSSR a NDR závisí i zde způsob uplatnění na právní formě, již je vzor chráněn. Také na úseku tohoto práva se vytvořily některé zvláštní smluvní typy (zejména smlouva licenční) a dále institut nucené licence a v novém čs. právu též institut správy průmyslového vzoru.<sup>39)</sup>

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

## 7. Právo k výkonu výkonného umělce

Právo k výkonu výkonného umělce upravuje vztahy vznikající z vytvoření a opětného společenského uplatnění uměleckých výkonů výkonných umělců.

<sup>36)</sup> Srov. Knap, Opltová, Průmyslověprávní ochrana výsledků tvůrčí činnosti a jejich využití v socialistickém hospodářství, Praha ČSKVŘ 1973, str. 58 násl.

<sup>37)</sup> V tomto směru platí zde obdobně, co bylo uvedeno u práva k vynálezu v pozn. 29.

<sup>38)</sup> Srov. § 80 odst. 1, § 82 a 98 a násl. zák. č. 84/1972 Sb. a Knap—Opltová, práce cit. v pozn. 36, str. 146 násl.

<sup>39)</sup> Srov. § 6, 102, 103 cit. zák.



Předmětem tohoto práva je umělecký výkon výkonného umělce, tj. výkon, jímž umělec provádí literární nebo umělecké dílo.<sup>40)</sup>

Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace tvorby a společenského uplatňování osobitých uměleckých výkonů.

Pokud jde o pravotvorné skutečnosti a jejich povahu, subjektivní práva, jejich obsah, povahu a trvání a o povahu vztahů, v nichž se umělecké výkony výkonných umělců uplatňují a o právní instituty pro tyto vztahy vytvořené, platí s některými odchylkami v podstatě obdobně, co bylo uvedeno pro autorské právo.<sup>41)</sup>

O odpovědnosti za porušení práva platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

## 8. Právo výrobců zvukových záznamů (s n í m k ů)

Právo výrobců zvukových záznamů upravuje vztahy vznikající z pořízení zvukových záznamů výrobcí a z jejich využívání.

Předmětem tohoto práva jsou výrobci pořízené zvukové záznamy výkonů výkonných umělců nebo jiných zvuků.<sup>42)</sup>

Právně-politickým důvodem právní ochrany je ochrana uvedených hospodářsko-technických výkonů proti jejich neoprávněnému využívání.

Pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv k zvukovým záznamům je pořízení zvukových záznamů výrobcí. V některých zemích přistupuje k pořízení záznamu ještě požadavek splnění některých formálních podmínek.<sup>43)</sup>

Obsahem subjektivního práva výrobců zvukových záznamů jsou ryze majetková práva, a to právo nakládat se zvukovým záznamem a právo na náhradu za jeho užití. Již z povahy těchto práv vyplývá, že jde o práva časově omezená.

K realizaci práva výrobců zvukových záznamů dochází v právních vztazích, které jsou charakterizovány rovností účastníků. Právní instituty této realizace vycházejí z relativní dispoziční volnosti. Základním institutem je smlouva. V rámci omezení dispoziční volnosti se vytvořil institut volného užití zvukového záznamu.<sup>44)</sup>

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

<sup>40)</sup> Srov. § 36 zák. č. 35/1965 Sb.; viz též čl. 3 Římské úmluvy z r. 1961. Š. Luby, Práva příbuzná právům autorským, Praha 1963.

<sup>41)</sup> Srov. zejm. § 39 zák. č. 35/1965 Sb.

<sup>42)</sup> Srov. § 45 zák. č. 35/1965 Sb. a čl. 3 Římské úmluvy z r. 1961. Dále Š. Luby, práce cit. v pozn. 40.

<sup>43)</sup> Srov. čl. 11 Římské úmluvy z r. 1961.

<sup>44)</sup> Srov. § 47 zák. č. 35/1965 Sb.



## 9. Právo rozhlasových a televizních organizací

Právo rozhlasových a televizních organizací upravuje vztahy vznikající z vysílání vlastních rozhlasových nebo televizních pořadů a z jejich dalšího využívání.

Předmětem tohoto práva jsou uvedenými organizacemi vytvořené a vysílané rozhlasové nebo televizní pořady.<sup>45)</sup>

Právně-politickým důvodem právní ochrany je ochrana uvedených výkonů proti jejich neoprávněnému využívání.

Pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv k uvedeným pořadům je jejich prvé vysílání. Obdobně jako u práva výrobců zvukových záznamů jsou i zde obsahem subjektivního práva ryze majetková práva, a to právo nakládat s vysílaným pořadem a právo na náhradu za jeho další užití. I u tohoto práva vyplývá již z jeho povahy časová omezenost.

Pokud jde o právní vztahy z realizace práv rozhlasových a televizních organizací, platí zde obdobně, co bylo uvedeno v tomto směru pro práva výrobců zvukových záznamů.

## 10. Právo k fotografiím

Právo k fotografiím upravuje vztahy vznikající ze zhotovení a využívání fotografií.<sup>46)</sup>

Předmětem tohoto práva jsou fotografie nesplňující pojmové znaky autorských děl.

Právně politickým důvodem právní ochrany je ochrana výkonů proti jejich neoprávněnému využívání.

Pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv je zhotovení fotografie, podle práva některých zemí se vyžaduje též splnění určitých formálních podmínek. Obsahem tohoto práva jsou pouze právo nakládat s fotografií (udělovat svolení k jejich užití) a právo na náhradu za užití, tedy práva ryze majetková. Již z povahy těchto práv vyplývá jejich časová omezenost.

<sup>45)</sup> Srov. § 46 odst. 1 zák. č. 35/1965 Sb.; Š. Luby, práce cit. v pozn. 40.

<sup>46)</sup> Takové zvláštní právo k fotografiím (mimo rámec autorského práva k fotografiím uměleckým, popř. vědeckým, tedy k fotografiím, které nesplňují pojmové znaky autorských děl) upravuje právo NDR (§ 77 zák. z r. 1965, GBl I. S. 209), právo NSR (§ 72 zák. z r. 1965 BGBl. S. 1) a některé další zahraniční zákony. I když čs. právo takové právo nezná, považuji za vhodné toto právo zde uvést jako typický příklad tzv. práv k ochraně výkonů, jejichž vývoj není ani zdaleka dosud uzavřen a na která je při úvahách o systemizaci zkoumaných práv třeba vzít zřetel. Kromě uvedeného práva k fotografiím zná právo téhož druhu např. právo NDR pro mapy, plány, skicy a vyobrazení nebo plastická znázornění vědecké či technické povahy (§ 78 cit. zák.) a právo NSR pro vědecká vydání autorskoprávně nechráněných děl nebo textů (§ 70 cit. zák.) a pro vydání posthumních děl, k jejichž vydání v době trvání autorskoprávní ochrany nedošlo (§ 71 cit. zák.).



K realizaci subjektivních práv dochází v právních vztazích charakterizovaných rovností účastníků. Právní instituty této realizace vycházejí ze zásady dispoziční volnosti, přičemž základním právním institutem realizace je smlouva.

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

## 11. Právo k obchodnímu názvu

Právo k obchodnímu názvu upravuje vztahy vznikající z užívání takového názvu.

Předmětem tohoto práva je obchodní název (obchodní jméno), jímž je označení, pod nímž podnik provozuje svou hospodářskou činnost buď v jejím celku (název podniku jako celku), nebo v její organizačně vyčleněné části (např. název provozovny).<sup>46a)</sup>

Právně-politickým důvodem právní ochrany je stimulace a ochrana individualizace subjektů hospodářské činnosti za účelem ochrany výsledků této činnosti a zvýšení odpovědnosti subjektů a ochrany spotřebitelů.

Pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv je užívání (zavedení) obchodního názvu. Významnou úlohu hraje zde institut priority užívání. Obsahem subjektivního práva jsou ryze majetková práva na nakládání s obchodním názvem a na náhradu za užití.<sup>47)</sup> Z funkce tohoto práva vyplývá sepjatost jeho časového omezení s existencí subjektu a s užíváním názvu k jeho individualizaci.

K realizaci subjektivních práv dochází v právních vztazích charakterizovaných rovností účastníků. Právní instituty této realizace vycházejí z relativní dispoziční volnosti, přičemž i zde základním právním institutem realizace je smlouva.

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

## 12. Právo k ochranné známce

Právo k ochranné známce upravuje vztahy vznikající z užívání ochranné známky.<sup>47a)</sup>

Předmětem tohoto práva je ochranná známka, již je značka objektivně způsobilá a určená k označování (individualizaci) určitých výrobků nebo služeb.

Právně-politickým důvodem této právní ochrany je obdobně jako u ob-

<sup>46a)</sup> K. Knap, Právo k obchodnímu názvu, Socialistická zákonost 9/1970, str. 488 násl.

<sup>47)</sup> Z individualizační funkce obchodního názvu vyplývá, že pozitivní složka dispozičního práva je zde značně omezena, takže se toto právo v podstatě projevuje ve své negativní složce jako právo zakazovací.

<sup>47a)</sup> D. Hanes, Právo ochranných známek, Bratislava 1965.



chodního názvu stimulace a ochrana individualizace výrobků a služeb za účelem podpory jejich odbytu, zvýšení odpovědnosti hospodářských subjektů a ochrana spotřebitelů (zejména zajištění jejich práva na záměrný, uvědomělý výběr).

Pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv k ochranné známce je podle právní úpravy v převážné většině zemí zápis ochranné známky do rejstříku ochranných známek.<sup>48)</sup> Závažný význam má zde institut priority.

Obsah subjektivního práva k ochranné známce tvoří právo nakládat se známkou a právo na náhradu za užívání, která jsou právy ryze majetkovými. Z jejich povahy vyplývá zásadní časová omezenost a vázanost trvání práva na trvalý objektivní individualizační způsobilost známky.<sup>49)</sup>

Ohledně právních vztahů, v nichž dochází k realizaci práv, platí obdobně, co bylo uvedeno u práva k obchodnímu názvu s tím, že zde významnější úlohu hraje smlouva licenční.

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

### 13. Právo k označení původu výrobků

Právo k označení původu výrobků upravuje vztahy vzniklé z vývinu označení původu výrobků a z jeho využívání.

Předmět tohoto práva tvoří označení původu výrobků, jímž je zeměpisný název, který se stal obecně známý jako údaj o tom, odkud pochází výrobek, jehož jakost nebo znaky jsou dány výlučně nebo podstatně zeměpisným prostředím, ať z hlediska činitelů přírodních, či z hlediska činitelů lidských.<sup>50)</sup>

Právně-politickým důvodem této právní ochrany je stimulace individualizace těchto výrobků vztahem k zeměpisným činitelům jejich povahy či jakosti a ochrana takových výrobků proti výrobkům z těchto zeměpisných oblastí nepocházejících.

Základní pravotvornou skutečností pro vznik subjektivních práv k ochraně označení původu je vžitost označení ve smyslu uvedeném ve shora uvedeném vymezení předmětu práva. Pokud je v právu některých zemí nad to zaveden i zápis do rejstříku označení původu výrobků, má tento zápis buď jen povahu deklaratorní (významnou zejména z hlediska důkazního), nebo konstitutivní pro vznik zvláštní, kvalifikované právní

<sup>48)</sup> Srov. § 5 odst. 1 zák. č. 8/1952 Sb. Podle některých právních úprav je pravotvornou skutečností již užívání (zavedení) ochranné známky. V právních úpravách vycházejících (jako právo čs.) z konstitutivní povahy zápisu do rejstříku je však již skutečnost užívání právně významná z hlediska práva předchozího uživatele. Srov. k tomu Knap—Opltová, Licenční smlouva AUC Iuridica 1—2/1972, str. 28 násl.

<sup>49)</sup> Tuto individualizační způsobilost známka ztrácí, dojde-li k její přeměně v označení druhové.

<sup>50)</sup> Srov. § 1 odst. 1 zák. č. 159/1973 Sb.; shodně čl. 2 odst. 1 Lisabonské dohody o ochraně označení původu a jejich mezinárodním zápisu z r. 1958.



ochrany, jak je tomu např. v platném československém právu.<sup>51)</sup> Obsah subjektivního práva na ochranu označení původu výrobků tvoří ryze majetkové právo dispoziční spočívající vzhledem k povaze předmětu práva výlučně v jeho negativní složce. Z této povahy předmětu práva vyplývá také jeho zásadní časová neomezenost, pokud trvá funkční spojitost výrobků s geografickými činiteli, která byla pramenem vzniku práva na označení.<sup>52)</sup>

Ohledně vztahů, v nichž dochází k realizaci práva, platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práva k obchodnímu názvu.

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

#### 14. Právo na ochranu osobnosti (tzv. všeobecné právo osobnostní)

Právo na ochranu osobnosti upravuje vztahy vznikající k jednotlivým stránkám lidské osobnosti a jejím projevům.<sup>53)</sup>

Předmětem tohoto práva jsou jednotlivé stránky, popřípadě projevy lidské osobnosti.<sup>54)</sup>

Právně-politickým důvodem této právní ochrany je zajištění ochrany fyzické a mravní integrity osobnosti občana jako jedné ze základních podmínek rozvoje jeho tvůrčích sil a tím jeho aktivní účasti na společenském vývoji.

Základní pravotvornou skutečností pro vznik subjektivního práva na ochranu osobnosti je vznik právní subjektivity občana (narození); pouze u některých dílčích práv, jejichž předmětem jsou materializované projevy lidské osobnosti, je vznik práva závislý na existenci určité další právní skutečnosti, jíž je např. u práva na podobiznu zachycení podoby a u práva na osobní písemnosti nebo zvukové záznamy osobních projevů jejich pořízení. Obsah subjektivního práva na ochranu osobnosti tvoří omezené právo dispoziční.<sup>55)</sup> Z povahy práva jako práva osobnostního vyplývá jeho časová neomezenost.

Subjektivní právo na ochranu osobnosti se uplatňuje v právních vztazích

<sup>51)</sup> Srov. § 2, § 4 odst. 1, § 5 a § 8 zák. č. 159/1973 Sb.

<sup>52)</sup> Příklad zániku by například nastal, kdyby se změnilo přírodní prostředí výrobky determinující, takže by charakter nebo kvalitu výrobků již podstatně neovlivňovalo. Naproti tomu nelze (na rozdíl např. od ochranné známky) právě vzhledem k této neodlučné spojitosti geografického prostředí s předmětem práva souhlasit s téží připouštějící možnost přeměny označení původu výrobků v označení druhové vedoucí k zániku práva (srov. k tomu blíže K. Knap, Ochrana označení původu výrobků, Soc. zákonost č. 4/1974).

<sup>53)</sup> Srov. § 11 a n. o. z.

<sup>54)</sup> Blíže viz K. Knap—J. Švestka, Ochrana osobnosti v čs. občanském právu, Praha, Orbis 1969.

<sup>55)</sup> Omezení dispozičního práva se zde projevuje ve vztahu k některým stránkám lidské osobnosti jednak omezením pozitivní složky dispozičního práva (ochrana se poskytuje i proti vůli subjektu), jednak i omezením zakazovacího práva (zákonné licence aj.).



charakterizovaných rovností účastníků. Specifickým právním institutem na úseku těchto vztahů je zákonná licence.

O odpovědnosti za porušení práv platí i zde obdobně, co bylo uvedeno u práv předchozích.

### III. JEDNOTLIVÉ A DIFERENCIAČNÍ PRVKY PRÁV K NEHMOTNÝM STATKŮM

Na podkladě rozboru, který byl shora proveden, je možno se pokusit o určení jednotlivých jednotlicích a diferenciačních prvků, z nichž každý pokus o systemizaci musí vycházet. Toto zkoumání lze vhodně zaměřit s přihlédnutím ke kritériím, jimiž jsme se řídili v předchozím rozboru.

#### 1. Předmět práva

Zkoumáme-li blíže předměty jednotlivých práv, jimiž jsme se shora zabývali, můžeme zjistit, že u všech zkoumaných práv je předmětem práva nehmotný statek. Nehmotný statek můžeme pojmově vymezit jako statek, jehož podstatu tvoří konkrétní duševní obsah, jehož objektivní výraz je způsobilý být předmětem společenských vztahů, aniž by bylo třeba jeho ztělesnění v hmotné podobě. Objektivní výraz umožňuje u nehmotných statků jejich smyslové vnímání (zpravidla zrakem či sluchem) tak, jako každý hmotný statek (tj. statek vyjádřený v objektivní hmotné formě) je vnímatelný hmatem. Toto pojetí nehmotného statku je nepochybně širší než pojetí statku ve smyslu ekonomickém, tj. statku ve smyslu užitné hodnoty způsobilé být předmětem uspokojování potřeb různých subjektů.<sup>55a)</sup> Ve smyslu právním nelze však pojem nehmotného statku jako předmětu práva omezovat jen na ty statky, které mají užitnou hodnotu způsobilou uspokojovat potřebu různých subjektů.<sup>55b)</sup> Na druhé straně ne všechny nehmotné statky jsou předmětem práv k nehmotným statkům. Předmětem těchto práv jsou jen ty nehmotné statky, pro jejichž zvláštní právní úpravu se vytvořily společensko-ekonomické podmínky, na nichž se zakládají právně-politické důvody úpravy.

Podobně jako hmotné statky, můžeme i statky nehmotné třídit podle různých kritérií, např. podle způsobu (zdroje) jejich vzniku, podle jejich funkce, podle oblasti jejich uplatnění apod. Tímto tříděním se budeme ještě dále zabývat z hlediska diferenciací. Bez ohledu na možnou diferenciaci však již z povahy nehmotného statku vyplývá obecně řada zvláštních, charakteristických znaků, které nehmotné statky výrazně odlišují od statků hmotných a které mají z hlediska právních vztahů závažný význam:

<sup>55a)</sup> V uvedeném užším (ekonomickém) smyslu chápe pojem nehmotných statků Troller (srov. dílo cit v pozn. 16, str. 42 násl.).

<sup>55b)</sup> Srov. ze sovětské právní teorie např. S. S. Aleksejev, Ob objekte prava i pravo-otnošenija ve Voprosy obščej teorii sovetskogo prava, Moskva 1960, str. 284 násl. (zejm. v této souvislosti i sovětskou teorii „objektnoj množestvennosti“).



a) Nehmotný statek je duševní povahy; jeho vnímání, popř. užívání je neodvislé od existence hmotného substrátu;

b) Nehmotný statek může být kdykoli a kdekoli současně i následně vnímán (užíván) neomezeným počtem subjektů, a to bez újmy na jeho podstatě (neopotřebovává se) nebo na jeho funkci (kvalita se užitím nesnižuje).<sup>55c)</sup>

c) Převod práva k nehmotnému statku s privativními účinky pro převodce je povahou nehmotného statku buď zcela vyloučen nebo alespoň omezen, popřípadě vázán na zvláštní podmínky. Základním právním institutem dispozic s právem je zřízení práva v rámci práva vlastního (tzv. konstitutivní převod), při němž se uplatňuje princip konsolidace práva (při odpadnutí subjektu nabyvatele nebo zániku jeho práva dochází ke konsolidaci práva původního poskytovatele).

Uvedené charakteristické znaky představují jen základní obecné rysy nehmotných statků. V jejich výčtu by bylo možno dále pokračovat. Již tyto charakteristické znaky však ukazují závažný význam specifik povahy nehmotných statků pro jejich právní úpravu a umožňují vysvětlení některých zásadních shodností úprav na úseku jednotlivých práv, ačkoliv tato práva vznikala na sobě většinou nezávisle [kromě otázky převodu, o které byla shora již zmínka pod c), jde zejména o absolutní povahu práv, o povahu odpovědnosti za jejich porušení aj.]. Tvoří tedy tyto charakteristické znaky dostatečné odůvodnění, aby práva k nehmotným statkům byla považována za specifickou právní oblast. Z tohoto hlediska tvoří povaha nehmotného statku pro celou zkoumanou oblast základní prvek jednotici.

Již shora jsme se zmínili o tom, že nehmotné statky lze třídit podle různých kritérií. Z nich se již v této souvislosti zmíníme o těch, které s povahou konkrétních nehmotných statků přímo souvisí. Je to kritérium obsahu, kritérium funkce a kritérium oblasti společenského uplatnění.

Kritérium obsahu je základním kritériem v třídění Trollerově. Podle tohoto kritéria třídí Troller nehmotné statky na díla estetická (náležející oblasti estetické, vnímatelná smyslově), na díla technická (náležející oblasti technické, vnímatelná rozumem) a na označení. Toto kritérium a způsob jeho použití nepřesvědčují a působí neorganicky. Estetický obsah může mít nejen literární dílo, ale i technické řešení a dokonce i označení. I díla „technická“ se vnímají smyslově. Smysly a rozum nelze stavět vedle sebe jako prostředky vnímání. Vnímá se jen smysly. Zdá se proto, že je vhodnější místo tohoto kritéria použít kritéria oblasti, v níž dochází k společenskému uplatnění nehmotného statku. Tímto kritériem se budeme zabývat dále.

Podrobně-li jednotlivá práva bližšímu rozboru z hlediska funkce jejich předmětů, můžeme zjistit, že jde v podstatě o dvě rozdílné skupiny. Do prvé skupiny náleží práva, u nichž předmět práva má funkci bezpro-

<sup>55c)</sup> Tento znak označuje Troller jako nezávislost nehmotného statku na času a místě a nazývá ji potenciální ubiquitou (srov. Troller, dílo cit. v pozn. 16 str., 49 násl.).



střední (nehmotné statky, spočívající ve výsledcích tvůrčí činnosti, popř. v jiných výkonech), do druhé práva, jejichž předmět má funkci prostřední (nehmotné statky spočívající v označení, jímž se individualizací chrání statky jiné, nehmotné i hmotné).

V teorii i praxi se dále setkáváme s dnes již tradičním tříděním práv k nehmotným statkům na právo autorské a práva průmyslová. Takto vymezené roztržení postrádá jednotícího kritéria. Jeho nedostatkem je také, že kromě všeobecných práv osobnostních (jejichž zařazení se již svou povahou zařazení do jakékoli jiné skupiny zcela vymyká) neumožňuje ani zařazení řady práv dalších. Základ tohoto třídění však lze zachovat a současně nahradit vhodně i kritérium navrhované Trollerem (viz shora), použijeme-li kritérium oblasti společenského uplatnění. Podle tohoto kritéria můžeme uvedená práva (s výjimkou všeobecných práv osobnostních, jejichž povaha je zcela specifická) třídit na práva, jejichž předměty docházejí uplatnění v oblasti kulturní a na práva, jejichž předměty se uplatňují průmyslově (tzv. práva průmyslová).

Nepochybně základní význam pro třídění práv k nehmotným statkům však má otázka, zda, popřípadě v jakém směru a rozsahu má nehmotný statek povahu výsledku tvůrčí činnosti nebo povahu individualizace. Toto rozlišení má pro utváření právních vztahů zvláště závažný význam. Z hlediska třídění je tedy třeba zabývat se především blíže pojmy tvůrčí činnosti<sup>55d)</sup> a individualizace.

## 2. Prvek tvůrčí činnosti

Tvůrčí činností je v nejširším smyslu každá činnost, která vede ke vzniku nových hodnot. V tomto smyslu můžeme tvůrčí činnost nalézt v každé oblasti lidské činnosti. Tvůrčí činnost je vždy projevem osobnosti — individuality člověka, neboť osobnost člověka je základem jeho schopnosti tvůrčí činnosti vyvíjet. Proto vytváření podmínek k rozvíjení osobnosti člověka (včetně podmínek vytvářených právním řádem) vede k rozvoji tvůrčí činnosti.

Nové hodnoty, k jejichž vzniku tvůrčí činnost vede, lze rozdělit v podstatě do tří skupin:

a) Nové hodnoty mohou především spočívat v objevení něčeho, co v přírodě sice objektivně existuje, avšak dosud nebylo objeveno. Tvůrčí činnost spočívá u této skupiny v individuálním hledání cesty vedoucí k ob-

<sup>55d)</sup> Na důležitost hlubšího zkoumání znaku tvůrčí činnosti z hlediska systému socialistického práva ve vztahu k nehmotným statkům poukazovali v sovětské právní teorii již Flejšicová a Antimonov. „Až dosud byla hlavní pozornost zaměřena na jiné, druhotné znaky. Tyto znaky se však ukázaly buď celkem nepřijatelnými pro třídění sovětského socialistického práva nebo majícími pouze omezený význam nevyhovující potřebám vědeckého třídění“ (Flejšicová—Antimonov, *Avtorskoje pravo*, Moskva 1957, str. 13). Z novější sovětské literatury viz k těmto otázkám např. V. Ja. Ionas, *Proizvedeniye tvorčestva v graždanskom prave*, Moskva 1972.



jevu (individuální — tvůrčí je tedy výlučně tento postup, nikoli výsledek). Z objevů chrání právo k objevu (shora pod II 2) jen užší, specificky vymezenou oblast objevů.

b) Nové hodnoty mohou dále spočívat ve vyřešení určitého problému, který dosud vyřešen nebyl, vyřešení však je objektivně determinováno, takže k němu může nezávisle na sobě dospět neomezený počet osob. Podobně jako u skupiny prvé spočívá i zde tvůrčí činnost v individuálním postupu při řešení (i zde je tedy individuální — tvůrčí jen postup vedoucí k řešení, nikoli výsledek). Z uvedených řešení jsou předmětem práva k vynálezu, práva ke zlepšovacím návrhům, práva k průmyslovému vzoru užitému a popř. i práva k průmyslovému vzoru vkusovému, jen zcela specifické, vymezené oblasti (shora pod II 3, 4, 5, 6).

c) Konečně mohou nové hodnoty spočívat ve vytvoření něčeho nového, co dosud vytvořeno nebylo ani není předem determinováno. Individuální — tvůrčí (jedinečný) a tím i absolutně nový je tedy v tomto případě nejen pracovní postup, ale i přímo výsledek činnosti. I tato skupina je značně rozsáhlá, lze sem řadit zásadně i značnou část výtvořů řemeslných. Z výtvořů náležejících do této skupiny chrání právo autorské a právo výkonných umělců jen specifické, vymezené oblasti (shora pod II 1, 7).

Tvůrčí činnost vede tedy podle svého zaměření ke třem, povahou zcela různým výsledkům, jimž odpovídají tři rozdílné pravotvorné skutečnosti. Těmito výsledky jsou: objevení, vyřešení a vytvoření.

Každá tvůrčí činnost náležející k pojmovým znakům předmětů uvedených práv vykazuje specifické rysy vyplývající z její povahy. Tyto specifické rysy jsou právně relevantní z hlediska pravotvorné skutečnosti, druhu a povahy subjektivních práv, jejich trvání a jejich realizace. Zároveň však v rámci každé ze shora uvedených skupin vykazuje tvůrčí činnost rysy zvláštní, odlišné od rysů tvůrčí činnosti skupin ostatních, které mají rovněž pro utváření a povahu práv a právních vztahů závažný význam (těmito rozdíly lze např. vysvětlit, proč autorskému právu odpovídá právo na nedotknutelnost díla, které nemůže mít obdobu v právu k vynálezu, v právu k zlepšovacím návrhům nebo v právu k průmyslovému vzoru, proč naopak u těchto práv musí existovat institut priority, který nemá místa v právu autorském aj.). Má tedy tvůrčí činnost ve vztahu k celku skupiny práv k výsledkům tvůrčí činnosti povahu významného prvku jednotlivého, ve vztahu k celé oblasti práv k nehmotným statkům a zejména z hlediska vnitřního třídění skupiny práv k výsledkům tvůrčí činnosti však má povahu významného prvku diferenciativního.

### 3. Prvek individualizace

Jak lze zjistit z rozboru jednotlivých práv zařazovaných do oblasti práv k nehmotným statkům, je kromě prvku tvůrčí činnosti dalším významným prvkem prvek individualizace. Nejdůležitější význam má tento prvek pro jednu ze skupin průmyslových práv, pro kterou se vžil název práv na označení; do této skupiny se řadí právo k obchodnímu názvu (shora pod



II 11), právo k ochranné známce (shora pod II 12) a právo k označení původu výrobků (shora pod II 13). Pro všechna tato práva má prvek individualizace povahu základního pojmového znaku. Pro celek této skupiny jde tedy o prvek jednotící. Ve všech těchto případech se jedná o individualizaci spočívající ve zvláštním označení. Kromě této individualizace se však v oblasti práv k nehmotným statkům setkáváme s individualizačním prvkem, který je znakovým vyplývajícím již z povahy některých práv. To je případ těch práv k výsledkům tvůrčí činnosti, u nichž individuální – tvůrčí je přímo výsledkem tvůrčí činnosti (shora pod II 1, 7). Konečně již z funkce práva vyplývá individualizační prvek ve významné míře u průmyslového vzoru vkusového.<sup>55e)</sup>

Mezi individualizací zakládající se na označení je třeba rozlišovat dva jasně vyhraněné druhy: označení nedeterminované (volně volitelné) a označení determinované. O první případ jde u práva k obchodnímu názvu a u práva k obchodní známce, o druhý případ se jedná u práva k označení původu výrobků, kde označení je přímo determinováno vztahem znaků a vlastností výrobku k určité geografické oblasti. Tato determinace individualizačního označení má závažný právní význam pro povahu a realizaci práv v rámci uvedeného právního institutu, zejména i z hlediska trvání práva, jak o tom byla již zmínka shora pod II 13. V tomto směru se individualizace projevuje i jako významný prvek diferenciační.

#### IV. SYSTÉM PRÁV K NEHMOTNÝM STATKŮM

##### 1. Vymezení a pojmenování právní oblasti

Řešení otázky, zda určitá právní oblast vytváří zvláštní systematický právní celek, závisí vždy na zjištění, zda právní vztahy do této oblasti zařazované vykazují takové specifické rysy, které jsou vlastní těmto vztahům a odlišují se jasně od právních vztahů jiných. Závisí tedy řešení této otázky na kvalitě a intenzitě faktorů, které vykonávají uvnitř zkoumané oblasti funkci jednotící, zároveň však vně této oblasti ve vztahu k jiným právním oblastem působí jako prvky diferenciační. Z provedeného rozboru lze dovést, že takovým faktorem je v tomto případě již skutečnost, že předmětem práv je nehmotný statek, z jehož povahy vyplývají pro právní vztahy podstatné zvláštnosti, o kterých byla shora již zmínka.

Kritérium nehmotného statku lze z hlediska sledovaného účelu vhodně doplnit i kritériem právně-politického zdůvodnění právní ochrany. Zkoumáme-li jednotlivá práva, jejichž rozbořem jsme se shora pod II zabývali, pod zorným úhlem tohoto kritéria, vidíme, že u práv uvedených pod II 1 až 7 (právo autorské, právo k objevu, právo k vynálezu, právo k zlepšovacím

<sup>55e)</sup> Srov. K. Knap, Ochrana uměleckého díla užitého k vytvoření ochranné známky nebo průmyslového vzoru, Socialistická zákonnost 10/1971, str. 545 násl.); též autor, Problematika autorského práva ve vztahu k průmyslovému vzoru, tamtéž 4/1973, str. 202 násl.; E. P. Gavrilov, Pravo na promyšlennye obrazcy i objekty avtorskogo prava, Voprosy izobretatelstva 9/1972, str. 26 násl.



návrhu, právo k užitému vzoru, právo k vkusovému vzoru a právo k výkonu výkonného umělce) tkví právně-politické zdůvodnění právní ochrany ve stimulaci vytváření a společenského uplatňování nehmotných statků. Tomuto právně-politickému cíli je blízké i právně-politické odůvodnění práva na ochranu osobnosti (pod I 14), které sleduje zajištění rozvoje tvůrčích sil osobnosti člověka, jež jsou předpokladem možnosti tvorby. Lze tedy dospět k závěru, že u práv uvedených pod II 1 až 7 a 14 jsou nejen z hlediska povahy jejich předmětu, nýbrž i z hlediska právně-politického odůvodnění jejich úpravy splněny podmínky pro jejich zařazení do zkoumané právní oblasti.

Poněkud odlišnou povahu má právně-politické odůvodnění právní ochrany u tzv. práv na označení, jimiž jsme se shora zabývali pod II 11 až 13. Právně-politickým důvodem u těchto práv je v podstatě stimulace vytváření označení jako prostředku individualizace subjektů hospodářské činnosti a jejich výsledků, i stimulace využívání těchto označení ve vztahu k výsledkům hospodářské činnosti jejich subjektů. Rozdíl předmětů těchto práv od práv shora uvedených tkví tedy v tomto směru v tom, že zatímco funkce nehmotných statků na prvním místě uvedených je bezprostřední, nehmotné statky spočívající v označení slouží vždy k uplatňování statků jiných, hmotných i nehmotných. Tento rozdíl mezi oběma druhy předmětů práv má však význam jen pro vnitřní diferenciaci zkoumané oblasti, nemá přímý význam pro řešení otázky zařazení práv do právní oblasti. I práva na označení je tedy třeba do této právní oblasti nepochybně zařazovat.

Vážné pochybnosti z hlediska zařazení do zkoumané právní oblasti vznikají u práva výrobců zvukových záznamů (shora pod II 8), práva rozhlasových a televizních organizací (shora pod II 9) a u práva k fotografiím (shora pod II 10). I když ve všech těchto případech jde o práva, jejichž předmětem jsou rovněž nehmotné statky (výkony), jeví se zde podstatná odchylnost z hlediska právně-politického zdůvodnění právní ochrany v tom, že důvodem ochrany není v těchto případech stimulace vytváření a společenského uplatňování těchto nehmotných statků, nýbrž jen jejich ochrana proti neoprávněnému využívání (proti společensky nežádoucímu kořistění z těchto výkonů). Jde tedy o ochranu povahy blízké ochraně proti nekalé soutěži, od níž se však odlišuje tím, že se v rámci těchto právních institutů obdobně jako u dříve zkoumaných práv k nehmotným statkům vytvářejí absolutní práva (byť ryze majetkové povahy), a že se tato práva realizují v právních vztazích, které vykazují povahu obdobnou s právními vztahy vznikajícími při realizaci uvedených práv. Tato skutečnost vzdor odchylnosti právně-politického odůvodnění právní ochrany vytváří předpoklad pro to, aby i tato práva byla do zkoumané právní oblasti zařazena.<sup>56)</sup>

Do oblasti práv k nehmotným statkům, a to do skupiny práv průmyslových bývá v právní teorii namnoze zařazováno i právo hospodářské sou-

<sup>56)</sup> Tytéž důvody vedly i Lubyho, aby uvedená práva zařadil do zvláštní skupiny „souvisících majetkových práv“, kterou přičlenil k tzv. právům osobněmajetkovým (srov. práci cit. v pozn. 6).



těže, a to zejména právo nekalé soutěže.<sup>56a)</sup> Důvod pro toto zařazování tkví nepochybně v úzké spojitosti ochrany práv k nehmotným statkům s ochranou poskytovanou na úseku práva nekalé soutěže, která vede k časté konkurenci obojí ochrany. Tato skutečnost však netvoří dostatečný důvod pro zařazování práva hospodářské soutěže do oblasti práv k nehmotným statkům, s nímž ani jinak nelze teoreticky souhlasit. Předmětem práva hospodářské soutěže není nehmotný statek, v rámci tohoto práva nevznikají také absolutní subjektivní práva jako u jednotlivých práv k nehmotným statkům. Právo hospodářské soutěže je právem odpovědnostním z protisoutěžních jednání, jež jsou zvláštním druhem jednání protiprávních.<sup>57)</sup>

Lze tedy do zkoumané právní oblasti zařadit všechna práva, jimiž jsme se v rozboru pod II shora zabývali. Rozbor jednotlivých práv, který tam byl proveden, prokazuje, že všechna tato práva vykazují četné a závažné podobnosti, jejichž základ tkví právě v povaze nehmotného statku. Přitom je třeba si stále uvědomovat, že jde o oblast otevřenou, v níž nová práva dále vznikají, což platí zejména pro některé skupiny této právní oblasti, jak se o tom v rámci třídění systému ještě dále zmíníme. Pojmově můžeme vymezit oblast práv k nehmotným statkům jako oblast práv upravujících vztahy vznikající z nehmotných statků a z jejich společenského uplatnění.

Jestliže jsme dospěli k zásadnímu závěru, že zkoumaná oblast tvoří jednotný specifický systém, který jsme si shora vymezili, zbývá ještě v této souvislosti vrátit se alespoň stručně k terminologické otázce pojmenování této oblasti. Již v úvodní kapitole jsme se zabývali nevhodností i věcnou nesprávností označení „osobně-nemajetková práva“. Jako jednotné pojmenování pro celou zkoumanou právní oblast nemůže přicházet v úvahu (beze zřetele na případné jiné námitky) ani tamtéž již zmíněné označení „práva osobně-majetková“, a to proto, že tohoto označení lze ze všech zkoumaných práv použít jen pro práva k výsledkům tvůrčí činnosti.<sup>58)</sup> Lze tedy za jediné v úvahu přicházející označení této právní oblasti považovat pojmenování „práva k nehmotným statkům“, které se nejen vztahuje na všechna práva do této oblasti zařazovaná, ale zároveň v sobě obsahuje i vztah k specifické charakteristice této právní oblasti, která právě z povahy nehmotných statků vyplývá.

## 2. Třídění systému

Diferenciační kritéria, jimiž jsme se shora pod III zabývali, umožňují, abychom se pokusili o nástin vhodného třídění v rámci vymezeného systé-

<sup>56a)</sup> Srov. např. P. Roubier, dílo cit. v pozn. 15; M. Rotondi, dílo cit. v pozn. 15a).

<sup>57)</sup> Srov. K. Knap, Právo hospodářské soutěže, Praha, Orbis 1973, str. 99 násl.

<sup>58)</sup> To dochází také jasněho výrazu v systematizaci Lubyho, který toto pojmenování správně vyhrazuje jen pro skupinu, do níž zařazuje právo autorské, právo výkonných umělců a práva průmyslová k výsledkům tvůrčí činnosti, přičemž vedle této skupiny samostatně řadí dvě skupiny práv osobnostních (právo na ochranu osobnosti) a skupinu práv majetkových, do níž zařazuje práva na označení, práva výrobců zvukových záznamů a práva rozhlasová a televizní (Š. Luby, práce cit. v pozn. 6, str. 13 násl.).



mu. Z rozboru jednotlivých práv, který byl pod II proveden, lze dovodit, že kromě podobnosti obecných vykazují některá z těchto práv zvláštní charakteristické rysy odpovídající příslušnosti k určité skupině, kterou lze vytvořit použitím shora uvedených kritérií diferenciacních.

Při pokusu o třídění je třeba stále mít na zřeteli, že celý systém práv k nehmotným statkům není uzavřen a že vývoj stále přináší snahy o konstituování nových práv v této oblasti. Jen z poslední doby lze v tomto směru poukázat např. na problematiku ochrany průmyslových produkčních mikroorganismů, nových živočišných plemen, typografických znaků, programů samočinných počítačů aj. Nejde samozřejmě o to, aby v rámci pokusu o vytvoření systému byla současně řešena i otázka společenské a tím i právně-politické odůvodnenosti té či oné právní ochrany. Je však třeba při třídění jednotlivých práv v rámci vytvářeného systému rozlišit skupiny uzavřené od skupin otevřených a vyhradit místo i pro ta práva, která by v budoucnosti popřípadě nově vznikla.

a) Zvolená diferenciacní kritéria vedou především k rozčlenění celého systému práv k nehmotným statkům na čtyři základní skupiny: všeobecná práva osobnostní (právo na ochranu osobnosti), práva k výsledkům tvůrčí činnosti, práva k výkonům netvůrčí povahy a práva na označení. I když každá z těchto základních skupin vykazuje shodné znaky vyplývající z povahy statků nehmotných, jsou každé z těchto skupin vlastní též znaky specifické, které je od ostatních základních skupin odlišují.

b) Pro prvou z vymezených základních skupin je charakteristické, že předmětem práva je zde přímo osobnost člověka. Jednotlivá práva v této skupině vznikající jsou pouze dílčími právy téhož kmenového práva, upínajícími se k různým stránkám lidské osobnosti.

c) Na rozdíl od první základní skupiny, která je povahy jednodušší, tvoří základní skupina práv k výsledkům tvůrčí činnosti skupinu značně mnohotvárnou. Vzhledem k vymezení pojmu tvůrčí činnosti, k němuž jsme shora dospěli, je třeba v rámci této skupiny rozlišit podskupinu práv k individuálním výsledkům tvůrčí činnosti (individuální – tvůrčí je přímo výsledek tvůrčí činnosti jako předmět práva) a podskupinu práv k jiným výsledkům tvůrčí činnosti (individuální – tvůrčí je pouze postup vedoucí k výsledku, nikoli sám výsledek tvůrčí činnosti jako předmět práva).

Do první z uvedených podskupin lze zařadit právo autorské a právo k výkonu výkonného umělce.

Do druhé z uvedených podskupin lze zařadit především právo k objevu, právo k vynálezu, právo k zlepšovacím návrhům, právo k průmyslovému vzoru užitnému a právo k průmyslovému vzoru vkusovému.<sup>59)</sup> Nelze však pochybovat o tom, že tato podskupina je dosud otevřená. Sem lze rovněž zařazovat některá další práva k nehmotným statkům, která se již vytvořila,

<sup>59)</sup> Pokud předmět průmyslového vzoru vkusového je individuální-tvůrčí, je tomu tak vždy proto, že byl vytvořen užitím uměleckého díla autorského. Ochranu takového tvůrčího výsledku je tedy třeba hledat v právu autorském, nikoli v právu vzorovém (srov. K. Knap, práce cit. v pozn. 55e).



jako např. právo k průmyslovým produkčním mikroorganismům<sup>60)</sup> a právo k typografickým znakům.<sup>61)</sup> V rámci této podskupiny by bylo možno uvažovat také o zařazení právní ochrany programů samočinných počítačů, jestliže by pro tuto ochranu byly zjištěny dostatečné právně-politické důvody.<sup>62)</sup> Této potřebě lze z hlediska systematiky vyhovět tím, že v této podskupině bude vyhrazeno i místo pro „jiná práva k výsledkům tvůrčí činnosti“, mezi něž by mimo jiné bylo možno zařazovat i právní ochranu k těm nehmotným statkům, které, ačkoli ochrany vyžadují, nelze chránit právem k vynálezům jen proto, že nesplňují pojmový znak *t e c h n i c k é* povahy řešení.<sup>63)</sup>

d) Třetí základní skupina zahrnuje práva k výkonům netvůrčí povahy. Do této skupiny patří především právo výrobců zvukových záznamů a právo rozhlasových a televizních organizací. Provedený rozbor plně potvrdil názor vyslovený již v úvodu (I), že tato práva nelze klasifikovat jako „práva příbuzná právu autorskému“ a řadit je k právu autorskému. Jde o typická práva povahy práv majetkových.<sup>63a)</sup> I tato skupina je nepochybně skupinou otevřenou. Z týchž důvodů jako u skupiny druhé je tedy zde vhodné vyhradit místo pro „jiná práva k výkonům“, kam by např. bylo třeba zařadit právo k fotografiím, pokud pozitivní právo takové zvláštní právo zná (srov. shora pod II 10).

e) Konečně do poslední základní skupiny pojmenované jako práva na označení je třeba zařadit právo k obchodnímu názvu, právo k obchodní známce a právo k označení původu výrobků. Z týchž důvodů jako v obou dříve již uvedených případech se jeví i zde vhodné vymezit otevřenou podskupinu jiných práv na označení.

Roztřídění práv do oblasti práv k nehmotným statkům zařazovaných podle shora vymezených skupin vede k tomuto schématu:

#### I. Všeobecná práva osobnostní (právo na ochranu osobnosti)

<sup>60)</sup> Tato práva jsou v poslední době některými zákonodárstvími zařazována mezi práva k vynálezům [srov. § 28 písm. c) čs. zákona č. 84/1972 Sb., čl. 6 odst. 2 maďarského zák. z r. 1969]. V literatuře se správně upozorňuje na to, že institut této právní ochrany je těmto právům cizí a že by bylo vhodné vytvořit právní ochranu zvláštní (srov. J. Bican, Některé aspekty právní ochrany nových biologických objektů, Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových a práva soutěžního 1/1971, str. 63 násl.).

<sup>61)</sup> Srov. Vídeňská dohoda o ochraně typografických znaků a jejich mezinárodním uložení z r. 1973.

<sup>62)</sup> Srov. K. Knap, Aktuální otázky právní ochrany v oblasti automatizovaného zpracování dat, Netto 5/1973, str. 11 násl.; M. Opltová, Problematika průmyslověprávní ochrany v oblasti automatizovaného zpracování dat, tamtéž 6/1973, str. 6 násl.

<sup>63)</sup> Neztotožňuji se v této otázce s hlasy uvažujícími za účelem umožnění ochrany dalších nehmotných statků o opuštění či rozšíření kritéria *technické* povahy v pojmu vynálezů (srov. F. K. Beier, Zukunftsprobleme des Patentrechts, GRUR Ausl. 5/1972, str. 214 násl.).

<sup>63a)</sup> Luby řadí tato práva mezi práva majetková společně s právy známkovými (srov. Š. Luby, práce cit. v pozn. 6).



## II. Práva k výsledkům tvůrčí činnosti

### A. Práva k individuálním výsledkům tvůrčí činnosti

1. Právo autorské
2. Právo k výkonu výkonného umělce

### B. Práva k jiným výsledkům tvůrčí činnosti

1. Právo k objevu
2. Právo k vynálezu
3. Právo k zlepšovacím návrhům
4. Právo k průmyslovému vzoru užitému
5. Právo k průmyslovému vzoru vkusovému
6. Jiná práva k výsledkům tvůrčí činnosti

## III. Práva k výkonům (netvůrčí povahy)

1. Právo výrobců zvukových záznamů
2. Právo rozhlasových a televizních organizací
3. Jiná práva k výkonům

## IV. Práva na označení

1. Právo k obchodnímu názvu
2. Právo k obchodní známce
3. Právo k označení původu výrobků
4. Jiná práva na označení.

Sotva lze pochybovat o tom, že by systém práv k nemotným statkům mohl vycházet již z tohoto třídění, v němž došly svého výrazu závěry, k nimž jsme dospěli rozborem diferenciacních prvků tvůrčí činnosti a individualizace. Ani takto vytvořený systém by však nepřihlížel ke všem faktorům, na které je při tvorbě systému třeba brát zřetel. Zásadní rozdíly v povaze nemotných statků jako předmětů jednotlivých práv se neprojeví jen v diferenciacních prvcích tvůrčí činnosti a individualizace. Projevují se i v zásadní různosti pole jejich působnosti a způsobů jejich funkce v rámci společenského uplatnění, jak o tom shora byla již zmínka. Z tohoto hlediska nelze přehlížet, že tak jako se na úseku kultury (v širším smyslu, tj. včetně vědy) uplatňují dílo autorské a výkony výkonných umělců, uplatňují se na tomto úseku i zvukové záznamy a rozhlasové a televizní pořady. Nelze však také nedbat přímé souvislosti výkonů zařazovaných shora do třetí základní skupiny s individuálními výsledky tvůrčí činnosti, zejména s autorskými díly.<sup>63b)</sup> Tato souvislost spočívá v tom, že uvedené výkony tvoří zároveň určité (a to značně závažné) způsoby reprodukce těchto výsledků. To platí nejen o rozhlasu, televizi a fonogramech, ale i o fotografii, a to bez ohledu na to, zda je či není autorským dílem. Již tyto skutečnosti odlišují práva k výkonům jak od práv na označení, tak i od práv zařazovaných shora v druhé základní skupině do podskupiny druhé. Přehlédnout však nelze v tomto směru ani odlišnosti práv k uvedeným výkonům (ve

<sup>63b)</sup> Tuto souvislost zdůrazňuje právem Luby v práci cit. v pozn. 6.



vztahu k druhé podskupině druhé základní skupiny a ve vztahu k čtvrté základní skupině ve shora uvedeném třídění) a na druhé straně podobnosti (ve vztahu k první podskupině druhé základní skupiny) pokud jde zejména o povahu pravotvorných skutečností (zásadní formálnost v prvním případě a neformálnost v druhém) a o právní institut priority (zásadně nezbytný v prvním případě, chybí v případě druhém).

Tyto úvahy vedou k závěru o opodstatněnosti zřetele i na další kritérium oblasti společenského uplatnění předmětu práva. To dokazuje, že třídění práv k nehmotným statkům na práva na úseku kultury a práva průmyslová nevzniklo náhodně a netkví pouze v tradici, nýbrž má své společenské odůvodnění. Toto třídící kritérium nabývá zvláštního významu ve společnosti socialistické, k jejímž základním znakům náleží celospolečenské řízení. Toto celospolečenské řízení je diferencované podle specifických potřeb jednotlivých společenských oblastí. Zásady ovládající celospolečenské řízení kultury jsou do značné míry odlišné od zásad ovládajících celospolečenské řízení průmyslu (v širším smyslu). Při řešení otázek systémů právních oblastí nelze nepřihlížet k otázkám celospolečenského řízení, jichž je třeba dbát jak ve vědeckém výzkumu, tak i v pedagogickém procesu.

Doplníme-li tedy dříve již použitá kritéria připojením tohoto dalšího kritéria, dojde z hlediska vytvoření systému k úplnému osamostatnění obou podskupin druhé základní skupiny předchozího schématu třídění, což vzhledem k zásadní rozdílnosti jejich povahy není nijak v rozporu ani s dříve použitými hledisky. Třetí základní skupinu předchozího schématu (práva k výkonům) je v tomto případě třeba zařadit mezi práva k nehmotným statkům na úseku kultury jako samostatnou skupinu vedle skupiny práv k individuálním výsledkům tvůrčí činnosti.

Přihlédneme-li ke všem shora uvedeným kritériím dospějeme k systému tří základních skupin práv podle tohoto schématu:

#### PRÁVA K NEHMOTNÝM STATKŮM (SYSTÉM)

- I. Všeobecná práva osobnostní (právo na ochranu osobnosti)
- II. Práva k nehmotným statkům na úseku kultury (v širším smyslu)
  - A. Práva k individuálním výsledkům tvůrčí činnosti
    - 1. Právo autorské
    - 2. Právo k výkonu výkonného umělce
  - B. Práva k výkonům (netvůrčí povahy)
    - 1. Právo výrobců zvukových záznamů
    - 2. Právo rozhlasových a televizních organizací
    - 3. Jiná práva k výkonům
- III. Práva průmyslová
  - A. Práva k výsledkům tvůrčí činnosti (výsledky nejsou individuální povahy)
    - 1. Právo k objevu



2. Právo k vynálezu
3. Právo k zlepšovacím návrhům
4. Právo k průmyslovému vzoru užitému
5. Právo k průmyslovému vzoru vkusovému
6. Jiná práva k výsledkům tvůrčí činnosti

#### B. Práva na označení

1. Právo k obchodnímu názvu
2. Právo k obchodní známce
3. Právo k označení původu výrobků
4. Jiná práva na označení.

### V. POVAHA SYSTÉMU PRÁV K NEHMOTNÝM STATKŮM A JEHO ZAŘAZENÍ V SYSTÉMU SOCIALISTICKÉHO PRÁVA

1. Nejen subjektivní práva, která vznikají v rámci právních institutů, jež jsme zařadili do systému práv k nehmotným statkům, ale ani tyto právní instituty samy nemají jednotnou právní povahu. Objektivní kritérium, z něhož jsme při vymezení systému vycházeli, však umožňuje zabývat se všemi uvedenými právními instituty v jejich systematickém celku bez ohledu na právní povahu jednotlivých práv a jí určenou právně-teoretickou koncepci. Tak například československá platná právní úprava vychází z osobnostněprávní koncepce jak ohledně práva na ochranu osobnosti (tzv. všeobecná osobnostní práva),<sup>64)</sup> tak i ohledně práv k výsledkům tvůrčí činnosti (tzv. zvláštní osobnostní práva).<sup>65)</sup> Ačkoliv tato koncepce je zcela odlišná od nezbytné majetkoprávní koncepce práv, jež jsme shora v prvním třídění zařadili do třetí a čtvrté základní skupiny, nebrání tato skutečnost vzhledem k závažným jednotícím prvkům pojetí celé oblasti práv k nehmotným statkům jako systematického celku. To je nepochybně výhodou zvoleného objektivního kritéria proti kritériu povahy subjektivních práv, o němž jsme se zmínili pod I.

2. Zkoumáme-li otázku zařazení oblasti práv k nehmotným statkům do systému socialistického práva, nebudí obtíží zařazení práv k výsledkům tvůrčí činnosti, která jsou zařazována jednotně do práva občanského. Tamtéž je podle našeho názoru třeba zařazovat i celou skupinu všeobecných práv osobnostních.<sup>66)</sup> Na tom nemění nic skutečnost, že v rámci právních vztahů k předmětům těchto práv vznikají i právní vztahy náležející do jiných právních odvětví, zejména práva správního, hospodářského aj., což

<sup>64)</sup> § 11 až 16 o. z.

<sup>65)</sup> § 17 o. z.

<sup>66)</sup> Srov. § 11 až 17 čs. o. z.; J. Fiala—J. Švestka, Úvaha nad teoretickým systémem čs. občanského práva Právník 1/1970; Odchylné Luby, který „osobnostní práva upínající se na jednotlivé stránky osobnosti člověka“ (nikoli však osobní práva, jejichž předmětem jsou hmotné zachycené projevy osobnosti člověka — § 12 o. z.) odkazuje do oblasti práva správního. Srov. Š. Luby, práce cit. v pozn. 6, též autor, Systematika jednotlivých částí systému soc. obč. práva, Právnícké štúdie 4/1967.



platí zvláště pro skupinu uvedenou shora na prvním místě.<sup>66a)</sup> Pro zařazení do určitého právního odvětví je třeba vycházet z těch právních vztahů, které jsou pro zkoumané právní instituty základní (určující), což v těchto případech jsou zřejmě vztahy občanskoprávní.<sup>67)</sup>

Pokud jde o ostatní práva zařazená do vymezeného systému (práva zařazovaná shora do třetí a čtvrté skupiny), kde vznikají právní vztahy výlučně majetkové povahy, nebudí zařazení pochybností z hlediska práva zemí, které chápou občanské právo v širším smyslu (jako synonymum tzv. práva soukromého). Naproti tomu tam, kde došlo k rozdělení jednotného odvětví širšího práva občanského na dvě samostatná odvětví práva občanského v užším smyslu a práva hospodářského (což je od kodifikace z r. 1964 případ ČSSR) lze sotva pochybovat o tom, že základní právní vztahy na úseku těchto práv vznikají v právu hospodářském. Uvedené skutečnosti byly důvodem, že v r. 1964 došlo u nás k roztržení oblasti práv k nehmotným statkům mezi právo občanské a právo hospodářské, a to nejen z hlediska vědních oborů, ale i z hlediska disciplín pedagogických. Toto roztržení má v obou směrech závažné negativní důsledky, které jsou zvláště zřetelné v procesu pedagogickém.

Celá oblast práv k nehmotným statkům tvoří jednotný systematický celek, v němž jednotlivé právní instituty spolu těsně souvisí, na sebe navazují, ve své funkci se doplňují, popř. substituují a namnoze se i navzájem prolínají. Zásady ovládající realizaci práv jsou do značné míry pro celou oblast shodné. Jednotnost systému podporuje významně i jednotnost mezinárodních úprav.<sup>68)</sup> Jednotlivé právní vztahy vznikající v oblasti práv k nehmotným statkům, i pokud by svou povahou náležely do různých právních odvětví, nelze v rámci vymezeného systému zkoumat odtržené ani ve

<sup>66a)</sup> Význam správního práva v oblasti práva k vynálezu vedl např. sovětského civilistu k zpochybnění zařazení práva k vynálezu výlučně do práva občanského (srov. V. I. Serebrovskij, *Voprosy sovjetskogo avtorskogo prava*, Moskva 1956, str. 22 násl.). Tyto pochybnosti však nenalezly v teorii sovětského občanského práva širšího ohlasu. Správně poukazuje Luby (práce cit. v pozn. 6, str. 32 násl.), že správně-právní prvky v právu k objevům, k vynálezům a k průmyslovým vzorům mají jen pomocnou nebo doplňující funkci.

<sup>67)</sup> Rovněž sovětská právní věda zařazuje dnes téměř všeobecně uvedená práva (pokud jsou v sovětském právu známá) do práva občanského. Viz např. *Sovjetskoje graždanskoje pravo*, Leningrad 1971. Ohledně všeobecného práva osobnostního srov. např. Flejšicová, Makovskij, práci cit. v pozn. 17a); k otázkám autorského práva Antimonov, Flejšicová, *Autorskoje pravo*, Moskva 1957, V. I. Serebrovskij, práci cit. v pozn. 66a); k otázkám práva k vynálezu K. K. Jaičkov, práce cit. v pozn. 27, G. P. Savičev, *Techničeskij progress i voprosy izobretatel'skogo prava*, Moskva 1972. Právo k průmyslovému vzoru a právo k ochranné známce jsou předmětem pozornosti sovětské právní vědy teprve v posledních letech, o jejich zařazení do práva občanského však nevznikly pochyby. Tzv. práva příbuzná právu autorskému jsou sovětskému právu dosud neznámá.

<sup>68)</sup> Závažnost této skutečnosti došla zřetelného výrazu zejména v r. 1967 vytvořením Světové organizace duševního vlastnictví (OMPI), která se vztahuje na celou oblast práv k nehmotným statkům a na níž se ČSSR společně s ostatními socialistickými státy rovněž účastní.



вѣдѣ, ani v procesu pedagogickém. Jedině maximální komplexnost zkoumání může vést k výsledkům, jichž je vzhledem k významu oblasti práv k nehmotným statkům z hlediska potřeb vědecko-technického rozvoje třeba dosáhnout. Tyto úvahy vedou k závěru, že je v plném souladu se společenskou potřebou, aby celá oblast práv k nehmotným statkům jako jednotný systém byla jak z hlediska vědeckého výzkumu, tak i z hlediska pedagogického procesu předmětem zkoumání v rámci práva občanského, v němž je beze sporu těžiště právních vztahů, které v této oblasti vznikají.

КАРЕЛ КНАП

## Основные вопросы системы прав на нематериальные блага

РЕЗЮМЕ

Права, относимые к области прав на нематериальные блага, в процессе исторического развития возникали не в качестве единого целого, а каждое из этих прав рождалось совершенно независимо от остальных, как ответ на актуальные нужды практики. Это привело к тому, что не был уяснен, а значительной степени не уяснен и до сих пор, даже собственный предмет правовой охраны у отдельных прав, что между ними часто наблюдается перекрытие и коллизии и что отдельные теоретические проблемы, являющиеся исходным пунктом для законодательной и правоприменительной практики часто решаются чисто эмпирически, без учета соответствующей теоретической концепции этих прав. Изучение вопроса системы прав на нематериальные блага, следовательно, имеет не только теоретическое, но непосредственное и актуальное значение для практики.

Систематизацию прав можно понимать либо объективно (предметом систематизации являются правовые отношения), либо субъективно (предмет — лишь субъективные права в рамках таковых объективных правовых отношений). Для целей настоящего исследования следует исходить из объективного понимания систематизации. Любое право на нематериальные блага регулирует общественные отношения, связанные не только с возникновением нематериального блага, но и с его общественным использованием. Рассуждения о систематизации прав в приведенном смысле должны исходить из определения отдельных прав, включение которых в изучаемую область следует иметь в виду с точки зрения их предметов, их характера и общественной функции, юридико-политического основания правовой охраны, правотворящих фактов и их характера, субъективных прав, их содержания и характера, а также характера правовых отношений, в которых реализуется предмет права, и созданных с этой целью правовых институтов. Только такое определение дает возможность анализировать отдельные объединяющие и дифференцирующие элементы, на основе которых только и можно установить целесообразные критерии системы и классифицирования этих прав. Отдельные объединяющие и дифференцирующие элементы нельзя произвольно создавать или отмечать — они даны объективно. Поэтому с ними должно считаться как законодательство, так и юридическая наука.

Если рассматривать предметы отдельных прав, включение которых в эту область следует иметь в виду, то можно прийти к выводу, что предметом всех этих прав является нематериальное благо. Из природы нематериального блага вообще вытекает ряд особых, характерных признаков, отличающих нематериальные блага от благ материальных и имеющих с точки зрения юридических отношений важное значение. Из этих характерных признаков следует, в частности, привести:

а) Нематериальное благо носит интеллектуальный характер; его восприятие или использование не зависит от существования материального субстрата;



б) нематериальное благо может быть в любом месте и в любое время одновременно и последовательно восприниматься и использоваться неограниченным числом субъектов и притом без ущерба для его субстрата или его функции (так наз. потенциальная „убиквита“ в смысле Троллера),

в) переуступка права на нематериальное благо с привативными последствиями для переуступающего — поскольку переуступка не исключена или ограничена — всегда обладает специфическими чертами, определяемыми характером нематериального блага. Основным правовым институтом распоряжения правом является создание права для пользователя в рамках собственного права (так наз. конститутивная переуступка), причем применяется принцип консолидации права.

Характерные общие признаки нематериальных благ дают возможность объяснить некоторые основные сходства регулирования на участке отдельных прав. Таким образом, характер нематериального блага создает для всей исследуемой области основной объединяющий элемент, дающий достаточное обоснование для концепции единой области прав на нематериальные блага и для ее терминологического обозначения.

Кроме основных общих признаков отдельные нематериальные блага, составляющие предмет прав на нематериальные блага, обладают особыми характерными признаками, являющимися важными дифференцирующими элементами, имеющими значение для классификации прав на нематериальные блага. С этой позиции необходимо уделять особое внимание, в первую очередь, элементам творческой деятельности и индивидуализации.

Новые ценности, к возникновению которых приводит творческая деятельность, можно в основном разделить на три группы: а) новые ценности, заключающиеся в открытии чего-то, что объективно существует в природе, но до сих пор открыто не было (индивидуальным — творческим — является исключительно процесс, приводящий к открытию, но не результат), б) новые ценности, заключающиеся в разрешении известной проблемы, которая до сих пор не была разрешена, однако решение объективно детерминировано (и здесь индивидуальным — творческим — является исключительно процесс, ведущий к решению, но не результат), в) новые ценности, заключающиеся в создании чего-то нового, что до сих пор создано не было и наперед не детерминировано (индивидуальным — творческим — является не только процесс, но также непосредственно и результат). Каждая из приведенных групп творческой деятельности, относящейся к определяющим признакам отдельных прав на нематериальные блага, обладает специфическими чертами, вытекающими из ее характера, которые юридически значимы (релевантны) с точки зрения правотворящих фактов, вида и характера субъективных прав, их наличия и их реализации. Таким образом, творческая деятельность по отношению ко всей группе прав на результаты творческой деятельности носит характер элемента объединяющего, а с точки зрения внутренней классификации этой группы действует как важный дифференцирующий элемент.

Важным объединяющим и дифференцирующим элементом является и элемент индивидуализирующий, проявляющийся в обозначении, среди которых следует различать обозначения недетерминированные (свободно избираемые) и обозначения объективно детерминированные.

Дифференцирующие критерии, избранные на основании сделанного анализа, прежде всего, приводят к расчленению всей системы прав на нематериальные блага на четыре основные группы: а) общие права личности, б) права на результаты творческой деятельности (включающие подгруппу прав на индивидуальные результаты и подгруппу прав на иные результаты творческой деятельности), в) право на действия нетворческого характера и г) права на обозначение.

Основные различия в характере нематериальных благ, однако, проявляются и в основных различиях сообразно их действию и способу их функционирования в рамках общественного осуществления. Система прав на нематериальные блага и ее расчленение поэтому должны учитывать и критерии в области общественного использования предмета отдельных прав, значение которого повышает общественное руководство в целом, дифференцированное в соответствии со специфическими нуждами отдельных общественных областей.



Применение всех указанных выше критериев ведет к наброску системы прав на нематериальные блага по следующей схеме:

**I. Общие права личности.**

**II. Права на нематериальные блага на участке культуры.**

**A. Права на индивидуальные результаты творческой деятельности.**

1. Право авторское.

2. Право на исполнение артиста-исполнителя.

**B. Права на исполнение (нетворческого характера).**

1. Право производителей звукозаписей.

2. Право организаций радиовещания и телевидения.

3. Иные права на исполнение.

**III. Промышленные права.**

**A. Право на результаты творческой деятельности (результаты не несут индивидуального характера).**

1. Право на открытие.

2. Право на изобретение.

3. Право на рационализаторское предложение.

4. Право на общепользовательный промышленный образец.

5. Право на промышленный образец внешнего оформления (модель).

6. Другие права на результаты творческой деятельности.

**B. Права на обозначение.**

1. Право на торговое имя.

2. Право на товарный знак.

3. Право на наименование происхождений изделия.

4. Иные права на обозначение.

Хотя в области прав на нематериальные блага возникают правовые отношения, принадлежащие к разным правовым областям, для вопроса их включения в систему права следует исходить из характера, какие правовые отношения являются основными и характеризующими правовой институт в целом. С этой точки зрения нельзя сомневаться в том, что права, приведенные выше под I, IIA и IIIA, относятся к гражданскому праву. Права, приведенные выше под IIB и IIIB, в тех правовых системах, где из области гражданского права было выделено самостоятельное хозяйственное право (как в ЧССР), следует отнести к хозяйственному праву. Связь с остальными правами на нематериальные блага и настоятельная потребность единства изучения всей области с национальной и международной позиций, однако, выдвигает требование включить область прав на нематериальные блага в целом, как научную отрасль, так и педагогическую дисциплину в качестве единого систематического целого в право гражданское.

KAREL KNAP

**Grundfragen des Systems der Rechte an immateriellen Gütern**

**RESUMÉ**

Die Rechte, die in den Bereich der Rechte an immateriellen Gütern eingereicht werden, entstanden in der historischen Entwicklung keineswegs als einheitliches Ganzes, sondern jedes dieser Rechte entstand vollkommen unabhängig von den übrigen Rechten als Antwort auf aktuelle Erfordernisse der Praxis. Das führte dazu, dass selbst der eigentliche Gegenstand des Rechtsschutzes bei den einzelnen Rechten nicht klar gemacht wurde und es zum grossen Teil bis heute nicht ist, dass es zwischen ihnen häufig zu Überschneidungen und Kollisionen kommt und dass die einzelnen theoretischen Probleme, die für die Gesetzgebung und Praxis den Ausgangspunkt bilden, oft rein empirisch gelöst werden, ohne Rücksicht auf die entsprechende theoretische



Auffassung dieser Rechte. Die Untersuchung der Frage nach dem System der Rechte an immateriellen Gütern hat daher nicht nur theoretische, sondern auch unmittelbare und aktuelle praktische Bedeutung.

Die Systematisierung der Rechte kann entweder im objektiven Sinn (Gegenstand der Systematisierung sind die rechtlichen Beziehungen) oder im subjektiven Sinn (Gegenstand sind bloss die im Rahmen solcher objektiver Rechtsverhältnisse entstehenden subjektiven Rechte) aufgefasst werden. Dem Zweck dieser Studie entsprechend ist von der objektiven Auffassung der Systematisierung auszugehen. Jedes Recht an immateriellem Gut regelt nicht allein die gesellschaftlichen Beziehungen, die an die Entstehung des immateriellen Gutes anknüpfen, sondern auch diejenigen, die seine Geltendmachung in der Gesellschaft betreffen. Erwägungen über die Systematisierung der Rechte im angeführten Sinn müssen von der Abgrenzung der einzelnen Rechte, deren Einordnung in das untersuchte Sachgebiet in Betracht kommt, ausgehen, dies aus der Sicht ihrer Gegenstände, ihrer Natur und gesellschaftlicher Funktion, der rechtspolitischen Grundes des Rechtsschutzes, der rechtsgestaltenden Tatsachen und ihrer Natur, der subjektiven Rechte, ihrer Inhalts und ihrer Natur sowie auch der Natur der Rechtsbeziehungen, innerhalb deren der Gegenstand des Rechts zur Geltung kommt, und der Rechtsinstitute, die zu diesem Zweck ausgebildet wurden. Erst eine derartige Abgrenzung macht die Analyse der einzelnen einigenden und differenzierenden Elemente möglich, woraus sich einzig und allein die geeigneten Kriterien des Systems und der Klassifizierung dieser Rechte ergeben können. Die einzelnen einigenden und differenzierenden Elemente können willkürlich weder gebildet noch geleugnet werden; sie sind objektiv gegeben. Deshalb müssen sie von der Gesetzgebung und der Rechtswissenschaft respektiert werden.

Bei der Untersuchung der einzelnen Rechte, deren Einreihung in dieses Sachgebiet in Betracht kommt, gilt als Ausgangspunkt, dass der Gegenstand aller dieser Rechte ein immaterielles Gut ist. Aus der Natur des immateriellen Gutes ergibt sich allgemein eine Reihe von besonderen, charakteristischen Zügen, die die immateriellen Güter deutlich von den materiellen Gütern unterscheiden und denen, vom Gesichtspunkt der Rechtsbeziehungen aus betrachtet, erhebliche Bedeutung zukommt. Von diesen charakteristischen Zügen sind besonders die folgenden anzuführen:

a) Das immaterielle Gut ist geistiger Natur; seine Wahrnehmung bzw. Benützung ist unabhängig von der Existenz eines materiellen Substrates;

b) Das immaterielle Gut kann jederzeit und jedenorts gleichzeitig sowie nacheinander von einer unbeschränkten Zahl von Subjekten wahrgenommen und benutzt werden, und zwar ohne Einbusse an seinem Wesen oder seiner Funktion (die sogenannten potentielle Ubiquität im Sinne Trollers);

c) Die Übertragung des Rechts an dem immateriellen Gut mit für den Übertragenenden privativen Auswirkungen — soweit sie nicht ausgeschlossen oder beschränkt ist — weist immer spezifische Züge, die durch die Natur des immateriellen Gutes gegeben sind, auf. Das grundlegende Rechtsinstitut für Verfügungen über das Recht ist die Einräumung eines Rechts zugunsten des Benützers im Rahmen des eigenen Rechts (die sogenannte konstitutive Übertragung), wobei das Prinzip der Konsolidierung des Rechts zur Geltung kommt.

Die charakteristischen allgemeinen Züge der immateriellen Güter machen es möglich, einige grundsätzliche Übereinstimmungen der Regelung im Bereich einzelner Rechte zu erklären. Die Natur des immateriellen Rechts bildet daher für das gesamte untersuchte Sachgebiet das grundlegende einigende Element, das die ausreichende Begründung für die Auffassung eines einheitlichen Sachgebiets der Rechte an immateriellen Gütern und für seine terminologische Bezeichnung bietet.

Ausser den grundlegenden gemeinsamen Zügen weisen die einzelnen immateriellen Güter, die den Gegenstand der Rechte an immateriellen Gütern bilden, besondere charakteristische Züge auf, die wichtige differenzierende und für die Klassifizierung der Rechte an immateriellen Gütern bedeutsame Elemente darstellen. Von diesem Gesichtspunkt aus muss man vor allem den Elementen der schöpferischen Tätigkeit und der Individualisierung besondere Aufmerksamkeit widmen.



Die neuen Werte, deren Entstehung Ergebnis der schöpferischen Tätigkeit ist, lassen sich ihrem Wesen nach in drei Gruppen einteilen: a) neue Werte, die darin bestehen, dass etwas entdeckt wurde, was in der Natur objektiv bereits existiert, aber bisher nicht entdeckt war (individuell-schöpferisch ist lediglich der zur Entdeckung führende Vorgang, nicht das Ergebnis), b) neue Werte, die darin bestehen, dass ein Problem gelöst wurde, das bisher ungelöst war, dessen Lösung jedoch objektiv determiniert ist (auch hier ist individuell-schöpferisch nur der zur Lösung führende Vorgang, nicht das Ergebnis), c) neue Werte, die darin bestehen, dass etwas neues geschaffen wurde, was bisher nicht geschaffen und auch im vorhinein nicht determiniert war (individuell-schöpferisch ist nicht nur der Vorgang, sondern auch das Ergebnis selbst). Jede der angeführten Gruppen schöpferischer Tätigkeit, die zu den Begriffsmerkmalen der einzelnen Rechte an immateriellen Gütern gehören, weist spezifische, ihrer Natur entspringende Züge auf, die vom Gesichtspunkt der rechtsgestaltenden Tatsachen, der Art und der Natur der subjektiven Rechte, ihrer Dauer und auch ihrer Realisierung aus gesehen, rechtlich relevant sind. Die schöpferische Tätigkeit hat daher in der Beziehung zur Gesamtheit der Gruppe von Rechten an den Ergebnissen der schöpferischen Tätigkeit den Charakter eines einigenden Elementes, aber vom Gesichtspunkt der Gliederung innerhalb dieser Gruppe aus gesehen wirkt sie als bedeutsames Element der Differenzierung.

Einigendes und differenzierendes Element von Bedeutung ist auch das Element der Individualisierung, das in der Bezeichnung zur Geltung kommt, wobei die nicht determinierte (frei wählbare) Bezeichnung und die objektiv determinierte Bezeichnung zu unterscheiden sind.

Die aufgrund der durchgeführten Analyse gewählten Differenzierungsmerkmale führen vor allem zur Aufgliederung des ganzen Systems der Rechte an immateriellen Gütern in vier grundlegende Gruppen: a) allgemeine Persönlichkeitsrechte, b) Rechte an den Ergebnissen schöpferischer Tätigkeit (unter Einschluss der Untergruppe der Rechte an individuellen Ergebnissen und der Untergruppe der Rechte an anderen Ergebnissen schöpferischer Tätigkeit, c) Rechte an den Ergebnissen nicht schöpferischer Natur und d) Rechte an der Bezeichnung.

Die grundlegenden Unterschiede in der Natur der immateriellen Güter kommen jedoch auch in der grundlegenden Verschiedenheit ihres Wirkungsgebietes und der Art ihrer Funktion im Rahmen der Geltendmachung in der Gesellschaft zum Ausdruck. Der Grundriss eines Systems der Rechte an immateriellen Gütern und seiner Klassifizierung muss daher auch auf die das Gebiet der gesellschaftlichen Geltendmachung des Gegenstandes der einzelnen Rechte betreffenden Kriterien Bedacht nehmen, deren Bedeutung die gesamtgesellschaftliche Leitung unterstreicht, die nach den spezifischen Bedürfnissen der einzelnen Gesellschaftsgebiete differenziert ist.

Bei Anwendung aller angeführten Kriterien gelangt man zu einem Grundriss des Systems der Rechte an immateriellen Gütern nach dem folgenden Schema:

### *I. Allgemeine Persönlichkeitsrechte*

### *II. Rechte an immateriellen Gütern auf dem Gebiet der Kultur*

#### *A. Rechte an den individuellen Ergebnissen schöpferischer Tätigkeit*

1. das Urheberrecht
2. das Recht an der Leistung eines ausübenden Künstlers

#### *B. Rechte an Leistungen (nicht schöpferischer Natur)*

1. das Recht der Erzeuger von Tonbandaufnahmen
2. das Recht der Rundfunk- und Fernsehorganisationen
3. andere Rechte an Leistungen

### *III. Gewerbliche Schutzrechte*

#### *A. Rechte an den Ergebnissen schöpferischer Tätigkeit (die Ergebnisse sind nicht individueller Natur)*

1. das Recht an der Entdeckung
2. das Recht an der Erfindung



3. das Recht an dem Verbesserungsvorschlag
4. das Recht an dem industriellen Gebrauchsmuster
5. das Recht an dem industriellen Geschmacksmuster
6. andere Rechte an den Ergebnissen schöpferischer Tätigkeit

B. Rechte an der Bezeichnung

1. das Recht an dem Handelsnamen
2. das Recht an dem Warenzeichen
3. das Recht an der Ursprungsbezeichnung der Erzeugnisse
4. andere Rechte an der Bezeichnung

Auch wenn auf dem Gebiet des Rechts an immateriellen Gütern Rechtsbeziehungen entstehen, die verschiedenen Rechtszweigen angehören, muss man in der Frage ihrer Einordnung in das Rechtssystem von der Erwägung darüber ausgehen, welche Rechtsbeziehungen die grundlegenden und das ganze Rechtsinstitut charakterisierenden sind. Von diesem Gesichtspunkt aus gesehen, kann kein Zweifel darüber bestehen, dass die oben unter I, IIA und IIIA angeführten Rechte zum bürgerlichen Recht gehören. Die oben unter IIB und IIIB angeführten Rechte würden in Rechtsordnungen, wo aus dem Gebiet des bürgerlichen Rechts als selbständiges Gebiet das Wirtschaftsrecht ausgegliedert wurde (wie in der ČSSR), sachlich zum Wirtschaftsrecht gehören. Der Zusammenhang mit den übrigen immateriellen Gütern und das dringende Bedürfnis der Einheitlichkeit in der Untersuchung des gesamten Sachgebietes vom nationalen und vom internationalen Gesichtspunkt aus führen jedoch zu der Forderung, dass der ganze Bereich der Rechte an immateriellen Gütern sowohl als wissenschaftliches Fach als auch als pädagogische Disziplin in seiner systematischen Einheit in das bürgerliche Recht eingereiht werde.







## K některým otázkám demokratizace výkonu soudnictví

OTAKAR PLUNDR

Demokratizace výkonu soudnictví je částí širší problematiky demokrati-  
zace společenského a státního zřízení. Přístup k řešení této otázky je v jed-  
notlivých společenských formacích různý a je určován třídním postojem  
k pojmu demokracie a k procesu demokratizace. V socialistických zemích  
je postulát zlidovění soudnictví nedílnou součástí úkolu budování socialis-  
tického státu na demokratických principech. Při řešení úkolu demokra-  
tizace výkonu soudnictví vyvstává řada problémů, s tímto úkolem přímo  
nebo nepřímo souvisejících. V relativně krátké stati si nelze klást úkol,  
řešit vyčerpávajícím způsobem všechny tyto problémy v celé šíři. Proto se  
autor omezil jen na tři aspekty demokratizace výkonu soudnictví, tj. na  
demokratizaci organizační struktury soudů, zejména na její zjednodušení,  
na zjednodušení soudního řízení, odstranění z něho zbytečného formalismu  
a tím urychlení řízení (demokratizace soudního procesu), a na účast lidu  
na výkonu soudnictví, jako jeden z nejvýraznějších projevů zlidovění soud-  
nictví.

V souvislosti s řešením těchto otázek v ČSSR je zpracována i právní  
úprava v ostatních evropských socialistických zemích s výjimkou Albánie.  
Širší pozornost byla věnována zejména vývoji a současnému stavu demo-  
kratizace výkonu soudnictví v SSSR, jehož zkušenosti byly v mnohých  
směrech využity i v druhých socialistických zemích.

### I.

1. a) Řešení problematiky demokratizace výkonu soudnictví vytvářením  
soustavy soudů na demokratických principech se stalo zvláště naléhavé při  
zahájení výstavby prvního socialistického státu světa po vítězství proleta-  
riátu a drobného rolnictva ve VŘSR. Dělnická třída a drobné rolnictvo,  
které se dostaly k moci, zahájily ihned po rozbití carského systému a car-  
ského státu, včetně carského soudu současně s přestavbou druhých státních  
orgánů i přestavbu soudů na účinný nástroj diktatury proletariátu.

Úloha rodící se sovětské společnosti, vybudovat socialistické soudy, byla  
velmi obtížná, protože z doby před VŘSR bylo možno využít jen krát-  
kodobých zkušeností Pařížské komuny a některých, rovněž nepřiliš roz-



sáhlych zkušeností, získaných z výstavby revolučních soudů v některých částech Ruska v průběhu revoluce z r. 1905 až 1907, a z výstavby revolučních soudů vznikajících z iniciativy pracujících ještě před tím, než byly vydány první sovětské dekrety, upravující organizaci nových soudů.<sup>1)</sup> Pracující lid sovětského státu vycházel při výstavbě nových sovětských soudů z prací Marxe, Engelse a Lenina, které se zabývaly hodnocením třídní podstaty soudů v buržoazní společnosti. Zvlášť významnou pomocí byly teoretické práce V. I. Lenina, formulující již nejdůležitější demokratické principy organizace a činnosti socialistických soudů (účast lidu na výkonu soudnictví, volitelnost soudců), a jeho konkrétní podněty a připomínky při tvorbě prvních právních norem upravujících organizaci soudů, vztah k carské soudní soustavě a rozsah použitelnosti starých právních norem při řešení konkrétních záležitostí před sovětskými soudy.

Carská soudní soustava, která platila v Rusku od soudní reformy z r. 1864 byla soustavou velmi komplikovanou a nejednotnou.

V jejím rámci byly rozlišovány dvě kategorie soudů: smírčí soudy a soudy obecné, k nimž patřily všechny ostatní soudy, zejména okružní soudy, soudní senáty (sudebnyje palaty), které byly soudem první i druhé instance, senát, který plnil funkci nejvyššího soudního orgánu na území carského Ruska, porotní soudy, obchodní soudy, vojenské a námořnické soudy aj. Soudcovskou funkci vykonávali lidé pocházející převážně z řad městské buržoasie a statkářů a sloužící oddaně vykořisťovatelským třídám. Proto, jak zdůraznil Lenin,<sup>2)</sup> „bylo bezpodmínečnou povinností proletářské revoluce ne reformovat soudní instituce . . . , nýbrž úplně zničit, do základů rozmetat celý starý soud a jeho aparát.“

b) K zrušení starých soudů došlo dekretem o soudu č. 1 z 22. 11. 1917, který na místo nich zřídil místní soudy (od vydání dekretu o soudu č. 2 nazývané místní lidové soudy), do jejichž pravomoci náleželo rozhodovat občanskoprávní věci, kde hodnota předmětu sporu nepřesahovala 3000 rublů a trestní věci, jestliže obviněnému nehrozil trest odnětí svobody, delší než 2 léta (čl. 2 odst. 4 dekretu o soudu č. 1). Kasační instancí nad místními lidovými soudy (pokud kasace byla vůbec připuštěna) byly sjezdy místních soudců, scházející se v újezdech nebo v hlavních městech. Na sjezdech byly k rozhodování podaných kasačních stížností vytvářeny tříčlenné senáty, složené ze soudců, bez účasti lidových přísedících.

Dvouinstanční systém zůstal jako trvalý jev sovětského soudního řízení i sovětské soudní organizace zachován do současné doby.

K boji proti kontrarevolučním silám, k ochraně revoluce a jejích vymožeností, k rozhodování o trestných činech drancování, loupežení a sabotáže a jiných trestných činů obchodníků, průmyslníků, úředníků a dalších osob byly v souladu s čl. 8 dekretu o soudu č. 1 zřizovány dělnickorolnické revoluční tribunály. Revoluční tribunály byly přechodnou institucí, jejíž zřízení

<sup>1)</sup> E. Ja. Stumbina: *Revoljucionnyje sudy v Latvii v 1905 i 1917 godach*. Riga, 1971.  
M. V. Koževnikov: *Istorija sovětskogo suda 1917—1956 gody*. Moskva 1957, str. 13.

<sup>2)</sup> V. I. Lenin: *Spisy* 27, str. 212, Praha 1954.



bylo vynuceno situací v době revoluce a občanské války. Tvořily samostatnou soudní soustavu vedle lidových soudů, které měly charakter obecných soudů. Byly zrušeny v rámci soudní reformy provedené Řádem o soudní organizaci RSFSR z 3. listopadu 1922 (s účinností od 1. ledna 1923). V době jejich působení byla jejich organizační struktura podrobena četným změnám. V tomto článku se problematikou revolučních tribunálů, vzhledem k jejich dočasnosti, blíže nezabývám, a to ani pokud jde o jejich organizační strukturu, ani pokud jde o rozsah účasti lidu na výkonu soudnictví.<sup>3)</sup>

Dekret o soudu č. 1 nevytvořil žádné soudy pro rozhodování občansko-právních věcí, kde hodnota předmětu sporu přesahovala 3000 rublů ani pro trestné činy, které nepatřily do pravomoci revolučních tribunálů a na něž bylo možno uložit trest odnětí svobody delší než 2 léta.

Tuto mezeru vyplnil dekret o soudu č. 2 z 22. února 1918, který zřídil lidový okružní soud pro rozhodování věcí přesahujících pravomoc místního lidového soudu. K zřízení oblastního lidového soudu, který podle čl. 4 odst. 2 dekretu o soudu č. 2 měl být kasační instancí nad okružními lidovými soudy, nedošlo. Nebyla také zřízena Nejvyšší soudní kontrola, která podle čl. 6 dekretu o soudu č. 2 měla plnit funkci nejvyššího soudního orgánu, jehož hlavním úkolem mělo být sjednocování judikatury zejména kasačních soudů.

Dekret o soudu č. 3 z 20. července 1918 nepřinesl v organizační struktuře sovětských soudů hlubších změn. Kromě jiného upřesnil rozdělení věcné příslušnosti mezi okružním lidovým soudem a místním lidovým soudem, jehož věcná příslušnost byla rozšířena a tím posílena tendence vytvořit z místního lidového soudu soud s nejširší věcnou příslušností.

Nový soud byl již vybudován na demokratických principech, zejména na principu široké účasti občanů a na principu volitelnosti soudců.

c) V souvislosti se zahájením výstavby sovětských soudů rozvinula se široká diskuse o tom, jaká má být organizační struktura soudů. Zasáhli do ní významní představitelé sovětské právní vědy v tehdejší době, P. I. Stučka a N. V. Krylenko, kteří zaujímali také důležité funkce v orgánech justice a prokuratury. Značný podíl na formulování zásad organizace a činnosti sovětských soudů a na jejich uvádění v život měl i D. I. Kurskij, který po dobu 10 let, tj. od r. 1918 do r. 1928, byl lidovým komisařem spravedlnosti a prvním sovětským generálním prokurátorem republiky.

P. I. Stučka, který byl v době od 15. listopadu 1917 do 9. prosince 1917 a znovu od 18. března 1918 do 22. srpna 1918 lidovým komisařem spravedlnosti, se účastnil na vypracování prvotního návrhu dekretu o soudu č. 1 a připravil návrh dekretu o soudu č. 2, ve kterém však pod vlivem levých sociálních revolucionářů (eserů), tehdy ovládajících lidový komisařiát spravedlnosti, byly provedeny četné změny.

<sup>3)</sup> Ke vzniku a činnosti revolučních tribunálů viz Karel Malý: Vznik proletářských soudů v Sovětském Rusku (Říjen 1917 – červenec 1918) *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* No 2, 1960, str. 140–156 a citovaná práce Koževnikova.



Stučka vyjádřil názor, že místní lidový soud bude jednotným (a jediným) lidovým soudem budoucí soudní organizace. Při zdůvodňování svého tvrzení vycházel ze stanoviska, že v socialistické společnosti se nebudou v budoucnu vyskytovat občanskoprávní spory s vyšší hodnotou předmětu sporu, než spory dané do věcné příslušnosti místních lidových soudů (tj. přes 3000 rublů) a že závažné trestní věci (závažné povahou trestného činu nebo výší trestu, který je na ně uložen) budou rozhodovány rovněž místním lidovým soudem v početnějších senátech, tj. za účasti 6 až 12 lidových přísedících. Okružní soud podle Stučkova názoru měl postupně ztrácet na svém významu a záležitosti dané do jeho věcné příslušnosti měly přecházet na místní lidový soud. V rámci této diskuse dospěl Stučka k závěru, že kromě místního lidového soudu žádné další soudy s obecnou pravomocí v trestních a občanskoprávních věcech nebudou zřizovány.<sup>4)</sup>

Obdobný názor na organizační strukturu sovětských soudů jako Stučka měl i D. I. Kurskij. Také on považoval existenci okružního soudu za dočasnou. Podle něho měly okružní soudy jako hlavní úkol vyřídit staré občanskoprávní spory a trestní věci, zahájené u soudů ještě před vydáním dekretu o soudu č. 1 a před zřízením místních lidových soudů. Po splnění tohoto úkolu měly být okružní lidové soudy zrušeny. Podle názoru Kurského nebyla na překážku této linie, vybudovat jednotný lidový soud, existence revolučních tribunálů, protože i revoluční tribunály byly považovány za přechodné soudní orgány, jejichž pravomoc měla postupně přecházet na jednotný místní lidový soud.<sup>5)</sup>

Stanoviska Stučky i Kurského, podpořená souhlasně při řešení otázky jednotného lidového soudu na I. Všeruském sjezdu komisařů spravedlnosti, byla namířena v první řadě proti pokusům levých eserů zachovat dualismus carské soudní soustavy, rozlišující smírčí soudy a obecné soudy.

Návrh Stučky a Kurského na vytvoření lidového soudu byl uveden v život Řádem o jednotném lidovém soudu z 30. listopadu 1918, podle něhož do pravomoci lidového soudu přešlo projednávání a rozhodování všech občanskoprávních a trestních věcí, s výjimkou těch trestných činů, které náležely do pravomoci revolučních tribunálů. Okružní lidové soudy byly zrušeny. O kasační stížnosti podané proti rozhodnutím jednotného lidového soudu rozhodovaly gubernské rady lidových soudců.

Z uvedené právní úpravy sovětské soudní organizace a z názorů významných představitelů sovětské moci, pracujících v období po VŘSR na úseku justice a podílejících se významně na výstavbě nových soudů, je patrné, že tu byl sledován cíl důsledně prosadit socialistický demokratismus v organizační struktuře sovětských soudů i v jejich činnosti. Jedním z projevů tohoto úsilí bylo maximální zjednodušování soudní soustavy, které vyústilo v požadavek, vytvořit (po zrušení okružních soudů a revolučních tribunálů, považovaných za přechodné soudní orgány) soudní soustavu,

<sup>4)</sup> P. Stučka: Narodnyj sud v voprosach i otvetach. Moskva 1918, str. 9 pod č. 14.

<sup>5)</sup> D. Kurskij: Izbrannyje stati i reči. Moskva 1948, str. 19–21, 31.



která by se skládala z jediného místního lidového soudu, působícího v různém složení, podle povahy projednávaných věcí. Tento záměr se však v takto zamýšleném rozsahu nikdy neuskutečnil, protože až do soudní reformy z r. 1922 existovaly vedle místních lidových soudů i jiné soudy (např. revoluční tribunály). Kasační instancí nad místními lidovými soudy byly újezdni (podle dekretu o soudu č. 1), popř. gubernské (podle Řádu o jednotném lidovém soudu) sjezdy lidových soudců, které netvořily samostatnou organizační složku sovětské soudní soustavy, v níž by působili soudci speciálně pro tuto složku zvolení. Zasedaly ve stanovených časových obdobích.

V dalším vývoji se však brzy projevil negativní stránky nové úpravy. Takto zjednodušená soudní soustava neposkytovala možnost sjednotit judikaturu na celém území státu, zejména při rozhodování o kasačních stížnostech vzhledem k tomu, že neexistoval nejvyšší soud, který by jako nejvyšší soudní tribunál vykonával funkci dozoru na rozhodovací činnost ostatních soudů.

d) Zásadní změny v tomto směru přinesl Řád o organizaci soudů RSFSR z 3. 10. 1922, označovaný jako soudní reforma z r. 1922, která nabyla účinnosti dne 1. ledna 1923.

N. V. Krylenko, který byl dlouholetým prokurátorem RSFSR a podílel se na přípravě soudní reformy z r. 1922, zdůraznil při jejím hodnocení, že místo dřívějšího hesla jednotného (a jediného) lidového soudu byl ražen požadavek jednotné soudní soustavy.<sup>6)</sup> Jednotnost byla spatřována v jednotě úkolů soudů a v jednotě principů, na kterých byly soudy vybudovány. Dalším rysem jednotné soudní soustavy byl již i jednotný postup soudů v soudním řízení, opírající se o nové socialistické procesní předpisy v té době (1922, 1923) vydané, které přinesly také podstatné zjednodušení soudního řízení. Jednotnost soudní soustavy byla od soudní reformy z r. 1922 zajištěna také nejvyšším soudem s působností na celém území republiky, jemuž byl uložen úkol vykonávat dozor na rozhodovací činnost všech soudů (obecných i zvláštních).

Krylenko spatřoval hlavní prvek socialistického demokratismu jednotné socialistické soudní soustavy v její maximální dostupnosti pro všechny občany a v tom, v jaké míře umožňuje projednat a rozhodovat věci náležející do její pravomoci kvalitně a bez zbytečných průtahů.

Za jeden z významných předpokladů dostupnosti soudů všem občanům považoval Krylenko soustředění rozhodovací činnosti v I. stupni v převážné části záležitostí, náležejících do pravomoci soudů, u základního článku soudní soustavy, který je i teritoriálně lidu nejbližší.

Soudní reformou byl zřízen lidový soud (v pozdějším vývoji reorganizovaný a přejmenovaný na okresní lidový soud) jako základní článek soudní soustavy, dále gubernský soud působící jako soud prvního stupně v závažných trestních i občanskoprávních záležitostech a jako soud druhého stupně

a) N. V. Krylenko: Sud i pravo v SSSR, Čast pervaja. Osnovy sudoustrojstva, Moskva, Leningrad 1927, str. 34, 35, 37, 38.



nad lidovými soudy. Vrcholným soudním orgánem byl Nejvyšší soud republiky. Vedle těchto obecných soudů působily vojenské soudy, popř. i další specializované soudy. Ostatní soudní orgány z doby před soudní reformou, zejména revoluční tribunály byly zrušeny.

Nejvyšší soud republik vykonával dozor na rozhodovací činnost jak obecných, tak i speciálních soudů.

Při reorganizaci územního členění RSFSR v r. 1924 byly gubernské soudy přejmenovány na oblastní, krajské a jiné jim na roveň postavené soudy.

e) Po vytvoření Svazu sovětských socialistických republik byla soudní soustava rozšířena o nejvyšší soud SSSR s postavením nejvyššího soudního tribunálu pro celé území Svazu a s hlavní funkcí, vykonávat dozor na ostatní soudy (všesvazové i svazových republik) v rozsahu stanoveném zákonem.

Takto upravená soudní soustava SSSR se třemi články republikových soudů (okresní lidový soud, oblastní a jemu na roveň postavený soud a nejvyšší soud republiky) a s vojenskými soudy a Nejvyšším soudem SSSR jako soudy všesvazovými, zůstala, s některými později provedenými změnami zachována až do současné doby. K dalšímu zjednodušení došlo v několika územně menších sovětských republikách (Lotyšská, Estonská, Litevská, Arménská a Moldavská SSR), kde působí jen dva články soudní soustavy, a to okresní lidový soud a nejvyšší soud republiky.

2. V ostatních evropských socialistických zemích dochází k přestavbě buržoazních soudů, převzatých v době, kdy dělnická třída a pracující rolnictvo těchto zemí přebírá moc ve státě, za situace, kdy v SSSR byly již prodiskutovány nejdůležitější demokratické principy organizace a činnosti socialistických soudů a kdy na území SSSR je již vybudována jednotná a jednoduchá socialistická soudní soustava. Mohly proto využít s přihlédnutím k vlastní konkrétní situaci, vše to, co se v SSSR v průběhu výstavby socialistických soudů již osvědčilo. Ve všech zemích (s výjimkou Jugoslávie) se přešlo na systém dvou instancí a všude je vytvořena jednoduchá soudní soustava, jejíž součástí jsou soudy obecné i soudy zvláštní, zejména vojenské a v Jugoslávii i soudy hospodářské. V čele této soustavy je v zemích unitárních i ve federacích nejvyšší soud, s působností pro celé území státu (federace).

3. a) V ČSSR právním základem pro zahájení demokratizace výkonu soudnictví se stala Ústava 9. května a zákon č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví, vydaný k jejímu provedení, který podstatně zjednodušil dosavadní velmi komplikovanou soudní soustavu přechodem na systém dvou stupňů a zrušením řady soudů a uvedl v život v širokém rozsahu u všech soudů a v obou instancích princip účasti lidu na výkonu soudnictví. Princip volitelnosti soudců jako další demokratický princip organizace soudů byl vyhlášen ústavním zákonem č. 64/1952 Sb. o soudech a prokuratuře.<sup>7)</sup>

<sup>7)</sup> K přestavbě československých soudů na demokratických principech viz Plundr: Význam Února pro přestavbu soudů. Publikováno ve Sborníku Význam Února pro rozvoj věd o státu a právu, str. 58–68, Universita Karlova. Praha 1974.



Součástí platné soudní soustavy ČSSR jsou v obou republikách okresní soudy, krajské soudy a Nejvyšší soud republiky a jako soudy federální působí Nejvyšší soud ČSSR a vojenské soudy.

b) Velmi důsledně je v ČSSR uskutečněna demokratizace výkonu soudnictví při rozhodování v prvním stupni jeho soustředěním u základního článku soudní soustavy, tj. u okresních soudů.

V občanském soudním řízení rozhodují okresní soudy jako soudy prvního stupně o všech záležitostech vyplývajících z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů patřících do pravomoci československých soudů. V tomto směru došlo v ČSSR, ve srovnání s ostatními evropskými socialistickými zeměmi, k nejrozsáhlejšímu soustředění prvoinstanční rozhodovací činnosti u základního článku soudní soustavy. Současná právní úprava v ČSSR nepřipouští v tomto směru žádné výjimky ani *ratione causae*, ani *ratione valoris*.

Také v trestním řízení rozhodují okresní soudy v prvním stupni převážnou část trestních věcí (týkajících se přečinů a trestných činů), náležejících do pravomoci československých soudů. Výjimku tvoří jen trestné činy uvedené v § 17 tr. ř., o nichž rozhodují krajské soudy, popř. vyšší vojenské soudy.

Toto rozsáhlé soustředění rozhodovací činnosti v prvním stupni má nepochybně demokratický charakter. Má ale také své negativní stránky, zejména při platnosti dvoustupňové soustavy, které se projevují zvláště intenzívně po federativním uspořádání státu.

Jestliže totiž okresní soud jako základní článek soudní soustavy rozhoduje v prvním stupni v občanském soudním řízení o všech věcech, pak o případném odvolání rozhoduje krajský soud s konečnou platností. K nejvyššímu soudu republiky se může takováto věc dostat pouze, když je proti pravomocnému rozhodnutí krajského soudu nebo okresního soudu podán mimořádný opravný prostředek — stížnost pro porušení zákona. Nejvyšší soud ČSSR je však z rozhodování těchto záležitostí vůbec vyloučen. Při tom Nejvyššímu soudu ČSSR ukládá zákon č. 36/1964 Sb. o organizaci soudů a o volbách soudců, ve znění pozdějších novel povinnost, vykonávat dozor nad zákonností rozhodovací činnosti ostatních soudů a zajišťovat jednotnost jejich judikatury (§ 27 odst. 1 zák. č. 36/1964 Sb.). Obdobná povinnost výkonu dozoru je uložena i nejvyšším soudům republik ve vztahu k ostatním republikovým soudům (§ 21b).

Podle současné právní úpravy může nejvyšší soud republiky rozhodovat jako soud druhého stupně ve vztahu k ostatním republikovým soudům jen ve věcech důchodového zabezpečení, které na základě opravného prostředku podaného proti rozhodnutí příslušného orgánu důchodového zabezpečení přezkoumával v občanském soudním řízení krajský soud (§ 245, 250 odst. 2 o. s. ř.). V trestním řízení rozhoduje v druhém stupni o opravných prostředcích podaných proti rozhodnutím krajských soudů, vydaným v prvním stupni, ve věcech uvedených v § 17 tr. ř.

Nejvyšší soud ČSSR rozhoduje jako soud druhého stupně pouze o odvoláních podaných proti rozhodnutím vyšších vojenských soudů. Jinak může



Nejvyšší soud ČSSR vykonávat dozor jen rozhodováním o stížnosti pro porušení zákona, a to pouze je-li tato stížnost podána proti rozhodnutím vydaným v druhém stupni nejvyššími soudy republik nebo senátem vojenského kolegia Nejvyššího soudu ČSSR, anebo proti pravomocným rozhodnutím vojenských soudů. Z uvedené právní úpravy této otázky plyne, že rozsah dozorové činnosti nejvyšších soudů republik i Nejvyššího soudu ČSSR, realizované přezkoumáváním rozhodnutí druhých soudů na základě řádných a mimořádných opravných prostředků, je poměrně malý.

Další negativní stránkou soustředění rozhodovací činnosti v prvním stupni o všech záležitostech vyplývajících z občanskoprávních, rodinných, pracovních a družstevních vztahů u základního článku československé soudní soustavy (u okresních soudů) je skutečnost, že o všech těchto záležitostech rozhoduje soud vždy za účasti jen jediného soudce z povolání, a to buď ve funkci samosoudce, nebo v senátě složeném ze soudce z povolání a 2 soudců z lidu. Při tom v občanském soudním řízení jsou vedle zcela jednoduchých, často se vyskytujících věcí, nečinících soudcům žádné potíže, rozhodovány i záležitosti velmi složité po stránce skutkové i po stránce právní, vyžadující hlubších teoretických znalostí a rozsáhlejších znalostí praxe. To však nelze očekávat u všech soudců z povolání okresních soudů, u nichž již tradičně českoslovenští soudci začínají vykonávat soudnictví po svém zvolení do funkce soudce a získávají první zkušenosti z výkonu soudcovské funkce.

c) Obě negativní stránky dnešního uspořádání je možné odstranit přesunem některých záležitostí z věcné příslušnosti okresních soudů, do věcné příslušnosti krajských soudů. Uvedený postup byl již uskutečněn v trestním řízení, předáním do věcné příslušnosti krajských soudů projednávání a rozhodování trestných činů taxativně uvedených v § 17 tr. ř.

Při případném přesunu některých záležitostí projednávaných dosud v prvním stupni u okresních soudů v občanském soudním řízení, do věcné příslušnosti krajských soudů, vzniká otázka, podle jakého kritéria by měly být vybírány záležitosti, o nichž by měl v prvním stupni rozhodovat krajský soud.

V socialistických i kapitalistických zemích, kde došlo k dělbě věcné příslušnosti při rozhodování v prvním stupni mezi dva nebo více článků soudní soustavy, je taková úprava odůvodňována buď hodnotou předmětu sporu (*ratio valoris*), nebo obtížností a závažností projednávané věci (*ratio causae*).

Rozlišování věcí podle hodnoty předmětu sporu je typické pro kapitalistické země. Je však uplatňováno i v některých socialistických zemích.

Tak v Maďarsku podle § 23 o. s. ř. (zák. III/1952 ve znění novely č. 26 z r. 1972 — Magyar Közlöny z 26. 11. 1972 č. 94) rozhodují krajské soudy v prvním stupni majetkové spory, kde hodnota předmětu sporu přesahuje 300 000 forintů, v Rumunsku, jestliže hodnota předmětu přesahuje hodnotu 150 000 lei a v Jugoslávii jeden milión dinarů (starých).

*Ratione causae* je v Maďarsku podle téhož § 23 o. s. ř. dáno do věcné příslušnosti krajských soudů rozhodování sporů o náhradu škody způsobené



úředními osobami při výkonu státní správy, jsou-li spory vedeny proti těmto úředním osobám, jejich právním nástupcům nebo proti státu (státnímu orgánu), dále spory z autorského práva, z práv průmyslových, spory v nichž je napadáno usnesení ředitelské rady společného podniku, spory týkající se nezákonného užívání označení podniku (firmy), spory o tiskovou opravu, spory o zastavení nebo omezení výkonu soudního rozhodnutí, jestliže výkon soudního rozhodnutí byl zahájen krajským soudem. Krajský soud rozhoduje také v dalších záležitostech, které byly dány do jeho věcné příslušnosti jiným zákonem.

V Jugoslávii náleží do věcné příslušnosti krajských soudů spory o rozvod, o prohlášení manželství za neplatné nebo za neexistující, spory o určení a popření otcovství, spory o zákonnou vyživovací povinnost druhého manžela a spory o výchovu a výživu dětí, pokud se projednávají společně s výše uvedenými spory. Kromě toho řeší jugoslávské krajské soudy obdobě jako krajské soudy maďarské i spory z práva autorského a z práv průmyslových.

V dalších socialistických zemích jsou z povahy věci dány do věcné příslušnosti středního článku soudní soustavy ještě řízení o zrušení osvojení, řízení o zbavení svéprávnosti, řízení o zbavení rodičovských práv, spory o náhradu za vyvlastnění a žaloby státních úřadů a podniků nebo jiných subjektů socialistického vlastnictví a žaloby proti nim, pokud hodnota předmětu sporu převyšuje určitou částku. V tomto posledním případě jsou uplatněna obě kritéria, tj. povaha věci i hodnota předmětu sporu.

V NDR je rozhodnutí otázky, kterou věc má projednávat v občanském soudním řízení v prvním stupni krajský soud, přenecháno příslušnému státnímu zástupci (prokurátorovi), který tak může učinit před tím, než vstoupil do řízení u okresního soudu. Motivem pro podání návrhu na projednání věci u krajského soudu je pro prokurátora význam takové věci, její důsledky a souvislosti.

Pokud by u nás v budoucnu byla znovu přehodnocována právní úprava věcné příslušnosti okresních a krajských soudů v občanském soudním řízení jako soudů prvního stupně a došlo by se k závěru, že některé věci by měly být převedeny od okresních soudů do věcné příslušnosti krajských soudů, pak by podle mého názoru neměla rozhodovat jen hodnota předmětu sporu. Ta sama o sobě ještě neurčuje obtížnost sporu ani po skutkové ani po právní stránce. Ze soudní praxe je známo, že četné spory o velké peněžité částky jsou skutkově i právně méně obtížné a méně složité, než jiné spory, kde finanční hodnota uplatněného nároku je minimální. Hodnota předmětu sporu by mohla mít částečný vliv jen ve spojení s povahou v soudním řízení uplatněné věci (např. u komplikovaných sporů o náhradu škody). Hlavním kritériem by tu měla být vždy povaha věci, zejména její obtížnost a komplikovanost při zjišťování skutkového základu i při subsumpci pod příslušný právní předpis. A v tomto směru by své zkušenosti měli vyjádřit zejména praktikové (soudci, prokurátoři, advokáti) a přispět tak k řešení této poměrně obtížné problematiky.

d) Při případném přesunu některých věcí do věcné příslušnosti krajských soudů bylo by také třeba řešit obsazení krajského soudu při projednávání



a rozhodování takových věcí. Jde o rozhodování v prvním stupni, musí proto být zajištěna účast lidu, a to vzhledem k platné právní úpravě v ostatních případech, v početní převaze ve vztahu k počtu soudců z povolání. Zdá se, že nejvhodnější by byl pětičlenný senát, který nyní působí u krajských soudů, když rozhodují v prvním stupni o trestních věcech, tj. 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu. Bližší argumenty pro zdůvodnění pětičlenného senátu viz dále sub III. č. 4.

e) V právní úpravě československé soustavy soudů, zejména ve vymezení věcné příslušnosti jednotlivých článků této soustavy, v trestním řízení i v řízení ve věcech občanskoprávních, je výrazně demokratickým prvkem zajištění možnosti každému občanu nechat si přezkoumat meritorní rozhodnutí soudu rozhodujícího v prvním stupni, na základě řádného opravného prostředku soudem vyšším (soudem druhého stupně). V tomto směru je československá právní úprava zcela důsledná. Neexistuje předpis, který by omezil právo podat proti rozhodnutí soudu ve věci samé řádný opravný prostředek, a to ani ve věcech, kde jde o malou hodnotu předmětu sporu (tzv. věci bagatelní), ani ve věcech jinak nepřiliš závažných. S tím souvisí i právní úprava věcné příslušnosti nejvyšších soudů republik a Nejvyššího soudu ČSSR. Žádný z těchto nejvyšších soudních tribunálů nerozhoduje v trestních ani v občanskoprávních věcech jako soud prvního (a tím i posledního) stupně. Takovýto přesun rozhodování v prvním stupni k nejvyšším soudům (republikovým i federálním) existuje v ostatních evropských socialistických zemích i v zemích kapitalistických.

V některých evropských socialistických zemích (Bulharsko, NDR, Polsko) rozhodují nejvyšší soudy v prvním stupni jen ve věcech trestních. Většinou jde o trestné činy vyšších státních, zejména vojenských funkcionářů, soudců, prokurátorů aj. Obecně lze říci, že rozhodování nejvyššího soudu v prvním stupni je v socialistických zemích jevem výjimečným. Rozhodnutí nejvyšších soudů lze napadnout jen mimořádným opravným prostředkem, stížností pro porušení zákona.

V souvislosti s usneseními XXIV. sjezdu KSSS jsou v SSSR zkoumány i možnosti dalšího rozvoje demokratických zásad organizace a činnosti sovětských soudů. Mezi úvahami a podněty uváděnými k realizaci sjezdových usnesení, je kromě jiného problematizována i platná právní úprava přezkoumávání rozhodnutí nejvyšších soudů republik v trestních i občanskoprávních věcech, vydávaných těmito soudy jako soudy prvního (a tím i jediného) stupně a je předkládána k diskusi otázka možnosti podávat proti těmto rozhodnutím opravný prostředek (kasační stížnost).<sup>8)</sup>

## II.

Jedním z nezbytných předpokladů demokratizace výkonu soudnictví je demokratizace soudního řízení.

<sup>8)</sup> B. A. Galkin: Nekotoryje voprosy sudoustrojstva, Vestnik Moskovskogo Universiteta. Pravo č. 2/1973, str. 20 sl.



V tomto článku je věnována pozornost projevům socialistického demokratismu jen v oblasti občanského soudního řízení, a to ze dvou hledisek:

1. prosazování některých demokratických prvků v občanském soudním řádu a

2. urychlení soudního řízení, které je v mnoha případech podmíněno demokratizací procesu a je současně, za určitých podmínek, i jedním z projevů této demokratizace.

Cílem opatření, prováděných v obou uvedených směrech, je zajistit občanům a organizacím v soudním řízení účinnou a rychlou ochranu jejich práv a oprávněných zájmů bez zbytečných průtahů a nákladů řízení.

Ad 1. Demokratizace občanského soudního řízení byla ve značném rozsahu provedena již zákonem o zlidovění soudnictví. Četnými opatřeními byla prosazována zásada materiální pravdy. Zrušeno bylo ustanovení, podle něhož mohl být vydán v řízení před okresními soudy rozsudek pro zmeškání z toho důvodu, že nebyla podána žalobní odpověď. Účastníkům řízení bylo umožněno uplatňovat v opravném řízení nové skutečnosti a nabízet nové důkazy. Za předpokladu, že se tím nezměnila žaloba nebo nevznese nový nárok, mohli účastníci měnit odvolání a v něm uplatněné důvody. Posílena byla zásada vyhledávací kromě jiného i ustanovením, že soud při svém rozhodování měl povinnost přihlídnout také ke skutečnostem, které účastníky řízení nebyly předneseny, ale vyšly jinak v průběhu řízení najevo. Soud mohl i ve sporném řízení provádět kterýkoli důkaz z úřední moci.

V řízení před soudy prvního stupně byla zrušena povinnost právního zastoupení advokátem.

V linii zlidovění výkonu soudnictví demokratizací občanského soudního řízení bylo pokračováno i v občanském soudním řádu z r. 1950 (zák. č. 142/1950 Sb.), a v platném občanském soudním řádu (zák. č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších novel).

V platném občanském soudním řádu jsou vyhlášeny demokratické principy občanského soudního řízení, a to některé nové, vyskytující se jen v soudních řádech socialistických zemí, u dalších, vyhlášených i v občanských soudních řádech kapitalistických zemí, došlo k jejich výrazné modifikaci ve směru demokratizace.

a) Nejvýznamnějším projevem demokratismu občanského soudního řízení je důsledné prosazení zásady materiální pravdy, projevující se v četných konkrétních ustanoveních občanského soudního řádu (např. § 120 odst. 1, § 101 odst. 2 aj.), zaměřených na realizaci úkolů uložených československým soudům v občanském soudním řízení, zejména v ustanoveních § 1 a 6 o. s. ř. Pro vytváření vhodných předpokladů urychleného a účinného poskytnutí ochrany práv občanů bez nadměrných nákladů řízení má velký význam zásada hospodárnosti řízení.

b) Významným demokratickým prvkem československého občanského soudního řádu je zdůraznění povinnosti aktivity soudce v průběhu řízení. Soudcům, tj. předsedům senátů, samosoudcům, ale i soudcovským čekatelům a soudním tajemníkům, pokud podle příslušných předpisů jsou oprávněni



nění rozhodovat v občanském soudním řízení o některých záležitostech, je uložena povinnost poskytovat občanům i organizacím poučení o jejich právech a povinnostech, pomáhat jim při uplatnění práv a dbát všestranně o to, aby nikdo pro nedostatek právních znalostí neutrpěl újmu (§ 5 o. s. ř.). Konkrétní provedení takto obecně formulované povinnosti je obsaženo v řadě ustanovení o. s. ř. (např. § 43).

Uvedené ustanovení sleduje cíl, posílit účinnost soudního řízení, zabránit tomu, aby nedošlo k vydání rozhodnutí, které by bylo v rozporu s objektivní pravdou jen proto, že účastník pro nedostatek právních znalostí neprovedl procesní úkony a neučinil opatření potřebná k ochraně jeho práv. Nezabývá však účastníky řízení povinnosti napomáhat soudu při zjišťování skutkového stavu věci, zejména pravdivým a úplným vylíčením všech potřebných skutečností a označením důkazních prostředků, jimiž lze objasnit skutečný stav věci (§ 79 odst. 1 o. s. ř.).

Ustanovení § 5 o. s. ř. a obdobná ustanovení v občanských soudních řádech dalších socialistických zemí jsou kritizována některými právními teoretiky kapitalistických zemí jako udánlivě rozporná s principem rovnosti občanů před soudem.

Úkolem socialistického soudce při poskytování poučení a pomoci účastníkům, kteří poučení a pomoc potřebují, není však zajistit některému z účastníků výhodnější postavení. Aktivita soudce v průběhu soudního řízení je zaměřena k tomu, nespokojit se pouhým formálním vyhlášením principu rovného postavení občanů před zákonem a soudem v Ústavě a v právní normě upravující organizaci soudů, ale poskytnutím pomoci a poučení napomáhat při vyrovnávání eventuálních rozdílů ve způsobilosti občanů účinně hájit svá práva a vytvořit tak potřebné předpoklady pro důslednou realizaci tohoto principu, i principu materiální pravdy.

c) V o. s. ř. byla také v plném rozsahu zrušena povinnost být před československými soudy zastoupen advokátem. Účastník se může dát zastoupit kterýmkoli občanem způsobilým k právním úkonům. Zastupování účastníka před soudem může převzít i odborová organizace nebo organizace družstevní, pokud účastník je jejich členem. Účastník si ovšem může za právního zástupce zvolit vždy advokáta.

d) Demokratizace výkonu soudnictví širokým zapojením občanů ve funkci soudců z lidu byla v občanském soudním řízení dále rozšířena umožněním účasti národních výborů a společenských organizací.

Národní výbory i společenské organizace mohou vstoupit v kterémkoli stadiu do řízení před soudem již zahájeného, národní výbory mohou také podat návrh na zahájení řízení (§ 4, § 32–34 o. s. ř.).

Občanský soudní řád v řadě dalších předpisů upravuje součinnost soudů s národními výbory a společenskými organizacemi i v jiných formách než v účasti na řízení vstupem do řízení nebo podáním návrhu na zahájení řízení. Předpokládá a upravuje součinnost soudů i s dalšími orgány socialistického státu.

e) Demokratické prvky dosud uvedené, se vztahovaly k průběhu řízení



před soudem zahájeného. Socialistická společnost má však zájem na tom, aby pokud možno vůbec nedocházelo k narušení práv občanů a právních vztahů mezi občany navzájem a mezi občany a organizacemi, popř. když k takovému narušení dojde, aby bylo odstraněno dříve, ještě než dojde k zahájení sporu před soudem.

Proto občanský soudní řád (§§ 65, 66) a zákon o organizaci soudů a o volbách soudců (§ 2 odst. 4) ukládají soudům tzv. signalizační povinnost. V jejím rámci jsou soudy povinny, zjistí-li při plnění svých úkolů v činnosti některých orgánů nebo organizací nedostatky, které vedly nebo by mohly vést k ohrožení nebo porušení práv někoho jiného, upozornit na takovou skutečnost orgán nebo organizaci v jejichž činnosti nedostatky byly zjištěny. Orgány a organizace upozorněné na nedostatky v jejich činnosti jsou povinny upozornění projednat a sdělit ve lhůtě stanovené zákonem nebo soudem, co učinily k odstranění signalizovaných nedostatků. Neobdrží-li soud ve lhůtě odpověď na své upozornění, popř. je-li odpověď neuspokojivá, uvědomí o tom nadřízený orgán nebo organizaci popř. učiní jiné vhodné opatření.

Soud může předcházet sporům i v dalších formách, zejména organizováním pohovorů (na návrh i bez návrhu) s těmi, kdo neplní dobrovolně své povinnosti (§§ 62 až 64) nebo provedením pokusů o smír podle §§ 67 až 69 o. s. ř.

Ad 2. Problém přístupnosti či nepřístupnosti soudu pro široké vrstvy pracujících občanů je úzce spjat s časovým trváním soudního řízení a s jeho nákladností. Délka doby, potřebná k projednání určité záležitosti od zahájení řízení před soudem prvního stupně až po vydání pravomocného soudního rozhodnutí, závisí na mnoha skutečnostech, zejména na počtu instancí, kterými věc před vydáním konečného rozhodnutí může projít, na jednoduchosti či komplikovanosti procesních předpisů a v neposlední řadě na personálním vybavení soudů co do počtu i kvality soudců. Má-li stát splnit svou povinnost zajistit občanům účinnou ochranu jejich práv, musí obsadit soudy takovým počtem kvalitních soudců, který je v optimální relaci k množství záležitostí před soudy projednávaných.

K urychlení řízení před československými soudy přispělo kromě přechodu na soustavu dvou stupňů podstatně zjednodušení procesních předpisů, zejména občanského soudního řádu.

Již zákonem o zlidovění soudnictví byl odstraněn zbytečný formalismus v občanském soudním řízení, umožňující průtahy v projednávání a rozhodování jednotlivých záležitostí.

Platný občanský soudní řád výslovně ukládá soudcům povinnost zajistit rychlou a účinnou ochranu práv (§ 6 o. s. ř.).

Takto obecně formulovaný požadavek rychlé a účinné ochrany práv konkrétně upřesňuje občanský soudní řád v četných dalších ustanoveních.

a) Soudy je zejména uložena povinnost připravit jednání tak, aby bylo možno rozhodnout o věci zpravidla při jediném jednání (§ 114 odst. 1). V řízení již zahájeném je soud povinen postupovat i bez dalších návrhů



účastníků (§ 100 odst. 1). K odročení jednání má dojít jen z důležitých důvodů, které musí soud účastníkům sdělit (§ 119).

Do nabytí účinnosti novely k o. s. ř. z r. 1973 (zák. č. 49/1973 Sb.) platila zásada, že soud má vyhlásit rozsudek zpravidla ihned po skončení jednání. Podle důvodové zprávy k novele, ukázala však praxe, že tuto zásadu nelze dodržet v případech, kdy se rozhodnutí týká několika nároků, nebo kdy rozhodnutí o peněžitém nároku musí předcházet složitý výpočet. Proto podle novelou doplněného znění § 156 odst. 2 o. s. ř. je umožněno v takových případech odročit jednání jen k vyhlášení rozsudku, ale aby nedocházelo k průtahům, je odročení jednání možné nejdéle na dobu tří dnů. V odročeném jednání nemusí předseda senátu (samosoudce) sdělovat obsah přednesů a provedených důkazů.

b) V zájmu rychlého projednání a rozhodnutí věci je soudům uložena povinnost zabránit průtahům řízení i ze strany účastníků řízení a jiných osob na řízení zúčastněných a vyžadovat od nich součinnost i při zjišťování skutkového stavu projednávané věci, v rozsahu stanoveném zákonem. Soud má možnost uložit účastníku, aby hradil náklady řízení, které by jinak nebyly vznikly, jestliže je způsobil svým zaviněním nebo jestliže tyto náklady vznikly náhodou, která se mu přihodila. Stejným způsobem může postupovat soud i vůči zástupci účastníka. Zavinil-li náklady řízení, které by jinak nevznikly, svědek, znalec nebo ten, kdo při dokazování měl nějakou povinnost, může jim soud uložit povinnost nahradit státu tyto náklady (§ 147 o. s. ř.). Podle § 52 o. s. ř. ve znění zák. č. 49/1973 Sb. soud může dát předvést toho, kdo byl předvolán k výslechu nebo ke znalci a bez omluvy se nedostaví. Podmínkou je, že předvolaný byl o možnosti předvedení soudem poučen.

Také v druhých socialistických zemích jsou do soudních řádů zařazována ustanovení, jejichž cílem je zabránit průtahům řízení.

Maďarský občanský soudní řád (zák. III z r. 1952 ve znění novely č. 26/1972 — Magyar Közlöny č. 94/1972) vyhlašuje pro občanské soudní řízení *princip poctivého vedení sporu* (čl. 5 maďarského o. s. ř.). Uvedený předpis ukládá stranám, aby poctivě uplatňovaly ve sporech svá procesní práva, a soudu, aby z úřední povinnosti zabránil jakémukoli úkonu, postupu nebo chování, které má za cíl protahovat řízení nebo zmařit zjištění pravdy anebo skutečností, které k zjištění pravdy vedou. Je-li to nutné, je soud povinen napomínat strany k poctivému uplatňování procesních práv i opětovně.

V citovaném čl. 5 maďarského občanského soudního řádu je vysloven zákaz tzv. aktivní a pasivní lži.

Za aktivní lež je považováno tvrzení určité skutečnosti, jejíž pravdivost je prokázána. Za pasivní lež je považováno zatajení skutečnosti, o níž strana musela vědět, že je významná pro rozhodnutí sporu.

Za nepoctivé vedení sporu prohlašuje maďarská právní úprava tvrzení, které je zřejmě nesprávně opřeno o důkaz a dále jednání, které vede k protahování sporu. Zákaz nepoctivého vedení sporu postihuje i právní zástupce stran.



Za porušení zásady poctivého vedení sporu může být přímo v průběhu řízení uložena pokuta do 5000 forintů. Další sankce mohou být stanoveny ve výroku rozhodnutí. Sem patří uložení povinnosti nahradit náklady řízení bez ohledu na výsledek sporu a určení nepříznivé lhůty k plnění.<sup>9)</sup>

Tendenci dále zjednodušit, urychlit a tím i zhošpodárnit občanské soudní řízení v ČSSR prosazuje již citovaná novela k občanskému řádu (zák. č. 49/1973 Sb.) také v dalších ustanoveních.

a) Uvedené cíle jsou sledovány zejména změnou § 172 o. s. ř., umožňující vydat bez slyšení odpůrce platební rozkaz na návrh nejen organizace (jak tomu bylo do nabytí účinnosti novely, tj. do 1. 7. 1973), ale kteréhokoli navrhovatele z řad občanů a v návrhu na vydání platebního rozkazu uplatnit zaplacení peněžité částky nepřevyšující 5000 Kčs, popř. i vyšší částky, jestliže právo na její zaplacení se opírá o výpis z knih tuzemského peněžního ústavu. V obou případech se vyžaduje, aby uplatněné právo vyplývalo ze skutečností uváděných navrhovatelem.

b) Racionalizaci občanského soudního řízení má za cíl i vypuštění §§ 70 až 72 o. s. ř. upravujících dosud obligatorní řízení o smíření manželů, před zahájením řízení o rozvod. Podle důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona č. 49/1973 Sb. řízení o smíření manželů neumožňovalo, pro nedostatek potřebných podkladů, aby soud dal manželům konkrétní doporučení, na základě něhož by mohlo dojít k odstranění příčin rozvratu. Povinnost soudu pokusit se o smíření manželů se tím neruší, ale přesouvá se do vlastního řízení o rozvod (§ 100 odst. 2 o. s. ř.), kde podle téže důvodové zprávy jsou pro úspěšný pokus o smíření manželů dány lepší předpoklady.

c) K urychlení řízení slouží i ustanovení § 210a o. s. ř., nově zařazeného novelou č. 49/1973 Sb., poskytující soudu prvního stupně oprávnění změnit autoremedurou na základě podaného odvolání tato vlastní usnesení: a) usnesení o povinnosti zaplatit soudní poplatky, b) usnesení, z něhož dosud nenabyla práva jiná osoba, než odvolatel, c) usnesení, kterým bylo uloženo pořádkové opatření. Podmínkou autoremedury ve všech třech případech je, že soud odvolání v celém rozsahu vyhoví.

d) Přechodem na výkon soudnictví pouze ve dvou stupních, zjednodušením organizační struktury soudů, zjednodušením procesních předpisů a vytvářením dalších předpokladů rychlého a účinného projednání a rozhodnutí věcí vedlo k podstatnému zkrácení doby potřebné k projednání a rozhodnutí jednotlivých záležitostí před československými soudy v občanském soudním řízení.

Podle statistických údajů ministerstva spravedlnosti ČSR za r. 1972 trvalo projednání a rozhodnutí sporných záležitostí v občanském soudním řízení u soudů ČSR v prvním stupni (kromě rozvodů) průměrně 5,4 měsíce.

U sporných záležitostí, vyskytujících se u soudů ČSR častěji, byla průměrná doba potřebná k projednání v prvním stupni ve věcech:

<sup>9)</sup> Tibor Révai: Les traits caractéristiques de la procédure civile dans les pays socialistes Européens, spécialement de la procédure civile hongroise. Revue internationale de droit comparé č. 2/1973, str. 323, 324. Paříž 1973.



- a) z náhrady škody 7,1 měsíce,
- b) pracovních 5,3 měsíce,
- c) bytových 4,3 měsíce,
- d) rodinných (kromě rozvodů) 3,7 měsíce.

Ve sporných věcech, ve kterých bylo podáno odvolání proti rozhodnutím soudu prvního stupně, bylo k projednání a rozhodnutí takové věci od podání návrhu (žaloby) do vydání rozhodnutí soudu II. stupně zapotřebí průměrně 13,1 měsíce.

Ve věcech péče soudu o nezletilé (nesporné řízení) bylo k projednání takové záležitosti v občanském soudním řízení u soudu I. stupně zapotřebí 3,5 měsíce.

Při event. srovnání průměrné délky trvání sporu u československých soudů s dobou potřebnou k projednání a rozhodnutí sporů u soudů v druhých socialistických zemích a zejména v zemích kapitalistických, je třeba vzít v úvahu, že v ČSSR jsou u okresních soudů jako základních článků československé soudní soustavy projednávány všechny věci, patřící do pravomoci československých soudů v občanském soudním řízení, tedy i věci velmi obtížné a časově náročné, které zvláště v kapitalistických zemích jsou projednávány u vyšších článků soudní soustavy.

Z ostatních socialistických zemí je k dispozici statistika z Maďarské lidové republiky za dobu od r. 1960 do r. 1971.<sup>40)</sup>

| Rok  | Doba trvání řízení od podání žaloby do ukončení v I. instanci<br>v procentním vyjádření |               |                |                |
|------|-----------------------------------------------------------------------------------------|---------------|----------------|----------------|
|      | Do 3 měsíců                                                                             | 3 až 6 měsíců | 6 až 12 měsíců | Déle než 1 rok |
| 1960 | 76,1                                                                                    | 14,3          | 7,5            | 2,1            |
| 1961 | 73,2                                                                                    | 16,5          | 7,9            | 2,4            |
| 1962 | 73,3                                                                                    | 16,3          | 8,2            | 2,2            |
| 1963 | 72,8                                                                                    | 16,4          | 8,2            | 2,6            |
| 1964 | 73,9                                                                                    | 16,7          | 7,3            | 2,1            |
| 1965 | 73,3                                                                                    | 16,7          | 8,0            | 2,0            |
| 1966 | 70,6                                                                                    | 18,0          | 9,1            | 2,3            |
| 1967 | 71,9                                                                                    | 17,4          | 8,3            | 2,4            |
| 1968 | 69,7                                                                                    | 18,6          | 8,9            | 2,8            |
| 1969 | 66,3                                                                                    | 19,6          | 10,8           | 3,3            |
| 1970 | 68,15                                                                                   | 20,0          | 8,8            | 2,7            |
| 1971 | 65,6                                                                                    | 21,3          | 10,2           | 2,9            |

Z tabulky je patrné, že v r. 1960 bylo vyřízeno do 3 měsíců 76,1 % všech sporů zahájených v I. instanci u maďarských soudů, v r. 1971 65,6 %. Do 1 roku bylo ukončeno v I. instanci v r. 1960 celkem 97,9 % a v r. 1971

<sup>40)</sup> Maďarská statistika je převzata z článku L. Névaie, publikovaného v polském časopise *Nowe prawo* č. 7–8 z r. 1973, str. 1058.



97,1 %. Přes toto nepřilíš výrazné prodloužení doby, potřebné k vyřízení sporů, které podle autora článku bylo způsobeno růstem počtu věcí projednávaných před maďarskými soudy a růstem věcí obtížných po stránce skutkové i právní, zůstává celková situace i nadále relativně příznivá.

Srovnáme naši skutečnost a skutečnost maďarskou se statistickými daty některých kapitalistických zemí.

V Norsku (v r. 1957) trvalo řízení u základního článku soudní soustavy průměrně 1 rok, u odvolacího soudu déle než jeden rok a ještě déle trvá řízení u nejvyššího soudu.<sup>11)</sup>

Obdobná situace je v dalších zemích. Ve Francii na konci r. 1966 bylo u Nejvyššího soudu v Paříži v běhu 16 523 nevyřízených věcí. V témže roce Nejvyšší soud vyřídil jen 7051 věcí.<sup>12)</sup>

Zvlášť neutěšená situace je v tomto směru v Itálii, kde již řadu let jsou vznášeny stížnosti proti neúnosně dlouhé době potřebné k vyřízení záležitostí projednávaných v občanském soudním řízení. Podle zprávy vypracované Nejvyšší radou soudů v r. 1970 trvalo v r. 1964 vyřízení jedné sporné záležitosti (s výjimkou věcí pracovních) průměrně 6 let a 2 měsíce. Vyřízení pracovních sporů, na nichž mají zvlášť velký zájem široké masy pracujících občanů, trvalo okolo 5 let, a to jen vyřízení v prvních dvou instancích, jednajících in merito. V roce 1965 došlo k dalšímu zhoršení situace. Průměrná doba potřebná k vyřízení sporné záležitosti zahájené u tribunálu se prodloužila ze 6 let a 2 měsíců na 6 let a 11 měsíců a u věcí zahájených u pretury na 6 let a 9 měsíců.<sup>13)</sup> Citovaná zpráva o situaci týkající se výkonu soudnictví v Itálii zdůrazňuje, k jakým nespravedlnostem dochází zejména musí-li na rozhodnutí sporné věci tak dlouho čekat osoba sociálně slabá. Ta je velmi často nucena buď se vůbec vzdát uplatňování práva před italskými soudy, nebo uzavřít úmluvy pro ni zcela nevýhodné, jen aby obdržela dříve alespoň část svého nároku ve sporu uplatněného, kterou potřebuje k úhájení svého života. Platí to zejména o nárocích z pracovních vztahů.

Stejně neutěšená situace je i pokud jde o náklady řízení. Podle téže zprávy náklady řízení vedeného v prvním stupni u pretury obnášejí při hodnotě předmětu sporu do 100 000 lir od 139 % (ve věcech pracovních) do 223 % hodnoty předmětu sporu, v průměru tedy 170 % hodnoty předmětu sporu. U sporů s hodnotou předmětu sporu vyšší než 100 000 lir a s průměrnou hodnotou asi 200 000 lir se náklady pohybují od 42 % (pracovní věci) do 81 % s průměrnou výší kolem 61 % hodnoty předmětu sporu. Ve věcech projednávaných u tribunálu s hodnotou do jednoho miliónu lir a s průměrnou hodnotou asi 500 000 lir náklady řízení tvoří asi 52 %

<sup>11)</sup> Administration of justice in Norway. Vydalo norské ministerstvo spravedlnosti v Oslo 1957, str. 5.

<sup>12)</sup> Ivette Lobin: Les réformes de la cour de cassation, Paříž 1968, str. 159—173.

<sup>13)</sup> Italská soudní soustava rozhodující trestní a občanskoprávní věci (nepočítaje soudy vojenské) se skládá z těchto článků: smírčí soudci, pretura, tribunál, apelační soud a kasační soud (vrcholný soudní orgán, odpovídá našemu nejvyššímu soudu).



a u sporů s vyšší hodnotou než jeden milión lir a s průměrnou hodnotou asi 6,400 000 lir obnášejí náklady asi 9 % hodnoty předmětu sporu. Z přehledu je patrné, že náklady sporu jsou až více než dvojnásobné než hodnota sporu právě u sporů týkajících se osob sociálně slabých, u nichž se spory o vyšší hodnoty běžně nevyskytují.

Důsledkem této situace je podlomení důvěry v italské soudy, nerespektování práv druhých občanů, když důsledky porušení práva jsou vyvozovány na základě soudního rozhodnutí s několikaletým odstupem a stále častější využívání služeb rozhodců.<sup>14)</sup>

Jednou z podmínek urychlení soudního řízení, jak bylo již zdůrazněno, je odstranění nadměrného formalismu ze soudního řízení. Boj proti formalismu neznamená však boj proti jakékoli formě. Řízení před soudem musí být vedeno v učitě, zákonem předepsané formě, jejíž zachovávání je zárukou zákonnosti a objektivnosti celého řízení a významnou podmínkou při zjištění objektivní pravdy a vydání správného rozhodnutí. Zachovávání jednotného postupu při výkonu soudnictví je také jedním z předpokladů zajištění jednotnosti judikatury. Postulát jednoduchého soudního řízení nesmí proto vyústit v narušení požadavku pečlivého a všestranného prozkoumání projednávané věci.

### III.

Jedním z nejvýznamnějších projevů demokratizace výkonu soudnictví je nepochybně široká účast občanů na výkonu soudnictví ve funkci soudců, vykonávajících soudcovskou činnost vedle svého povolání. O skutečném demokratismu lze však mluvit jen při splnění podmínky, že je umožněn přístup k soudnictví i širokým masám pracujících, bez stanovení různých censů (majetkového, národnostního, rasového, náboženského) a že v soudních sborech, složených ze soudců z povolání a ze soudců vykonávajících svou funkci vedle svého zaměstnání, je při projednávání a rozhodování jednotlivých záležitostí, náležejících do pravomoci soudů, zajištěno rovnoprávné postavení obou kategorií soudců.

1. V kapitalistických zemích jsou občané zapojováni do výkonu soudnictví jako čestné (neplacené) funkce v těchto formách:

- a) ve funkci smírčího soudce,
- b) ve funkci porotce,
- c) ve funkci přísedícího ve sboru složeném ze soudců z povolání a soudců — přísedících zásadně v rovnoprávném postavení při projednávání a rozhodování jednotlivých věcí.

<sup>14)</sup> Realtà sociale e amministrazione della giustizia. Relazione annuale sullo stato della giustizia. Consiglio superiore della magistratura, 1970, str. 82, 83, 85. (Sociální skutečnost a výkon soudnictví. Roční zpráva o stavu soudnictví. Nejvyšší rada soudců, 1970, str. 82, 83, 85.)



Ad a) Instituce smírčích soudců má staletou tradici v Anglii. Smírčí soudci působí u soudů malých zasedání a u soudů čtvrtletních zasedání, které jsou řazeny mezi anglické nižší soudy. Rozhodují v trestních i občanskoprávních záležitostech a také v některých záležitostech administrativního charakteru. U soudů čtvrtletních zasedání působí i ve funkci druhého stupně. Protože v posledních desetiletích stále narůstá počet trestních i občanskoprávních věcí, patřících do věcné příslušnosti soudů, u nichž soudnictví vykonávají smírčí soudci a výkon funkce smírčího soudce se stává časově stále náročnější, nelze získat dostatečný počet občanů, kteří by mohli a byli ochotni funkci smírčího soudce vykonávat jako funkci čestnou. Proto zejména ve velkých anglických městech jsou smírčí soudci za svou činnost placeni a soudcovskou funkci vykonávají jako své povolání. U placených smírčích soudců je vyžadováno právnické vzdělání. Za placené smírčí soudce jsou zpravidla jmenováni příslušníci nižší kategorie anglických advokátů (solicitoři). Tím se postupně omezuje zastoupení občanů-laiků na této formě soudcovského rozhodování.

Po vzoru anglické úpravy byla instituce smírčích soudců zavedena v roce 1790 na evropském kontinentě ve Francii a na dnešním území Belgie. Ve Francii byli smírčí soudci zrušeni při reorganizaci soudní soustavy v r. 1958, v Belgii působí podle právní úpravy provedené soudním zákoníkem z r. 1967 dosud. Úprava z r. 1967 však dala belgickým smírčím soudcům zcela nový charakter. Všichni musí mít vysokoškolské právnické vzdělání, takže ztratili povahu soudců-laiků a většina z nich (kromě smírčích soudců titulárních) vykonávají soudcovskou funkci jako své povolání. Smírčí soudci působí i v Itálii. Svou činnost vyvíjejí ve věcech občanskoprávních, a to jako orgány provádějící smírčí řízení i jako orgány vydávající rozhodnutí. Funkce italského smírčího soudce je funkcí čestnou. Obvodem působnosti smírčího soudce je každá obec (čl. 20 až 24 Královského dekretu z 30. 1. 1941 č. 12). Právnické vzdělání se nevyžaduje, ale v praxi jsou do této funkce jmenováni velmi často advokáti.

Instituce smírčích soudců byla zavedena také v carském Rusku v rámci soudní reformy z r. 1864. Byly rozlišovány dvě kategorie smírčích soudců: tzv. účastkoví smírčí soudci (placení) a čestní smírčí soudci (početnyje), kteří měli menší rozsah věcné příslušnosti a svou funkci vykonávali bezplatně. Soudci obou kategorií byli zpravidla voleni, a to podle úpravy z r. 1889 převážně městskými dumami, ve kterých příslušníci dělnické třídy ani drobní rolníci neměli žádné zastoupení. Zvolen mohl být pouze občan, který vlastnil nemovitý majetek.

V r. 1889 došlo k podstatnému omezení instituce smírčích soudců. Jejich činnost byla zrušena v 35 guberniích.<sup>15)</sup>

Obecně lze konstatovat, že způsob ustanovování smírčích soudců a podmínky stanovené pro nabytí této funkce, zajišťují, popř. zajišťovaly, že za smírčí soudce jsou, popř. byli ustanovováni převážně příslušníci buržoasie, zejména drobné a střední buržoasie a v carském Rusku zvláště statkáři.

<sup>15)</sup> M. V. Koževnikov: Istorija sovetskogo suda. Moskva, Gosjurisdat 1957, str. 5.



Ad b) Také porotní soudy, obdobně jako smírčí soudci, působí již po staletí v Anglii. Anglické porotní soudy a podle jejich vzoru i porotní soudy USA působí v trestních i občanskoprávních věcech. Porotci rozhodují jen o vině (v trestních věcech) a o otázkách skutkových (v řízení ve věcech občanskoprávních).

V obou těchto zemích dochází však postupně k omezování účasti porotců zejména při rozhodování občanskoprávních věcí. V Anglii účast porotců v těchto věcech není obligatorní. Také ve Spojených státech amerických se mohou v některých státech účastníci občanskoprávních sporů vzdát souhlasným projevem účasti porotců. Působí tu zejména vysoké náklady spojené s účastí porotců.

Na evropském kontinentě porotní soudy rozhodují převážně jen ve věcech trestních. Zpočátku existence evropských kontinentálních porotních soudů byla obdobná dělba práce mezi sborem soudců a sborem porotců jako v Anglii (porotci rozhodovali o vině, soudci stanovili výši trestu). Z dělby činnosti mezi soudci z povolání a porotci v klasickém uspořádání porotních soudů je patrné vzájemně nerovné postavení porotců a soudců. Od dvacátých let tohoto století splývají v některých zemích (např. Německo, 1924, Francie 1941, Itálie podle úpravy z r. 1951) oba sbory v jeden.<sup>16)</sup> Tendence spojit oba sbory v jeden se projevuje, i když jen v kompromisním řešení, i v dalších zemích. V Rakousku podle úpravy z r. 1950 a v Belgii podle úpravy z r. 1919 a 1967 rozhoduje porota otázky viny a po kladném rozhodnutí se podílí spolu se soudci z povolání na rozhodnutí o trestu.

Počet porotců, kteří se účastní na projednávání a rozhodování konkrétní věci, je velmi různý, nejčastěji 12 (Belgie), ale je i menší, např. v Norsku 10, ve Francii 9, v Rakousku 8, v NSR a Itálii 6, popř. i větší (v některých státech Spojených států amerických až 24).

Ad c) Rozsah účasti občanů při výkonu soudnictví v senátech složených ze soudců z povolání a laických přísedících v rovnoprávném postavení při rozhodování je v jednotlivých kapitalistických zemích velmi různý.

U obecných (rádných) soudů, které rozhodují o trestních i občanskoprávních věcech se tato forma účasti občanů vyskytuje zpravidla jen v řízení trestním. V některých zemích, kde působí poroty, nerozhodují obecné soudy v senátech za účasti občanů laiků ani v trestních věcech. Širší účast laického živlu byla prosazena jen ve specializované agendě u zvláštních soudů.

V trestním řízení působí senáty za účasti občanů zejména u soudů mládeže (NSR, Francie, Rakousko, Itálie, Finsko aj.). Ve většině kapitalistických zemí, kde působí soudy mládeže, se pro výkon funkce přísedících soudu mládeže, vykonávajících tuto funkci jako čestnou, vyžadují odborné znalosti z oboru pedagogiky nebo psychologie, anebo musí jít o osoby, které se zabývají profesionálně problematikou výchovy mládeže, popř. se o problematiku výchovy mládeže hlouběji zajímají. V Itálii a v NSR se

<sup>16)</sup> K tomuto vývoji porot blíže:

O. Plundr: Účast lidu na výkonu soudnictví. Socialistická zákonnost č. 2/1968, str. 7.



požaduje, aby v senátě rozhodujícím o trestné činnosti mládeže jeden z přísedících (jsou vždy dva), byla žena.

Mezi zvláštními soudy, které vykonávají soudnictví jen v občanském soudním řízení, je účast občanů zajištěna zejména u soudů pracovních, sociálních, pojišťovacích, obchodních a u některých dalších soudů se speciální pravomocí, jako např. u soudů pro věci nájemní a pachtovní, týkající se zemědělských nemovitostí (Francie, Holandsko). Potíže, které vznikaly při obsazování senátů některých specializovaných soudů způsobené tím, že laičtí přísedící se nedostavovali, vedly např. ve Francii u paritních soudů zemědělských nájmu k právní úpravě, podle níž mohou tyto soudy rozhodovat i bez přísedících.

Charakteristickým rysem právní úpravy účasti občanů-laiků v činnosti pracovních soudů je stejná početní účast zástupců pracujících a zástupců zaměstnavatelů v jednotlivých senátech, jimž předsedá soudce z povolání. Zvláštní úprava je u pracovních soudů ve Francii, které rozhodují jednotlivé věci v senátech, složených ze dvou zástupců pracujících a dvou zástupců zaměstnavatelů. V těchto soudních senátech předsedá střídavě jeden ze zástupců pracujících nebo zaměstnavatelů, podle předem stanoveného pořadí. Soudce z povolání se účastní rozhodování jen v případě, že při hlasování není dosaženo většiny hlasů.

Ze zásady, že ve smíšených senátech kapitalistických zemí mají soudci-laici rovnoprávné postavení se soudci z povolání při hlasování o rozhodnutí v jednotlivé věci, vybočuje právní úprava finská u okresních soudů, které jsou základním článkem finské soustavy obecných soudů, mimo města. Okresní soudy rozhodují v trestních i občanskoprávních věcech v senátech složených z předsedy, kterým je vždy soudce z povolání a z 5 až 12 laických přísedících. Přísedící mohou při hlasování o jednotlivé věci přehlasovat soudce z povolání jen v případě, že jejich stanovisko bylo přijato všemi přísedícími jednomyslně.<sup>17)</sup> Finská právní úprava vybočuje z právní úpravy evropských kontinentálních kapitalistických zemí i v tom směru, že účast občanů je, byť jen v nerovném postavení ve vztahu k soudcům z povolání, zajištěna v soustavě obecných soudů nejen ve věcech trestních, ale i ve věcech občanskoprávních.

Všimněme si ještě otázky jaký je vztah počtu soudců-laiků k počtu soudců z povolání u soudů kapitalistických zemí a rozsahu účastí laického prvku při rozhodování v prvním stupni a u soudů vyššího stupně.

U *porotních soudů* je počet porotců vždy vyšší než počet soudců z povolání. Např. v Belgii působí u porotních soudů 3 soudci z povolání a 12 porotců, ve Francii 3 soudci a 9 porotců, v Rakousku 3 soudci a 8 porotců, v NSR 3 soudci a 6 porotců a v Itálii 2 soudci a 6 porotců.

U *smíšených senátů* je počet občanů-laiků velmi různý, stejně tak jako počet soudců z povolání. V důsledku toho je velmi pestrá i relace mezi počtem soudců z povolání a počtem laiků.

<sup>17)</sup> Tauno Tirkkonen: Das Zivilprozessrecht Finnlands. Helsinki 1958, str. 19.



aa) *Bez účasti soudce z povolání* rozhodují francouzské obchodní soudy, v senátě složeném ze 3 členů z řad obchodníků. U francouzských pracovních soudů se soudce z povolání podílí na rozhodování jen když dojde k rovnosti hlasů v senátě složeném ze 4 soudců laiků.

bb) *Ve stejném početním zastoupení* soudců z povolání a soudců-laiků rozhodují v Rakousku kmetské soudy v trestních věcech, a to ve složení 2 soudců z povolání a 2 kmetů, a dánský apelační soud, pokud rozhoduje v trestních věcech v prvním stupni (3 soudci z povolání a 3 laičtí přísedící).

cc) *Početní převaha soudců-laiků* nad soudci z povolání se vyskytuje např. v NSR u úředních soudů, když rozhodují v trestních věcech jako kmetské soudy, dále u pracovních soudů a u sociálních soudů, a ve Francii u soudů mládeže. Ve všech uvedených případech je soudní sbor složen z jednoho soudce z povolání a 2 soudců-laiků.

Ve složení 1 soudce z povolání a 4 soudců-laiků rozhodují francouzské soudy obchodního námořnictva (jsou jen soudy trestními) a francouzské paritní soudy zemědělských nájmu.

U finských pracovních soudů působí senát složený ze soudce z povolání a 8 přísedících.

dd) Existují také smíšené senáty, v nichž je *větší počet soudců z povolání*, než soudců-laiků.

Taková úprava je např. v NSR u zemských soudů při rozhodování o trestných činech (tzv. velká trestní komora) a u Spolkového sociálního soudu. V obou případech rozhoduje pětičlenný sbor složený ze 3 soudců z povolání a 2 soudců-laiků.

Ve všech pod aa) až dd) uvedených případech jde o rozhodování u soudů působících v prvním stupni.

Výjimečně se účastní soudci-laici i v rozhodování u soudu druhého, popř. i třetího stupně.

Poměrně široká účast laického živlu u soudů II. stupně se vyskytuje v NSR. Laičtí soudci tu působí u zemských soudů při rozhodování o opravných prostředcích podaných proti samosoudcovským rozhodnutím úředních soudů (tzv. malá trestní komora, složená z 1 soudce z povolání a 2 kmetů) a při rozhodování o odvoláních proti rozhodnutím úředního soudu jako soudu kmetského (tzv. velká trestní komora, složená ze 3 soudců z povolání a 2 kmetů).

V druhé instanci se na rozhodování podílejí soudci-laici také u zemských sociálních soudů (3 soudci z povolání a 2 soudci-laici) a u zemských pracovních soudů (soudce z povolání a 2, výjimečně 4 soudci-laici).

V pracovněprávních věcech rozhodují soudci-laici v druhé instanci také u pracovních soudů v Belgii.

Ve III. instanci je účast laiků zajištěna např. v NSR u Spolkového soudu v senátě, v němž působí 3 soudci z povolání a 2 laičtí soudci a dokonce i u tzv. velkého senátu, řešícího jen právní otázky, složeného ze 6 soudců z povolání a 4 laických soudců. Obdobně je tomu i u Spolkového sociálního soudu (3 soudci a 2 laičtí soudci, a u velkého senátu 7 soudců a 4 laičtí soudci).



K rozsahu účasti rakouských občanů na výkonu funkce porotce a kmeta vyjádřil své stanovisko F. Nowakowski, ve svém referátu na IV. sjezdu rakouských právníků v r. 1970. Podle jeho názoru podstatná část občanů Rakouska, kteří jsou pro výkon těchto funkcí způsobilí, se mezi porotci a kmety téměř nevyskytují. Celé skupiny povolání nejsou k výkonu funkce soudců-laiků přibírány, ačkoli podle znění zákona nejsou z výkonu této funkce vyloučeny.<sup>18)</sup>

Hodnocení Nowakowského, zaměřené na poměry v Rakousku, platí nepochybně obdobně i v ostatních kapitalistických zemích.

2. a) Na území Svazu sovětských socialistických republik dochází k širokému zapojování občanů do výkonu soudnictví již v průběhu VŘSR, a to jak u soudů, které vznikaly z iniciativy příslušníků vykořisťovaných tříd ještě před vydáním první socialistické právní normy, dekretu o soudu č. 1, který rozpustil carské soudy a upravil organizaci a činnost sovětských soudů, tak i u soudů zřizovaných po vydání tohoto dekretu.<sup>19)</sup>

Proletářská revoluce nemohla tak významný státní orgán, jakým je soud, ponechat v rukách příslušníků bývalých vykořisťovatelských tříd.

Současně se zřizováním nových soudů bylo třeba vyřešit otázku, v jaké formě a v jakém rozsahu budou do výkonu soudnictví zapojeni občané-laici.

Otázku formy zapojení občanů vyřešil již dekret o soudu č. 1. Zrušil jak smírčí soudy, tak i soudy porotní a u obou nově zřízených soudů (místního lidového soudu a revolučního tribunálu) zvolil jako jedinou formu zapojení občanů smíšené senáty, vytvořené ze stálých soudců a lidových přísedících.

Místní lidové soudy rozhodovaly věci svěřené do jejich pravomoci v senátech složených ze soudce a dvou lidových přísedících. Dekret o soudu č. 1 v čl. 2 stanovil, že za stálé soudce ve funkci předsedů senátů místních lidových soudů mohou být voleni i bývalí carští smírčí soudci. Byla tu sledována snaha, aby v situaci, kdy ještě neexistovaly nové hmotněprávní ani procesní justiční předpisy, byli v čele soudního senátu zkušení odborníci. Ti se však, zejména ve městech, k volbám nedostavili, ačkoli k tomu byli vyzváni.<sup>20)</sup> Proto u místních lidových soudů zasedali v této době v senátech převážně jen lidoví přísedící bez právnického vzdělání.

Smíšené senáty rozhodovaly také u okružních lidových soudů, zřízených dekretem o soudu č. 2 z 22. února 1922. Při rozhodování občanskoprávních věcí působily senáty ve složení 3 stálých soudců okružního lidového soudu a 4 lidových přísedících. Při rozhodování trestních záležitostí působil jako předseda 1 ze stálých členů okružního lidového soudu a 12 lidových přísedících. (Čl. 3 dekretu č. 2.)

<sup>18)</sup> F. Nowakowski: Reform der Laiengerichtbarkeit in Strafsachen. Vídeň 1969, str. 128.

<sup>19)</sup> M. V. Koževnikov v citované práci, str. 15–16.

<sup>20)</sup> P. I. Stučka: Izbrannyje proizvedenija po marksistsko-leninskoj teorii prava. Riga 1964, str. 246.



Dekret o soudu č. 2 vymezil právní postavení lidových přisedících při rozhodování konkrétní věci. Lidové přisedící měli právo zvolit si předsedu senátu a v kterémkoli stadiu řízení ho z jeho funkce odvolat. V trestním řízení rozhodovali o vině i o trestu. V poradě lidových přisedících měl předseda senátu pouze poradní hlas (čl. 29, 30).

Jako důvod pro toto značné omezení práva předsedy účastnit se na rozhodování trestní věci u okružního soudu bylo uváděno, že za předsedy byli ustanovováni starší právníci, jejichž činnost musela být dána pod kontrolu lidových přisedících. Šlo o opatření dočasné, které bylo zrušeno v souvislosti se zrušením okružních lidových soudů Řádem o jednotném lidovém soudu z 30. 11. 1918. Od té doby stálý soudce, působící jako předseda smíšeného senátu měl již vždy rovnoprávné postavení s lidovými přisedícími.

Zvýšení počtu stálých soudců v senátech rozhodujících v občanskoprávních věcech bylo zdůrazňováno potřebou odborných znalostí při řešení těchto záležitostí.<sup>21)</sup>

Řád o jednotném lidovém soudu z 30. 11. 1918 přinesl kromě úprav v organizační struktuře soudů i změny v obsazení soudu při rozhodování konkrétních věcí. Zavedena byla funkce samosoudce, který rozhodoval v nesporném řízení a v rozvodu manželství.

Rozhodování o trestných činech společensky zvláště nebezpečných (útoky na lidský život, znásilnění, těžké zranění, padělání peněz aj.) bylo svěřeno senátu složenému ze stálého soudce (předseda) a 6 lidových přisedících.

O ostatních trestních a občanskoprávních věcech rozhodoval sbor složený ze soudce a dvou lidových přisedících.

Řád o jednotném lidovém soudu zdůrazňoval rovnoprávné postavení lidových přisedících se soudcem při projednávání i rozhodování věci, kromě jiného i tím, že v senátech složených ze 6 lidových přisedících předsedal stálý soudce nebo některý ze 6 lidových přisedících, zvolený ostatními lidovými přisedícími. Novou úpravou provedenou 21. 10. 1920 však bylo stanoveno, že právo předsedat senátům mají jen stálí soudci.

Pro výkon funkce stálého soudce byl již stanoven požadavek teoretických znalostí a praktických zkušeností.

Velký význam pro právní úpravu účasti lidu na výkonu soudnictví měla soudní reforma provedená Řádem o soudní organizaci RSFSR z 3. listopadu 1922, která nabyla účinnosti dne 1. ledna 1923. U všech soudů tvořících podle této reformy soudní soustavu RSFSR (lidový soud, gubernský soud, Nejvyšší soud RSFSR) měly senáty, působící v prvním stupni za účasti lidu, stejné složení tj. 1 soudce z povolání a 2 lidové přisedící.

Uvedený rozsah účasti lidu na výkonu soudnictví zůstal při rozhodování v prvním stupni zachován i po vytvoření Svazu sovětských socialistických republik, a to jak u soudů SSSR, tak i u soudů svazových republik a je uplatňován i podle současné platné právní úpravy, vycházející z ústavy z r. 1936 a ze Zásad zákonodárství o organizaci soudů SSSR, svazových a autonomních republik z 25. 12. 1958 (čl. 8 zásad).

<sup>21)</sup> M. V. Koževnikov v citované práci, str. 31, 33, 34.



b) Z uvedeného přehledu vývoje účasti lidu na výkonu soudnictví na území SSSR je patrné, že lidové přisedící se na projednávání a rozhodování věcí náležejících do pravomoci soudů podíleli hned od počátku *jen u soudů prvního stupně*. U soudů druhého stupně působili výlučně stálí soudci (soudci z povolání).

Jaké byly motivy pro přijetí této úpravy?

Jako hlavní důvod je uváděn kasační (kasačně revisní) princip sovětského opravného řízení, zavedený v řízení u sovětských soudů již od vydání dekretů o soudu č. 1 a č. 2, jimiž současně byl zrušen dosud platný princip apelace (čl. 2 odst. 4 dekretu č. 1, čl. 4 odst. 1 dekretu č. 2). Kasační soud mohl zrušit rozhodnutí soudu prvního stupně, buď když shledal podstatné porušení zákona, nebo když rozhodnutí soudu prvního stupně bylo vzhledem k okolnostem případu zřejmě nespravedlivé (čl. 5 odst. 1 dekretu o soudu č. 2). Kasační princip byl zaveden jak v občanském, tak i v trestním soudním řízení. Soud druhého stupně mohl rozhodnutí soudu prvního stupně jen potvrdit nebo zrušit. Skutkový stav sám nezjišťoval, ani ho nedoplňoval. Také podle nyní platného kasačně revizního systému upraveného v procesních předpisech sovětský soud druhého stupně nedoplňuje skutkový stav zjištěný soudem prvního stupně a rozhodnutí soudu prvního stupně může změnit jen v případě, že soud prvního stupně zjistil správně skutkový stav, ale věc nesprávně hodnotil po právní stránce. Jinak může rozhodnutí soudu prvního stupně jen potvrdit nebo zrušit.<sup>22)</sup>

Soud druhého stupně při takové úpravě opravných prostředků a přezkumného oprávnění řeší převážně právní otázky. Protože těžiště činnosti laického prvku při výkonu soudnictví — jak je obecně uznáváno — spočívá v uplatnění životních zkušeností při zjišťování skutkového stavu, nejví se účast lidu účelnou při kasačním (kasačně revizním) systému opravného řízení, při němž soud druhého stupně skutkový stav sám ani nezjišťuje, ani nedoplňuje.

Pokud jde o *početní složení senátů rozhodujících* u lidových soudů, je z uvedeného přehledu patrné, že v průběhu vývoje od VŘSR až do soudní reformy z r. 1922 docházelo k četným změnám zejména v rozsahu zastoupení lidových přisedících v jednotlivých senátech.

Příčin tohoto pestrého vývoje je několik. Předně při vypracování prvních sovětských právních norem, upravujících účast lidu na výkonu soudnictví, nebylo možno využít téměř žádných předchozích zkušeností. Tak široké zapojení občanů do činnosti soudů v rovnoprávném zastoupení nebylo v kapitalistických zemích, zejména v oblasti občanského soudního řízení nikdy provedeno.

Další skutečností, která měla vliv na realizaci účasti lidu na rozhodovací činnost soudů, byla nestabilizovaná politická a ekonomická situace v prů-

<sup>22)</sup> Názory na to, proč byl uplatněn v sovětském soudním řízení kasačně revizní princip a stanovisko k této úpravě, viz N. V. Krylenko: *Sud i pravo v SSSR. Část první*. Osnovy sudoustrojstva. Gosudarstvennoje izdatel'stvo 1927, Moskva, Lenin-grad, str. 61, sl., 73.



běhu VŘSR, občanské války a zahraniční intervence, která si vynucovala četná dočasná opatření odpovídající konkrétním podmínkám v určitém časovém úseku.

Různý přístup k řešení problematiky demokratizace justice včetně formy a rozsahu účasti lidu se projevil také v období, kdy se na výkonu státní moci vedle komunistů podíleli příslušníci levých sociálních revolucionářů (eserů), tj. od konce r. 1917 do července 1918. Svůj vliv eserů uplatnili zejména při vypracování dekretu o soudu č. 2. Z obsazení soudů při rozhodování jednotlivých trestních činností a občanskoprávních věcí (samosoudce při rozhodování o rozvodech a v nesporném řízení podle Řádu o jednotném lidovém soudu, senáty složené ze stálého soudce a 12 lidových přisedících při rozhodování trestních věcí podle dekretu o soudu č. 2), je patrna snaha o obnovu starých smírčích soudů a porotních soudů.

Teprve po likvidaci kontrarevoluce, občanské války a zahraniční intervence bylo možno přikročit k jednotné úpravě rozsahu zapojení občanů do činnosti soudů.

c) Které argumenty rozhodly pro tříčlenný senát složený ze soudce a 2 lidových přisedících při zásadně rovném postavení soudců i lidových přisedících?

Návrat k instituci smírčích soudců bývalé carské soudní soustavy, kteří rozhodovali vždy monokraticky, nebyl možný jednak z politických důvodů, jednak proto, že u všech sovětských soudů ihned od počátku jejich existence byl uplatněn princip sborového rozhodování. Také zapojování občanů do činnosti soudů ve funkci porotců nepřicházelo v úvahu, zejména ne v té formě porotních soudů, uplatněné tehdy v kapitalistických zemích evropského kontinentu, kdy porotci rozhodovali jen o otázkách viny a ani soudci, ani porotci neměli při rozhodování vzájemně rovnoprávné postavení.

Při zavádění tříčlenného senátu s účastí soudce z povolání a 2 lidových přisedících jako jediné a trvalé formy zapojení občanů do výkonu soudnictví u sovětských soudů se při reformě v r. 1922 vycházelo nepochybně již ze zkušeností získaných s touto úpravou od vzniku prvních sovětských soudů podle dekretu o soudu č. 1.

Otázka rozsahu účasti sovětských občanů v senátech sovětských soudů zajímala pochopitelně v široké míře sovětské politiky, legislativní pracovníky, pracovníky právní vědy i představitele praxe. Velkou pozornost jí věnovali ve svých pracích zejména významní právní teoretikové tehdejší doby P. I. Stučka a N. V. Krylenko.

Stučka, zabývající se právní úpravou účasti lidu na výkonu soudnictví u místních lidových soudů podle dekretu o soudu č. 1 uvádí, že tříčlenné senáty složené ze stálého soudce a 2 lidových přisedících, byly v dekretu o soudu č. 1 stanoveny jen z ekonomických důvodů, aby při širší účasti lidových přisedících nevznikaly nadměrné náklady. Podle Stučkova názoru však nebylo v rozporu s duchem dekretu o soudu č. 1, jestliže v senátech lidového soudu se účastnili 4, 6 nebo i více lidových přisedících. Argumentoval tvrzením, že čím závažnější je projednávaná věc, tím žádoucnější je větší



počet lidových přísedících.<sup>23)</sup> Stučkovo stanovisko však nebylo potvrzeno praxí. Při legislativní úpravě senátů pro rozhodování závažných trestných činů (stálý soudce a 6 lidových přísedících) v Řádu o jednotném lidovém soudu z r. 1918 se vycházelo rovněž z předpokladu, že větší počet lidových přísedících přispěje ke kvalitnějšímu rozhodování věcí. Zkušenosti získané s tímto složením soudních sborů však ukázaly, že v nich docházelo při rozhodování ke stejným nedostatkům, jaké se projevovaly v senátech, v nichž působili jen 2 lidové přísedící.<sup>24)</sup>

N. V. Krylenko jako dlouholetý prokurátor RSFSR, který se také podílel na přípravě soudní reformy z r. 1922, mohl již využít dlouhodobějších zkušeností získaných u sovětských soudů se senáty složenými ze soudce a 2 lidových přísedících, a na základě těchto zkušeností dochází k závěru, že tříčlenný sbor, složený ze stálého soudce a 2 lidových přísedících, je nejpružnější a uspokojuje všechny požadavky soudní politiky. Zdůrazňuje, že sovětské lidové přísedící mají stejná práva jako soudci, a že od stupně jejich kulturnosti a iniciativy odvisí stupeň jejich samostatnosti.<sup>25)</sup>

d) Z provedeného rozboru účasti lidu na výkonu soudnictví u sovětských soudů vyplývají tyto závěry:

aa) sovětské občany se podíleli na výkonu soudnictví ve funkci lidových přísedících hned od počátku vzniku sovětských soudů, a to vždy jen u soudů rozhodujících v prvním stupni;

bb) od soudní reformy z r. 1922 až do současné doby jedinou formou účasti laického živlu na rozhodovací činnosti soudů jsou tříčlenné sbory, složené ze soudce z povolání a 2 lidových přísedících.

Jen zcela výjimečně může být předseda — soudce z povolání podle ustanovení zákonů o organizaci soudů některých svazových republik (např. RSFSR) dočasně zastupován lidovým přísedícím.

cc) V senátech rozhodujících za účasti lidu mají lidové přísedící vždy početní převahu nad soudci.

3. Také v ostatních evropských socialistických zemích byla ihned po převzetí moci dělnickou třídou prosazována široká účast občanů na výkonu soudnictví jako jeden z nejvýraznějších projevů demokratizace justice. Při uskutečňování principu účasti lidu na výkonu soudnictví mohlo být již využíváno v široké míře zkušeností získaných v SSSR. V průběhu vývoje složení senátů, rozhodujících za účasti soudců z lidu, byla i v ostatních evropských socialistických zemích značná různost. Ani v současné době není složení senátů rozhodujících v prvním stupni zcela jednotné, tak jako v SSSR.

Tříčlenné sbory, složené ze soudce z povolání a 2 soudců z lidu, působí

<sup>23)</sup> P. I. Stučka: *Narodnyj sud v voprosach i otvetach*, str. 8, 33.

P. I. Stučka: *Izbrannyje proizvedenija po marksistsko-leninskoi teorii prava*. Latvijskoe gosudarstvennoe izdatelstvo, Rīga 1964, str. 237, 238.

<sup>24)</sup> M. V. Koževnikov v citované práci, str. 66.

<sup>25)</sup> N. V. Krylenko: v citované práci, str. 60.



při rozhodování v prvním stupni u základního článku soudní soustavy v ČSSR, Bulharsku, Jugoslávii (u obecních soudů i u hospodářských soudů), v Maďarsku, NDR, Polsku a Rumunsku. V některých z těchto zemí však vedle tříčlenných senátů rozhodují v prvním stupni i pětičlenné senáty, složené za 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu. Takto složené senáty se vyskytují v ČSSR (u krajských soudů), v Jugoslávii, Polsku a Rumunsku. Rozhodují o trestných činech větší společenské nebezpečnosti, popř. o trestných činech komplikovanějších a obtížnějších.

*U soudů druhého stupně* je účast lidu na výkonu soudnictví realizována v NDR u krajských soudů a u Nejvyššího soudu, ale jen ve věcech pracovních. U krajského soudu rozhoduje senát složený ze soudce a 2 soudců z lidu, u Nejvyššího soudu ve složení 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu. V širším rozsahu jsou občané zapojeni do výkonu soudnictví u soudů druhého stupně v Jugoslávii, v trestních i občanskoprávních věcech, kde rozhodují pětičlenné senáty složené ze 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu. V ostatních zemích rozhodují v druhém stupni zpravidla tříčlenné sbory, složené jen ze soudců z povolání.

4. V mnohém směru byl odchýlný vývoj v Československu. Rozsah účasti lidu na výkonu soudnictví byl od nabytí účinnosti zákona o zlidovění soudnictví (zák. č. 319/1948 Sb.), tj. od 1. února 1949 nejširší ve srovnání s ostatními evropskými socialistickými zeměmi. Lid se podle této úpravy účastnil rozhodování v trestních i občanskoprávních záležitostech v prvním i druhém stupni, dokonce i při rozhodování o stížnosti pro zachování zákona. Ve všech senátech (s jedinou výjimkou při rozhodování o stížnosti pro zachování zákona) převažovali početně soudci z lidu nad soudci z povolání.

V pozdějším vývoji došlo k modifikaci potud, že při rozhodování v druhém stupni, početní vztah mezi soudci z povolání a soudci z lidu byl změněn ve prospěch profesionálních soudců. Rozhodovaly pětičlenné senáty složené ze 3 soudců z povolání a 2 soudců z lidu.

Početní převaha soudců z povolání nad soudci z lidu byla zdůvodňována tvrzením, že při rozhodování v druhém stupni i v systému plného odvolání, platícím v ČSSR, jsou řešeny převážně otázky právní, vyžadující odborné právníké vzdělání, které lze předpokládat jen u soudců z povolání.

V současné právní úpravě účasti lidu na výkonu soudnictví v ČSSR při rozhodování v prvním stupni existují jen senáty tříčlenné (soudce a 2 soudci z lidu), nebo pětičlenné (2 soudci a 3 soudci z lidu), v nichž početně převažují soudci z lidu, nad soudci z povolání.

5. Z uvedeného přehledu rozsahu účasti lidu na výkonu soudnictví v SSSR a v ostatních evropských socialistických zemích je patrné, že zásadně rozhodují senáty, v nichž je zajištěna početní převaha soudců z lidu nad soudci z povolání. Jen výjimečně rozhodují senáty s paritním zastoupením soudců z povolání a soudců z lidu nebo senáty, kde početně převažují soudci z povolání. První případ se vyskytuje v NDR u krajského soudu v trestních věcech značného rozsahu. Jde-li o věc takového charakteru, může předseda



krajského soudu rozšířit pravidelný senát (soudce a 2 soudci z lidu) o dalšího soudce. Druhý případ (širší účast soudců z povolání než soudců z lidu) se vyskytuje v Jugoslávii u vyšších hospodářských soudů, které jako soudy druhého stupně rozhodují v senátech složených ze 2 soudců z povolání a 1 soudce z lidu.

Význam, jaký je v socialistických zemích přikládán zásadě účasti lidu na výkonu soudnictví, je patrný i ze skutečnosti, že tato zásada je formulována jako zásada ústavní. Umožnění širokým kruhům občanů podílet se na rozhodovací činnosti soudů je významnou součástí obecného demokratizačního procesu v socialistických zemích, zajišťujícího občanům širokou účast na správě veřejných věcí ve všech oblastech.

Demokratismus principu účasti lidu na výkonu soudnictví je uznáván i mnohými právníky kapitalistických zemí. Pozitivně je hodnocen zejména význam účasti lidu pro posílení důvěry občanů v činnost soudů. Zdůrazňována je i nutnost demokratizace přístupu k funkci soudce-laika.<sup>26)</sup>

6. V souvislosti s uváděním v život principu účasti lidu na výkonu soudnictví vyvstává otázka nejvhodnějšího a nejúčinnějšího způsobu realizace tohoto principu, která vyvolává řadu dílčích problémů.

Pokud jde o složení soudních sborů, projednávajících a rozhodujících konkrétní záležitosti náležející do pravomoci soudů za účasti lidu, je nutné řešit problém:

a) zda v jednotlivém sboru (senátu) má být vždy větší počet soudců z lidu než soudců z povolání, či zda má být zvolena jiná početní relace mezi oběma kategoriemi soudců, a

b) jaké je optimální složení senátů, tj. jak početně velký senát má jednotlivé věci rozhodovat.

Ad a) Má-li účast lidu na rozhodovací činnosti soudů účinně přispět k demokratizaci výkonu soudnictví v socialistickém státě, a má-li se dosáhnout opravdové efektivnosti této účasti, je nutné, aby v soudních sborech, kde se zjišťuje skutkový základ projednávané záležitosti, byla zajištěna *početní převaha soudců z lidu nad soudci z povolání*. Nejde tu o preferování soudců z lidu ve vztahu k soudcům z povolání, ale o vytváření vhodných podmínek pro uplatnění stanovisek soudců z lidu při rozhodování jednotlivých záležitostí, a tím i pro uskutečnění opravdové rovnosti obou kategorií soudců, tak jak to předpokládají příslušná ustanovení ústavy a zákona o organizaci soudů a volbách soudců (úplné znění publikováno pod č. 19/1970 Sb.). Požadavek početní převahy soudců z lidu nad soudci z povolání se může zdát nelogický a rozporný s principem rovnosti obou kategorií soudců při rozhodování konkrétní věci, jak je formulován v § 100 odst. 2 ústavy a § 5 odst. 2 zák. č. 36/1964 Sb. ve znění pozdějších novel. Je však třeba vzít v úvahu, že soudci z lidu mají při výkonu soudcovské funkce obtížnější situaci ve srovnání se soudci z povolání. Jako občané — laici mají za partnery v soudních sborech odborně kvalifikované soudce z povolání s vysoko-

<sup>26)</sup> Viz např.: Tauno Tirkkonen v citované práci, str. 19, Fridrich Nowakowski: Reform der Laiengerichtsbarkeit in Strafsachen. Vídeň 1969, str. 25.



školským právnickým vzděláním, doplněným ještě v průběhu čekatelské praxe, často (u starších soudců z povolání) s dlouholetou odbornou praxí, s bohatými zkušenostmi v interpretaci a aplikaci právních předpisů. Takto vybavený soudce z povolání může při rozporném stanovisku na řešení určité otázky v průběhu rozhodování spíše přesvědčit soudce z lidu o správnosti svého stanoviska než naopak. Dá se předpokládat, že soudci z lidu budou daleko častěji přicházet s názory odchylnými od názorů soudců z povolání a že své názory budou důsledněji hájit, jestliže budou v soudním sboru v početní převaze. Při početní převaze se soudci z lidu snáze zbaví ev. ostychu při uplatňování svých názorů na věc a vytvoří se předpoklad pro zvýšení aktivity soudců z lidu při projednávání a rozhodování jednotlivých věcí. Cílem samozřejmě není podněcovat aktivitu soudců z lidu za každou cenu, nebo prosazovat stanovisko soudců z lidu bez ohledu na jeho správnost, ale jde o vytvoření prostředí vzájemné spolupráce, při níž soudci z povolání uplatňují svou odbornost a soudci z lidu své životní zkušenosti, za podmínek pokud možno pro obě kategorie stejných.

I při těchto vztazích vzájemné spolupráce však nelze předpokládat, že postoje soudců z povolání a soudců z lidu k jednotlivým otázkám budou vždy zcela konformní, přesto že obě kategorie soudců v socialistické společnosti vycházejí z těchže právních a politických názorů a jsou vázáni týž právním řádem socialistického státu. To prokázal i průzkum, který v letech 1964–1966 byl proveden u polských soudů v trestním řízení širokým kolektivem vytvořeným v Ústavu právních věd Polské akademie, do jehož činnosti byli zapojeni právní teoretikové i praktikové.<sup>27)</sup> Průzkum, který kromě jiného byl zaměřen na zjišťování různosti stanovisek soudců z povolání a soudců z lidu, byl proveden u tříčlenných senátů složených ze soudce a 2 soudců z lidu, tedy u senátů s převahou laiků. V průběhu průzkumu byly konstatovány rozdílné názory mezi soudci z povolání a soudci z lidu na otázku viny nebo trestu v konkrétní věci. Téměř ve 40 % zkoumaných případů byl zjištěn vliv soudců z lidu v poradě na meritorní rozhodnutí ve věci. Bylo konstatováno, že uplatnění samostatných názorů soudců z lidu, odchylných od názorů soudců z povolání se vyskytovalo častěji při rozhodování o výši trestu než při rozhodování o vině. Vzhledem k těmto poměrně příznivým zjištěním ohledně aktivity soudců z lidu, nebyl v závěrech, hodnotících výsledky průzkumu, učiněn žádný návrh na ev. změnu ve složení senátů, zejména pokud jde o početní relaci mezi soudci z povolání a soudci z lidu.

Obdobný výzkum jako v Polsku, byl proveden i v Rakousku.<sup>28)</sup> Byl zaměřen zejména na otázku, jak často došlo k názorovým rozdílům při po-

<sup>27)</sup> Výsledky tohoto průzkumu byly publikovány pod redakcí S. Zawadzkiego i L. Kubickiego v práci: *Udział lawników w postępowaniu karnym. Opinie i rzeczywistość*. Warszawa 1970. Viz moji recenzi této práce v *Právniku* č. 12/1971, str. 1035–1038.

<sup>28)</sup> Frassine J., Piska K., Zeisel H.: *Die Rolle der Schöffen in der österreichischen Straßgerichtsbarkeit*, Vídeň 1970. V práci jsou obsaženy výsledky průzkumu prováděného v letech 1967 a 1968 Ústavem pro vyšší studia a vědecký výzkum v Rakousku.



radě soudního sboru mezi kmety (název rakouských soudců z lidu) a soudci z povolání, pokud jde o vinu obžalovaného a výši trestu, který měl být uložen, a jakým způsobem tyto názorové rozdíly byly vyřešeny, nebo jak se projevíly v rozsudku. Výzkum byl proveden u zemského soudu pro trestní věci (kmetský soud) ve Vídni. Kmetské soudy v Rakousku rozhodují, jak již bylo uvedeno, v senátě složeném ze dvou soudců z povolání a dvou kmetů.

Rakouský průzkum dospěl ke stejnému zjištění jako průzkum polský potud, že rozdíly v názorech soudců z povolání a kmetů se častěji vyskytovaly při určování výše trestu, než při stanovení viny.

Z 550 zkoumaných případů (tj. 36 % všech případů projednávaných v r. 1967 u vídeňského kmetského soudu), došlo k různosti názorů mezi soudci z povolání a kmety o otázce viny v 25 případech, tj. v 4,6 % případů. Z těchto 25 případů byli kmeti ve 3 případech pro odsouzení podle obžaloby, kdežto soudci hlasovali pro zproštění, v 9 případech byli kmeti pro odsouzení obžalovaného pro mírněji trestaný trestný čin, v 11 případech byli kmeti pro zproštění, kdežto soudci pro odsouzení a ve 2 případech byl jeden kmet pro odsouzení podle obžaloby, druhý pro zproštění. Na konci porady z těchto 25 případů zůstala nejednotnost názorů mezi soudci a kmety jen ve 4 případech (0,7 %) a jen v těchto 4 případech došlo k vydání jiného rozhodnutí, než by vydali soudci, kdyby rozhodovali bez účasti kmetů.

Z celkového počtu případů, kdy obžalovaný byl uznán vinným (132 případů ze 483 zkoumaných), ovlivnili kmeti výši uloženého trestu v 3,7 % případů. Z toho bylo 3,5 % případů, kdy prosadili mírnější trest a jen v 0,2 % případů, se jim podařilo prosadit trest přísnější.

Z výsledků průzkumu je patrné, že ve smíšeném senátě složeném paritně ze soudců z povolání a soudců-laiků laičtí soudci prosadili svá stanoviska, odlišná od stanovisek soudců z povolání jen v malém počtu případů.

Výsledků průzkumu využil F. Nowakowski ve svém referátu na IV. sjezdu rakouských právníků ve Vídni 1970, kde se jednalo o reformu účasti laiků na výkonu soudnictví v Rakousku, zejména o přeměně porotních soudů na soudy kmetské, podle vzoru NSR, Francie a Itálie a o rozšíření účasti kmetů u kmetských soudů. Pokud jde o kmetské soudy, dospěl Nowakowski na základě průzkumem zjištěného malého vlivu kmetů na rozhodování soudů, při jejich paritním zastoupení se soudci z povolání k závěru, že by dosa-  
vadní počet kmetů (2) měl být rozšířen na 3, aby tak vznikla početní převa-  
ha kmetů nad soudci z povolání (2 soudci a 3 kmeti) a posíleno jejich postavení v soudních senátech.<sup>29)</sup>

Pro podporu téze, že soudci z lidu mají mít početní převahu v soudních sborech nad soudci z povolání, při zjišťování skutkového základu v prvním stupni nemá-li instituce soudců z lidu být jen formální, lze uvést také zku-  
šenostní poznatky získané v došavadním vývoji výkonu socialistického soud-  
nictví v evropských socialistických zemích. Až na nepatrné výjimky jsou

<sup>29)</sup> F. Nowakowski v citované práci, str. 107, sl., 130.



trestní i občanskoprávní věci rozhodovány ve sborech s početní převahou soudců z lidu (soudce z povolání a 2 soudci z lidu, ev. 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu) a v žádné ze socialistických zemí nebyly vzneseny zásadní kritické připomínky k tomuto početnímu zapojení laiků.

Početní převaha soudců z lidu nad soudci z povolání by měla být zachována i v budoucnosti při ev. novelizaci zákona č. 36/1964 Sb. ve znění pozdějších novel.

Ad b) Otázku optimálního složení senátů, rozhodujících za účasti soudců z lidu, tj. jak početně velký senát má jednotlivé věci rozhodovat, nelze zodpovědět bez předchozího solidního průzkumu jak se osvědčuje dnes platná skladba senátů, tj. tříčlenné senáty složené ze soudce a 2 soudců z lidu a pětičlenné senáty s účastí 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu.

Vyjádřit by se měli především ti, kteří se s uvedenou problematikou setkávají při výkonu svých funkcí, tj. soudci z povolání, soudci z lidu, prokurátoři a advokáti, mající v tomto směru bohaté zkušenosti. Při řešení této problematiky bez hlubší znalosti praxe vzniká vždy nebezpečí určitého akademismu.

Při zhodnocení dosavadního vývoje početního stavu smíšených senátů v ČSSR i v ostatních evropských socialistických zemích lze však dospět k závěru, že výrazné zvyšování počtu soudců z lidu v jednotlivých senátech a tím vytváření výraznější početní převahy soudců v lidu nad soudci z povolání než je tomu dosud, by samo o sobě nemuselo vést ke zkvalitnění soudcovského rozhodování, naopak vzniklo by nebezpečí těžkopádnosti a zdlouhavosti řízení a zejména porad soudního sboru při usnášení rozhodnutí. Docházelo by také v celostátním měřítku k velkým časovým ztrátám na pracovištích soudců z lidu a k zvýšeným finančním nákladům. V právní teorii socialistických zemí se návrhy na rozsáhlejší rozšíření počtu soudců z lidu vyskytují jen zcela ojediněle. Proto návrh F. Burlackého<sup>30)</sup> na rozšíření počtu soudců z lidu v senátech sovětských soudů na 12, což v podstatě by znamenalo obnovu porotních soudů v SSSR, předložený v souvislosti s prosazováním linie stále širšího zapojování občanů do výkonu soudnictví u sovětských soudů, nenalezl širší odezvy ani v právní teorii, ani v sovětské legislativní praxi.

Také k řešení problému, zda pro zapojení občanů do činnosti soudů má být uplatněn ve všech případech jednotný senát, jako je tomu v SSSR, a v jakém složení má tento senát působit (zda tříčlenný – soudce z povolání a 2 soudci z lidu, nebo pětičlenný – 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu, popř. i jiný), anebo zda mají být vytvářeny diferencované senáty podle povahy projednávané věci v souladu s právní úpravou v ČSSR, Jugoslávii, NDR, Polsku a Rumunsku, by bylo třeba hlubšího zhodnocení dosavadních zkušeností, a to v oblasti trestního řízení i v oblasti občanského soudního řízení.

Ale i bez tohoto průzkumu lze považovat argumenty uváděné v právních

<sup>30)</sup> F. Burlacki: Voprosy gosudarstva v proekte programmy KPSS. Kommunist č. 13/1961, str. 37.



úpravách socialistických zemí, které zavedly pětičlenné senáty vedle senátů tříčlenných za přesvědčivé. Pětičlenným senátům je zpravidla svěřováno rozhodování o závažných trestných činech, na které zákon ukládá trest smrti nebo trest dlouhodobého odnětí svobody, dále o trestných činech komplikovaných po stránce skutkové i právní, kde rozšíření soudního sboru o jednoho soudce z povolání a jednoho soudce z lidu se jeví být účelným pro dosažení kvalitního projednání i rozhodnutí věci a pro posílení socialistické zákonnosti v činnosti soudců. Při tom zvýšení nákladů spojené se zřizováním rozšířených senátů nemůže být nijak výrazné, vzhledem k tomu, že počet trestných činů, o nichž pětičlenné senáty rozhodují, není velký. Na druhé straně kvalitní rozhodování v prvním stupni v těchto rozšířených senátech může vést ke snížení počtu odvolání a stížností pro porušení zákona a tím k snížení nákladů u vyšších soudů. Argumenty, zde uvedené ve prospěch pětičlenných senátů, nelze bohužel t. č. prokázat, právě proto, že chybí průzkum zkušeností dosud získaných s těmito senáty a nejsou k dispozici ani potřebné statistické údaje.

7. V posledních letech dochází v četných evropských zemích socialistického tábora k omezení účasti lidu na výkonu soudnictví tím, že projednávání a rozhodování některých trestních i občanskoprávních věcí je u soudů prvního stupně svěřováno jednomu soudci z povolání jako samosoudci, popř. jsou smíšené senáty složené ze soudců z povolání a soudců z lidu nahrazovány senáty, složenými jen ze soudců z povolání.

K zvlášť rozsáhlému omezení účasti soudců z lidu došlo v Rumunsku. Rumunské okresní soudy rozhodují v senátech s účastí soudců z lidu (soudce z povolání a 2 soudci z lidu) jen o trestných činech porušení předpisů o bezpečnosti práce a o některých pracovněprávních záležitostech, např. o sporech o zrušení pracovního poměru. Soudci z lidu se podílejí také na rozhodování některých závažných trestných činů u krajských soudů v pětičlenných senátech (2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu). V ostatních záležitostech patřících do věcné příslušnosti okresních soudů rozhodují 2 soudci z povolání a dojde-li k rovnosti hlasů při poradě, je senát rozšířen o dalšího soudce z povolání.

V Polsku může obsazení soudů, zejména pokud jde o účast lidu na rozhodování, ovlivnit ve značném rozsahu předseda okresního a krajského soudu. Je oprávněn rozhodnout, že v trestním řízení nebo v občanském soudním řízení bude určitá věc, o níž má podle předpisů soudních řádů jednat tříčlenný senát s účastí 1 soudce z povolání a 2 soudců z lidu, svěřena k projednání a rozhodnutí senátu složenému ze tří soudců z povolání. V řízení zjednodušeném, v řízení urychleném a v řízení o přestupcích, kde zásadně rozhoduje tříčlenný senát (soudce a 2 soudci z lidu), může předseda stanovit, že v konkrétní věci bude rozhodovat samosoudce. Samosoudce rozhoduje i v řízení o soukromožalobních činech, pokud předseda okresního soudu nepředá věc tříčlennému senátu, s účastí soudců z lidu.

Polská právní úprava vzbuzuje závažné pochybnosti o její správnosti, a to zejména v tom směru, že rozhodnutí otázky, zda v konkrétní věci bude



soud rozhodovat s účastí soudců z lidu, což by mělo být vždy upraveno zákonem, je svěřeno předsedovi soudu. Podle příslušných předpisů trestního řádu a občanského soudního řádu může předseda soudu přenést rozhodování věci od smíšeného senátu na senát složený jen ze soudců z povolání, uzná-li to za vhodné, vzhledem k zvláštní obtížnosti věci. Stanoviska předsedů soudů při rozhodování, kterému senátu bude věc svěřena, mohou být v praxi motivována subjektivními hledisky, takže není vyloučeno, že tytéž věci budou v obvodu různých soudů rozhodovány v některých případech za účasti lidu, v jiných jen soudci z povolání.

V Maďarsku došlo k omezení účasti lidu na výkonu soudnictví v občanském soudním řízení vydáním novely k občanskému soudnímu řádu v roce 1972, která nabyla účinnosti dnem 1. ledna 1973 (zák. opatření č. 26/1972, publikované v Magyar Közlöny z 26. 11. 1972 č. 94). Podle ustanovení novelizovaného § 11 o. s. ř. rozhodují samosoudci spory o duševní tvorbu, spory vlastnické (s výjimkou sporů o rušení držby, sporů sousedských a sporů o odškodnění při vyvlastnění), spory závazkové (s výjimkou sporů ze smluv o výživném a o důchodu), spory v dědických věcech (s výjimkou sporů z dědických smluv), spory o výživné na děti, majetkové spory manželské, (pokud se současně neřeší spory o manželství), dále záležitosti týkající se soudního výkonu rozhodnutí a konečně další spory, které zákon přikazuje k rozhodnutím samosoudcům.

V Bulharsku rozhoduje samosoudce v trestním řízení pouze o trestných činech soukromožalobních, v SSSR rozhodují u okresních soudů samosoudci jen o trestném činu drobné spekulace a drobného chuligánství.

K žádnému omezení účasti lidu na výkonu soudnictví nedošlo v NDR.

Právní úprava účasti lidu na výkonu soudnictví v ČSSR byla nově provedena ústavním zákonem č. 155/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy. Podle čl. 100 odst. 1 Ústavy v novelizovaném znění, rozhoduje v řízení před soudem senát nebo jediný soudce. Podrobnější ustanovení u kterých senátů a v kterých věcech rozhoduje jediný soudce, obsahují soudní řády.

V oblasti trestního soudnictví je rozsah účasti lidu upraven trestním řádem ve znění zákona č. 149/1969 Sb. a v občanském soudním řízení občanským soudním řádem ve znění zákona č. 158/1969 Sb., kterým se doplňují a mění občanský soudní řád, notářský řád a zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním.

V trestním řízení rozhodují u okresních soudů samosoudci o přečinech a o trestných činech taxativně uvedených v § 314a odst. 1 tr. ř.

Přesto, že jde o trestné činy uvedené v § 314a, odst. 1 tr. ř., rozhoduje o nich senát, jestliže řízení se koná proti mladistvému, proti uprchlému, proti osobě, která je zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům je omezena, anebo jsou-li vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit, dále proti osobě, která byla soudem již odsouzena jako zvlášť nebezpečný recidivista, nebo jestliže má být uložen souhrnný trest a dřívější trest byl uložen v řízení před senátem (§ 314a odst. 2 tr. ř.).



O jiných, než v § 314a, odst. 1 tr. ř. uvedených trestných činech, náležejících do věcné příslušnosti okresních soudů jako soudů 1. stupně rozhodují tříčlenné senáty složené ze soudce z povolání a 2 soudců z lidu.

O trestných činech, o nichž přísluší rozhodovat krajskému soudu v prvním stupni, rozhodují pětičlenné senáty, v nichž zasedají 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu. Podle § 17 tr. ř. krajský soud koná v prvním stupni řízení o trestných činech, pokud na ně zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně 5 let, anebo pokud je na ně možno uložit trest smrti. Kromě toho rozhoduje krajský soud v prvním stupni i o některých dalších trestných činech, i když dolní hranice trestu odnětí svobody zákonem na ně uloženého je nižší. Jsou to trestné činy teroru, záškodnictví, sabotáže, podvracení republiky, poškozování státu světové socialistické soustavy a všechny trestné činy podle zákona na ochranu míru. Obdobně je upravena účast lidu na výkonu soudnictví i v řízení před vojenskými soudy.

V občanském soudním řízení je účast lidu na výkonu soudnictví zajištěna u okresních soudů při projednávání a rozhodování pracovních věcí a pokud zákon nestanoví jinak, i ve věcech upravených zákonem o rodině. Soudci z lidu se v občanském soudním řízení účastní také u krajských soudů při přezkoumávání rozhodnutí ve věcech důchodového zabezpečení. Smíšené senáty v občanském soudním řízení, jak u okresních soudů, tak i u krajských soudů, jsou složeny ze soudce a 2 soudců z lidu.

Novou právní úpravou, která nabyla účinnosti dnem 1. ledna 1970, došlo k podstatnému omezení účasti lidu na výkonu soudnictví v prvním stupni a k její úplné likvidaci v řízení u soudů druhého stupně.

Omezení účasti lidu na výkonu soudnictví v občanském soudním řízení zdůvodňuje důvodová zpráva k zákonu č. 158/1969 Sb. požadavkem „využívat bohatých životních zkušeností soudců z lidu tam, kde těžiště případu je v řešení skutkových otázek, a to jsou především věci pracovní a rodinné. V ostatních věcech, zejména ve sporech majetkové povahy, kde jde spíše o řešení právních otázek, nemohla být podle dosavadních zkušeností účast soudců z lidu účinně a hospodárně využita“.

Toto odůvodnění je zaměřeno v první řadě na projednávání a rozhodování u soudů prvního stupně. Ohledně řízení u soudů druhého stupně argumentovala právní teorie a právní praxe tvrzením, že v druhém stupni převažuje řešení právních otázek nad otázkami skutkovými, a že proto není tu účast lidu ani nutná ani účelná.

Omezení účasti lidu na činnosti soudů, neznamená tedy ústup od demokratického principu účasti lidu na výkonu soudnictví. Šlo tu, jak vyplývá z důvodové zprávy, o to, dosáhnout vyšší efektivity takové účasti. Nová úprava zapojení občanů do činnosti soudů reagovala také na konkrétní situaci, která se vytvořila před vydáním novely, kdy se projevovala značná pasivita soudců z lidu a vznikaly potíže při obsazování senátů.

Hlubší hodnocení provedené úpravy, zejména v tom směru, zda se plně osvědčila, bude možné teprve po větším časovém odstupu, až budou získány dlouhodobější zkušenosti praxe.



Při ev. novém hodnocení rozsahu platné úpravy účasti lidu na výkonu soudnictví v občanském soudním řízení bylo by účelné znovu zvážit, zda by neměla být obnovena účast lidu na výkonu soudnictví ve věcech pracovních i při projednávání a rozhodování těchto věcí u soudů druhého stupně.

Pro obnovu dřívější úpravy, kdy ve druhém stupni rozhodovaly vždy senáty za účasti soudců z lidu, a to buď senáty složené ze dvou soudců z povolání a 3 soudců z lidu (podle zákona č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví), nebo ze 3 soudců z povolání a 2 soudců z lidu (podle § 18 zák. č. 62/1961 Sb. o organizaci soudů a podle zákona č. 36/1964 Sb. v původním znění, mluví argumenty politické a argumenty právní.

Požadavek účasti pracujících na výkonu soudnictví při projednávání a rozhodování sporů vznikajících z pracovněprávních vztahů a ze vztahů učňovských, byl vytyčován dělnickou třídou jako jeden z jejích dílčích požadavků již v období kapitalismu, a to pro celé řízení, nejen pro řízení v prvním stupni.

Vycházíme-li z téze, že účast lidu na výkonu soudnictví je žádoucí o účelná tam, kde dochází ke zjišťování skutkového základu projednávané věci, pak nepochybně lze životních zkušeností soudců z lidu neefektivněji využít při projednávání a rozhodování u soudů prvního stupně. Není účelná při projednávání a rozhodování věcí v druhém stupni v zemích, ve kterých v opravném řízení je uplatněn systém kasační, kasačně revizní nebo revizní, při nichž zásadně nedochází k provádění nových důkazů a doplňování skutkového základu a ke změně rozhodnutí může dojít při rozhodování v druhém stupni jen když soud prvního stupně správně zjistil skutkový základ. V ČSSR je však v občanském soudním řízení uplatněn princip plné apelace, umožňující uvádět v odvolání nové skutečnosti a nabízet nové důkazy a soud druhého stupně může dokazování opakovat nebo jej i doplnit, nejde-li o rozsáhlejší doplnění a lze-li je provést bez průtahů (§ 213 o. s. ř.). Na základě takto doplněného skutkového stavu a dále i v případě, že soud prvního stupně správně zjistil skutkový stav, ale ve věci nesprávně rozhodl, může soud druhého stupně rozhodnutí soudu prvního stupně změnit (§ 220 o. s. ř.).

Problematika obnovení účasti lidu na výkonu soudnictví u soudů druhého stupně v pracovněprávních věcech by mohla být snadněji řešena, kdyby bylo možné návrh na její obnovu doložit údaji, jak často je v pracovněprávních věcech u soudů druhého stupně skutkový stav doplňován a jak často dochází ke změně rozhodnutí soudu prvního stupně. Z těchto údajů by také daleko přesvědčivěji vyplynul závěr o účelnosti soudců z lidu při projednávání těchto věcí u soudů druhého stupně. V tomto směru bohužel statistická data nejsou k dispozici. Lze uvést jen údaje týkající se všech věcí projednávaných v občanském soudním řízení u soudů ČSSR v r. 1967.<sup>31)</sup>

<sup>31)</sup> Data z r. 1965 a některé další argumenty viz Plundr: Účast lidu na výkonu soudnictví, Socialistická zákonost č. 1/1968.



V tomto roce bylo projednáno v ČSSR u soudů prvního stupně

|                                                                                                             |                  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|
| celkem sporů                                                                                                | 102 302,         |
| z toho pracovních sporů                                                                                     | 22 726.          |
| Odvolání bylo podáno ve věcech občanskoprávních včetně věcí pracovních celkem                               | 11 398.          |
| V odvolacím řízení byl rozsudek soudu prvního stupně potvrzen v                                             | 6 462 případech, |
| změněn v                                                                                                    | 2 908 případech, |
| vyřízen smírem v                                                                                            | 467 případech,   |
| jinak vyřízen v                                                                                             | 1 561 případech. |
| V odvolacím řízení soud rozhodoval na základě skutkového stavu správně zjištěného soudem prvního stupně v   | 9 116 případech. |
| řízení bylo doplněno odvolacím soudem (výsledkem nového svědka, znaleckým posudkem, listinými důkazy aj.) v | 1 949 případech. |

Z uvedených statistických údajů je patrné, že soud druhého stupně měnil rozhodnutí soudu prvního stupně v 25,5 % případů, kdy bylo podáno odvolání, a že ke změně rozhodnutí došlo na základě skutkového stavu doplněného odvolacím soudem v 17,1 % případů, tedy v poměrně značném počtu případů. Ze statistických údajů však nelze zjistit, zda v pracovněprávních věcech je ve srovnání s ostatními věcmi projednávanými v občanském soudním řízení ve druhém stupni nějaká specifická odchylka od celkového průměru, pokud jde o změnu rozhodnutí na základě doplněného skutkového stavu.

K podpoře návrhu na obnovu účasti lidu na výkonu soudnictví v pracovněprávních věcech u soudů druhého stupně lze uvést, že taková úprava existuje u soudů v NDR, ačkoli v ostatních záležitostech rozhodují ve druhém stupni senáty složené jen ze soudců z povolání. Jako soudy druhého stupně rozhodují v pracovních věcech v NDR senáty krajských soudů a senáty Nejvyššího soudu NDR. Senát pro pracovněprávní věci krajského soudu rozhoduje ve druhém stupni ve složení soudce z povolání a 2 soudců z lidu, senát Nejvyššího soudu NDR je pětičlenný, za účasti 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu.

Návrhy na zapojení lidu do činnosti soudů při výkonu soudnictví v pracovněprávních věcech ve druhém stupni jsou podávány i v Polsku<sup>32)</sup> ačkoli v Polsku platí v opravném řízení princip revize, při němž soud druhého stupně skutkový základ zjištěný soudem prvního stupně nedoplňuje a rozhodnutí soudu prvního stupně může změnit, jen když soud prvního stupně skutkový základ správně zjištěl, ale nesprávně věc posoudil po právní stránce.

<sup>32)</sup> Marian Rybicki: *Ławnicy ludowi w sądach PLR*, Varšava 1968, str. 368.  
Marian Rybicki: *Z problematyki zakresu udziału ławników w postępowaniu sądowym. Państwo i prawo 7—8/1966*, str. 30.



Cílem tohoto článku bylo, jak plyne již z jeho názvu, věnovat pozornost některým problémům další demokratizace výkonu soudnictví jako části úkolu stanoveného v usnesení XIV. sjezdu KSČ, zabývat se otázkami rozvoje demokracie a upevňování socialistické zákonnosti.

Úkolem právní vědy v oblasti výkonu soudnictví, vyplývajícím ze sjezdových usnesení, je řešit problematiku prohlubování socialistického demokraticismu ve všech aspektech vztahujících se k činnosti soudů. Půjde, kromě jiného, o to, zkoumat účelnost a efektivnost některých právních institucí u nás již po delší dobu vyhlášených a zamýšlet se nad možností zvýšení jejich účinnosti (např. instituce společenských žalobců, společenských obhájců a přebírání záruk za nápravu obviněného v trestním řízení, účast národního výboru a společenské organizace v občanském soudním řízení aj.).

Bude také třeba věnovat pozornost problematice společenských soudů, které v současné době působí ve většině evropských socialistických zemí pod různými názvy a s různým obsahem pravomoci.

Rozvoj demokracie a upevňování socialistické zákonnosti je trvalým, historicky podmíněným úkolem socialistické společnosti, při jehož realizaci je nutno vycházet z konkrétní politicko-ekonomické situace, z dané etapy vývoje socialistické společnosti a z úrovně socialistického právního vědomí jejích členů.

Teoretický výzkum i legislativní řešení jednotlivých otázek dalšího zlidovění soudnictví musí proto vycházet ze správné analýzy konkrétní etapy vývoje a ze zevrubného hodnocení zkušeností dosud získaných v praxi soudů ČSSR i ostatních socialistických zemí.

ОТАКАР ПЛУНДР

#### К некоторым вопросам демократизации отправления правосудия

РЕЗЮМЕ

Демократизация отправления правосудия охватывает широкий круг проблем. Поэтому автор ограничивается только тремя аспектами, а именно: I. демократизация судебной системы, в частности ее упрощение, II. демократизация судопроизводства и III. участие народных масс в отпращивании правосудия как одно из наиболее ярких проявлений демократизации суда.

К п. I. Основная задача при демократизации судебной системы в ЧССР и других социалистических странах заключалась в создании простой и единой судебной системы, охватывающей общие и особые суды, максимально доступные для всех граждан, облегчающие рассмотрение и решение относящихся к их компетенции дел качественно и без излишней волокиты. Поэтому во всех европейских социалистических странах (кроме Югославии) перешли к системе двух инстанций.

Одной из важных предпосылок доступности судов для всех граждан следует считать также сосредоточение рассмотрения в первой инстанции преобладающего большинства дел, относящихся к подведомственности судов, в основном звене судебной системы, территориально наиболее близким к народным массам.



Автор в своей статье рассматривает, как отдельные европейские социалистические страны осуществили перестройку старой судебной системы в систему социалистическую и объем концентрации деятельности по вынесению решений в первой инстанции по делам, подведомственным судам, в основном звене судебной системы. Сравнение показывает, что максимальная концентрация была осуществлена в ЧССР, где районные суды, составляющие основное звено чехословацкой судебной системы, рассматривают в порядке гражданского судопроизводства все дела, отнесенные к гражданско-правовой подведомственности судов.

Автор указывает и на отрицательные стороны такой чехословацкой регламентации, особенно после федерализации отправления правосудия. При сосредоточении рассмотрения всех гражданско-правовых дел в первой инстанции в районных судах и при наличии системы двух инстанций, Верховный суд республики имеет возможность в рамках своей деятельности по рассмотрению конкретных дел оказывать влияние на единство судебной практики судов республики лишь в порядке рассмотрений жалобы о нарушении закона. В Верховном суде ЧССР возможность устанавливать единство практики районных и областных судов в гражданско-правовых делах еще более ограничена.

Автор поэтому рекомендует де леге ференда перенести рассмотрение в первой инстанции некоторых особо важных и сложных по фактическому составу и в правовом отношении гражданских дел в областные суды. Он также предлагает, чтобы эти дела рассматривались в областном суде присутствием в составе двух судей по профессии и трех судей из народа, как это имеет место при рассмотрении в областных судах уголовных дел. В статье автор излагает подобную регламентацию в других социалистических странах.

В качестве следующей демократической черты судебной системы ЧССР автор указывает последовательное обеспечение возможности обычных средств обжалования по уголовным и гражданским делам. Поэтому в ЧССР верховные суды республик и Верховный суд ЧССР никогда не рассматривают дел в качестве первой инстанции.

К п. II. Демократизация судопроизводства рассматривается автором в области гражданского судопроизводства и притом с двух точек зрения: 1. внедрения некоторых демократических элементов в ГПК ЧССР и 2. ускорении судебного производства.

1. Несомненным демократическим элементом в гражданском судопроизводстве ЧССР является последовательное проведение принципа материальной истины (например, в постановлении ч. 1 § 120, ч. 2 § 101 ГПК и др.).

Демократизм гражданского судопроизводства выражен и в постановлении § 5 ГПК, где на судей возлагается обязанность давать гражданам и организациям указания об их правах и обязанностях, содействовать им при осуществлении прав и всесторонне следить за тем, чтобы никто из-за недостатка правовых знаний не понес ущерба.

В гражданском судопроизводстве ЧССР была полностью отменена обязанность представительства адвокатом. Сторона может быть представлена любым дееспособным гражданином. Представительство в суде может взять на себя и профсоюзная или кооперативная организация, поскольку гражданин является ее членом.

Демократический характер носит и возможность участия народных комитетов и общественных организаций в гражданском судопроизводстве.

Предотвращению споров служит и обязанность судов по сигнализации, установленная в §§ 65 и 66 ГПК, обязующая суды уведомлять органы и организации о недостатках, обнаруженных в их деятельности, которые вели или могли бы вести к угрозе или нарушению прав кого-либо другого.

2. Ускорению гражданского судопроизводства в ЧССР содействовали, в частности, переход на систему двух инстанций, существенное упрощение процессуальных предписаний путем устранения излишнего формализма, облегчающего волокиту при рассмотрении отдельных дел и вынесении по ним решений, и возложение на суды обязанности обеспечить быструю и действенную охрану прав (§ 6 ГПК). Эта установленная в общей форме обязанность судов конкретизирована в ряде постановлений чехословацкого ГПК, измененного и дополненного законом № 49/1973 СЗ. На суды возложена обязанность подготовить рассмотрение дела так, чтобы по нему можно было



вынести решение, как правило, в одном заседании (ч. 1 § 114). В уже открытом производстве суд обязан действовать и без последующих ходатайств сторон (ч. 1 § 100). Рассмотрение может быть отсрочено лишь по важным основаниям (§ 119). Для объявления решения заседание можно отложить не более чем на три дня (ч. 2 § 156). Судебный приказ можно издать не только по ходатайству организации, но и отдельного гражданина. В порядке судебного приказа можно требовать уплаты денежной суммы до 5000 Кчс, а в том случае, когда право на ее уплату обосновывается выписью из книг внутригосударственного кредитного учреждения, можно требовать и высшую сумму. Новеллой было отменено до того времени обязательное примирительное производство по делам о расторжении брака. Постановление § 210<sup>a</sup> дает возможность судам изменить по собственной инициативе определение об обязанности уплатить судебные пошлины, определение, на основании которого еще не приобрело право иное лицо, кроме его обжаловавшего, и определение о наложении меры по поддержанию порядка в суде. В этой части автор также указывает срок, необходимый для рассмотрения гражданско-правового дела и вынесения по нему решения суда в ЧССР и срок, необходимый в Венгрии, Норвегии, Франции и Италии.

К п. III. В этой части автор приводит формы и объем включения граждан в отправлении правосудия в капиталистических странах и современный объем участия народных масс в осуществлении суда в европейских социалистических странах.

В социалистических странах с самого их возникновения единственной формой включения граждан в деятельность судов является смешанное присутствие в составе судей по профессии и судей из народа (заседателей), равноправных при рассмотрении и вынесении решений. Принцип участия народных масс в отправлении правосудия был декларирован как принцип конституционный.

В ЧССР участие народных масс в отправлении правосудия было гарантировано с вступлением в действие закона № 319/1948 СЗ о демократизации судов (то-есть с 1. 2. 1949 г.) и вплоть до 31. 12. 1969 г. имело место в полном объеме при рассмотрении дел судами первой и второй инстанции. В настоящее время судьи из народа участвуют в рассмотрении дел в ЧССР лишь в судах первой инстанции. В судах второй инстанции участвуют судьи из народа в Югославии и в ГДР, но в ГДР лишь в рассмотрении трудовых дел. Автор считает, что и в ЧССР следовало бы снова ввести участие представителей народных масс в рассмотрении трудовых споров во второй инстанции.

Автор выдвигает вопрос, каков оптимальный состав присутствия при участии представителей народных масс и должен ли быть одинаков состав судебных присутствий при рассмотрении всех дел. Он приходит к выводу, что в присутствиях во всех случаях число судей из народа должно превышать число судей по профессии. Что касается числа членов присутствия, то он полагает, что для рассмотрения обычных дел достаточно трехчленное присутствие (один судья по профессии и двое судей из народа), для рассмотрения особо трудных дел как по фактическому составу, так и юридически он рекомендует присутствие из пяти членов (двое судей по профессии и трое судей из народа).

В заключение третьей части работы внимание уделяется расширению рассмотрения дел единоличным судьей без участия народных масс в производстве в суде первой инстанции в ЧССР согласно конституционному закону № 155/1969 СЗ, зак. № 149/1960 СЗ и зак. № 158/1969 СЗ и объему рассмотрения дел единоличным судьей в других европейских социалистических странах. Согласно этой регламентации в ЧССР в гражданском судопроизводстве участие народных масс в отправлении правосудия обеспечено в районных судах при рассмотрении трудовых дел, а поскольку закон не устанавливает иное, и в делах, урегулированных законом о семье. Судьи из народа участвуют в гражданском судопроизводстве также в областных судах при пересмотре решений по делам пенсионного обеспечения.

Остальные гражданско-правовые дела рассматриваются единоличным судьей.

В уголовном производстве в районных судах единоличные судьи рассматривают дела о проступках и о преступлениях, исчерпывающе указанных в ч. I § 314 а УПК.

Несмотря на то, что налицо преступление, указанное в ч. I § 314 а УПК, оно рассматривается в присутствии, если производство ведется против несовершеннолетнего,



против скрывшегося, против лица, лишенного дееспособности или дееспособность которого ограничена или если из-за физических или душевных недостатков обвиняемого возникает сомнение о его способности надлежаще защищаться, и наконец, против лица, которое уже было судом осуждено как особо опасный рецидивист или, наконец, должно быть назначено наказание по совокупности, а предшествующее наказание было назначено в производстве в присутствии (ч. 2 § 314 а УПК). Другие, кроме указанных в ч. 1 § 314 а УПК, преступления, подсудные районным судам как судам первой инстанции, рассматриваются трехчленными присутствиями в составе судьи по профессии и двух судей из народа.

OTAKAR PLUNDR

### **Zu einigen Fragen der Demokratisierung bei der Ausübung des Gerichtswesens**

RESUME

Die Demokratisierung bei der Ausübung der Rechtsprechung umfasst einen breiten Problemkreis. Der Autor beschränkte sich jedoch auf drei ihrer Aspekte, nämlich I. auf die Demokratisierung des Gerichtssystems, besonders auf seine Vereinfachung, II. auf die Demokratisierung des Gerichtsverfahrens und III. auf die Beteiligung der Schöffen an der Ausübung der Rechtsprechung als eine der ausdrucksvollsten Äusserungen der Überführung des Gerichtswesens in die Hände des Volkes.

Ad I. Die Hauptaufgabe bei der Demokratisierung des Gerichtssystems in der ČSSR und den übrigen sozialistischen Ländern bestand in der Schaffung eines einfachen und einheitlichen Systems von Gerichten, das die allgemeinen und die besonderen Gerichte umfasst, allen Bürgern maximal zugänglich ist und es möglich macht, über die in seine Kompetenz fallenden Rechtssachen qualitativ entsprechend und ohne unnötige Verzögerungen zu verhandeln und zu entscheiden. Daher ging man in allen europäischen sozialistischen Ländern (mit Ausnahme von Jugoslawien) zum zweistufigen System über.

Als eine der wichtigsten Voraussetzungen dafür, dass die Gerichte allen Bürgern zugänglich sind, muss auch die Konzentration der Entscheidungstätigkeit im überwiegenden Teil der zur Kompetenz der Gerichte gehörigen Angelegenheiten auf der I. Stufe, beim grundlegenden Glied des Gerichtssystems, das auch territorial dem Volke am nächsten liegt, betrachtet werden.

Der Autor befasst sich in seinem Artikel mit dem Vorgehen der einzelnen europäischen sozialistischen Länder beim Umbau des alten Gerichtssystems in ein sozialistisches System und mit dem Grad der Konzentration der Entscheidungstätigkeit in den zur Kompetenz der Gerichte gehörigen Sachen auf der I. Stufe, beim grundlegenden Glied des Gerichtssystems. Aus der Vergleichung geht hervor, dass die weitestgehende Konzentration in der ČSSR erfolgte, wo die Bezirksgerichte, die das grundlegende Glied des tschechoslowakischen Gerichtssystems bilden, im bürgerlich-rechtlichen Verfahren über alle zur bürgerlich-rechtlichen Kompetenz der Gerichte gehörenden Rechtssachen entscheiden.

Der Autor verweist auch auf die negativen Seiten dieser tschechoslowakischen Regelung, besonders nachdem die Ausübung der Rechtsprechung föderalisiert wurde. Bei der Konzentration aller bürgerlich-rechtlichen Angelegenheiten auf der I. Stufe beim Bezirksgericht und bei Gültigkeit des Systems zweier Instanzen, hat das oberste Gericht der Republik nur vermittels der Entscheidung über Beschwerden wegen Verletzung des Gesetzes die Möglichkeit, im Rahmen seiner Entscheidungstätigkeit auf die Vereinheitlichung der Judikatur bei den Gerichten der Republik hinzuwirken. Beim Obersten Gericht der ČSSR ist die Möglichkeit, die Judikatur der Bezirks- und der Kreisgerichte in bürgerlich-rechtlichen Sachen zu vereinheitlichen, noch mehr beschränkt.



Der Autor empfiehlt daher de lege ferenda die Übertragung der Entscheidungstätigkeit auf der I. Stufe in einigen besonders wichtigen und bezüglich des Tatbestandes und der rechtlichen Beurteilung komplizierten bürgerlich-rechtlichen Angelegenheiten an die Kreisgerichte. Weiters schlägt er vor, dass in solchen Angelegenheiten beim Kreisgericht ein aus zwei Berufsrichtern und drei Schöffen zusammengesetzter Senat entscheiden soll, so wie dies beim Entscheiden über Strafsachen bei den Kreisgerichten der Fall ist. In seiner Studie führt der Autor an, dass die Regelung in den übrigen sozialistischen Staaten ähnlich ist.

Als weiteren demokratischen Zug im Gerichtssystem der ČSSR führt der Verfasser die Konsequenz an, mit der die Zulässigkeit eines ordentlichen Rechtsmittels in allen Straf- sowie bürgerlich-rechtlichen Sachen gewährleistet ist. Daher entscheiden in der ČSSR die obersten Gerichte der Republiken und das Oberste Gericht der ČSSR niemals als Gerichte I. Instanz.

Ad II. Die Demokratisierung des Gerichtsverfahrens verfolgt der Autor auf dem Gebiet des bürgerlich-rechtlichen Verfahrens und dies von zwei Gesichtspunkten aus: 1. der Durchsetzung einiger demokratischer Elemente in der Zivilprozessordnung der ČSSR und 2. der Beschleunigung des Gerichtsverfahrens.

1. Ein ausgeprägt demokratisches Element im bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahren der ČSSR ist die folgerichtige Durchsetzung des Grundsatzes der materiellen Wahrheit (z. B. in den Bestimmungen der §§ 120 Abs. 1, 101 Abs. 2 ZPO u. a.).

Der Demokratismus des bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahrens kommt auch in der Bestimmung des § 5 ZPO zum Ausdruck, die den Richtern auferlegt, Bürger und Organisationen über ihre Rechte und Pflichten zu belehren, ihnen bei der Geltendmachung ihrer Rechte behilflich zu sein und allseitig darauf bedacht zu sein, dass niemand wegen mangelhafter Rechtskenntnis zu Schaden kommt.

Im bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahren der ČSSR wurde in vollem Umfang die Verpflichtung zur advokatorischen Vertretung aufgehoben. Der Teilnehmer am Verfahren kann sich durch welchen Bürger immer, der die Fähigkeit zu Rechtshandlungen besitzt, vertreten lassen. Die Vertretung vor Gericht kann auch die Gewerkschaftsorganisation oder die Genossenschaftsorganisation übernehmen, soweit der Bürger ihr Mitglied ist.

Einen demokratischen Zug stellt auch der Umstand, dass die Teilnahme der Nationalausschüsse und der gesellschaftlichen Organisationen im bürgerlich-rechtliche Gerichtsverfahren möglich ist, dar.

Der Vorbeugung von Rechtsstreiten dient die in den §§ 65 und 66 ZPO statuierte Signalisierungspflicht der Gerichte, die diesen die Verpflichtung auferlegt, die Organe und Organisationen auf die in ihrer Tätigkeit festgestellten Mängel, die zur Bedrohung oder Verletzung der Rechte eines anderen führten oder führen konnten, aufmerksam zu machen.

2. Zur Beschleunigung des bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahrens in der ČSSR trugen besonders der Übergang zum System der zwei Instanzen, die wesentliche Vereinfachung der Prozessvorschriften durch Beseitigung des unnötigen, Verzögerungen bei der Behandlung und Entscheidung der einzelnen Angelegenheiten ermöglichenden Formalismus und dadurch bei, dass es den Richtern zur Pflicht gemacht wurde, einen raschen und wirksamen Rechtsschutz zu garantieren (§ 6 ZPO). Die derart allgemein formulierte Verpflichtung der Richter wird in einer Reihe von Bestimmungen der tschechoslowakischen ZPO, die durch Gesetz Nr. 49/1973 Slg. geändert und ergänzt wurde, konkretisiert.

Dem Gericht wurde die Pflicht auferlegt, die Verhandlung so vorzubereiten, dass die Möglichkeit besteht, in der Regel bei einer einzigen Verhandlung über die Sache zu entscheiden (§ 114 Abs. 1). Im bereits eröffneten Verfahren ist das Gericht verpflichtet, auch ohne weitere Anträge der Teilnehmer vorzugehen (§ 100 Abs. 1). Zur Vertagung der Verhandlung soll es nur aus wichtigen Gründen kommen (§ 119). Zum Zwecke der Urteilsverkündung kann die Verhandlung nur auf die Dauer von drei Tagen vertagt werden (§ 156 Abs. 2). Ein Zahlungsbefehl kann nicht nur auf Antrag



einer Organisation, sondern auch eines Bürgers herausgegeben werden. Im Antrag des Zahlungsbefehls kann eine Geldsumme bis zu 5000 Kcs geltend gemacht werden und wenn sich der Anspruch auf Bezahlung auf den Buchauszug eines inländischen Geldinstitutes stützt, kann auch ein höherer Betrag geltend gemacht werden. Durch die Novelle wurde das bisher obligatorische Verfahren zur Versöhnung der Ehegatten vor Eröffnung des Scheidungsverfahrens aufgehoben. Die Bestimmung des § 210a ermöglicht es dem Gericht, im Wege der Autoremedur einen Beschluss bezüglich der Verpflichtung zur Zahlung von Gerichtsgebühren, einen Beschluss, aufgrund dessen niemand anderer als der Berufungswerber Rechte erwarb, und einen Beschluss, mit dem eine Ordnungsmassnahme aufgetragen wurde, zu ändern. Der Autor führt in diesem Teil auch die zur Verhandlung und Entscheidung einer bürgerlich-rechtlichen Sache vor den Gerichten der ČSSR erforderliche Zeit und die in Ungarn, Norwegen, Frankreich und Italien nötige Zeit an.

Ad III. In diesem Teil führt der Verfasser die Formen und den Umfang an, in denen Bürger als Laien in die Ausübung des Gerichtswesens in den kapitalistischen Ländern eingeschaltet wurden und den derzeitigen Umfang der Beteiligung des Volkes an der Ausübung des Gerichtswesens in den europäischen sozialistischen Ländern.

In den sozialistischen Ländern ist seit ihrer Entstehung die einzige Form, in der Bürger in die Tätigkeit der Gerichte eingeschaltet werden, der gemischte Senat, der aus Berufsrichtern und aus Schöffen in einer beim Entscheiden gleichberechtigten Stellung zusammengesetzt ist. Das Prinzip der Beteiligung des Volkes an der Ausübung des Gerichtswesens wurde zum Verfassungsprinzip erklärt.

In der ČSSR war die Beteiligung des Volkes an der Ausübung des Gerichtswesens seit dem Inkrafttreten des Ges. Nr. 319/1948 Slg. über die Einführung der Schöffen (d. i. seit dem 1. 2. 1949) bis zum 31. 12. 1969 beim Entscheiden der Gerichte I. und II. Stufe in vollem Umfang sichergestellt. Bei den Gerichten II. Instanz sind Schöffen in Jugoslawien tätig und weiter in der DDR, hier aber nur in arbeitsrechtlichen Angelegenheiten. Der Autor ist der Meinung, dass man auch in der ČSSR die Beteiligung des Volkes bei der Entscheidung über arbeitsrechtliche Streitigkeiten in der II. Instanz wieder einführen sollte.

Der Autor stellt sich die Frage, wie die optimale Zusammensetzung der Senate bei Beteiligung des Volkes ist und ob bei der Entscheidung in allen Rechtssachen die Zusammensetzung des Gerichtshofes die gleiche sein soll. Er gelangt zum Schluss, dass in den Senaten die Schöffen immer gegenüber den Berufsrichtern in der Mehrheit sein sollten. Soweit es sich um die Anzahl der Senatsmitglieder handelt, ist er der Ansicht, dass zur Entscheidung über geläufige Angelegenheiten ein dreigliedriger Senat (1 Berufsrichter und 2 Schöffen) entspricht, zur Entscheidung über hinsichtlich des Tatbestandes und der rechtlichen Beurteilung besonders schwierige Rechtssachen empfiehlt er einen fünfgliedrigen Senat (2 Berufsrichter und 3 Schöffen).

Am Ende des III. Teils der Arbeit wird der Ausweitung des Entscheidens durch den Einzelrichter ohne Beteiligung des Volkes im Verfahren vor dem Gericht der I. Stufe in der ČSSR laut Verfassungsgesetz Nr. 155/1969 Slg., Ges. Nr. 149/1960 Slg. und Ges. Nr. 158/1969 Slg. und dem Umfang des einzelrichterlichen Entscheidens in weiteren europäischen sozialistischen Ländern Aufmerksamkeit gewidmet. Aufgrund dieser Regelung ist in der ČSSR im bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahren die Beteiligung des Volkes an der Ausübung der Rechtsprechung bei der Verhandlung und Entscheidung über arbeitsrechtliche Angelegenheiten und, soweit das Gesetz nicht anders bestimmt, auch in den durch das Gesetz über die Familie geregelten Rechtssachen garantiert. Die Schöffen beteiligen sich im bürgerlich-rechtlichen Verfahren auch bei den Kreisgerichten an der Überprüfung der Entscheidungen in Sachen der Rentenversicherung.

Über die übrigen bürgerlich-rechtlichen Sachen entscheiden Berufsrichter.

Im Strafverfahren entscheiden bei den Bezirksgerichten Einzelrichter über Vergehen und die im § 314a Abs. 1 StPO taxativ angeführten Straftaten.

Ungeachtet dessen, dass es sich um die im § 314a Abs. 1 StPO angeführten Straf-



taten handelt, liegt die Entscheidung beim Senat, wenn sich das Verfahren gegen einen Jugendlichen, einen Flüchtigen, eine Person, der die Befähigung zu Rechtshandlungen abgesprochen oder deren Befähigung zu Rechtshandlungen beschränkt wurde, richtet oder wenn im Hinblick auf die körperlichen oder geistigen Gebrechen des Beschuldigten Zweifel an seiner Befähigung zu einer ordnungsgemässen Verteidigung bestehen, weiter im Verfahren gegen eine Person, die schon als besonders gefährlicher Rezidivist verurteilt wurde, oder wenn eine Gesamtstrafe auferlegt werden soll und die frühere Strafe im Verfahren vor einem Senat auferlegt wurde (§ 314a Abs. 2 StPO).

Über andere als die in § 314a Abs. 1 StPO angeführten Straftaten, die zur sachlichen Zuständigkeit der Bezirksgerichte als Gerichte I. Stufe gehören, entscheiden dreigliedrige Senate, die sich aus einem Berufsrichter und zwei Schöffen zusammensetzen.



ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA No. 2 — 1974

Redakční rada časopisu: prof. dr. Zd. Lukeš (předseda), dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. ing. E. Kučera, doc. dr. J. Nezkusil,  
doc. dr. J. Švestka

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Universita Karlova, Praha 1975

Ediční referentka Zdeňka Vávrová-Rejšková, prom. fil.

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p. Brno,  
závod 1

Náklad 500 výtisků. Vydání I. Kės 10,—















V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA  
UNIVERSITATIS CAROLINAE –  
IURIDICA

vyšlo od roku 1963:

*Malý Karel, dr.*, Pozemkové zákony  
Říjnové revoluce

*Čepelka Čestmír, dr.*, Les conséquences  
juridique du délits en droit inter-  
national contemporain (francouzsky)

*Radvanová Senta, dr.*, Rozvod man-  
želství v čs. právu

*Císařová Dagmar, dr.*, Obhájce v čs.  
trestním řízení

*Kučera Zdeněk, dr.*, Suretyship in  
private international law (anglicky)

*Kincl Jaromír, dr.*, Studie o otrocích,  
kolónách a propuštěncích ve vizigót-  
ském státě 5.–8. století

*Lukeš Zdeněk, dr.*, Obecné a spe-  
ciální zmocnění ve správě na úseku  
ochrany veřejného pořádku

*Štajgr František, dr.*, Některé teore-  
tické otázky civilního práva proces-  
ního

*Čížková Věra, dr.*, Socialistické ma-  
jetkové právo manželské

*Litsch Karel, dr.*, Ústava a sněm ně-  
mecké říše v 19. století

*Novotná Eva, dr.*, K zásadním ry-  
sům a tendencím právní úpravy pra-  
covní doby

*Fiala Josef, dr.*, Spory vznikající  
z podnětu výkonu rozhodnutí (exe-  
kuční spory)

*Potočný Miroslav, dr.*, Deklarace zá-  
sad mírového soužití

*Bakeš Milan, dr.*, Měnové vztahy a  
jejich právní problematika

---

Publikace lze obdržet nebo objednat  
v knihovně právnické fakulty Uni-  
versity Karlovy, 116 40 Praha 1, nám.  
Curieových 7.



Kčs. 10,—